

FULL SYSSELSÄTTNING OCH SOLIDARISK LÖNEPOLITIK

Lön eller sysselsättning eller bådadera

Författare: Mats Morin

Sverige har sedan 90-talet lidit av hög arbetslöshet och har i dag vad som måste beskrivas som massarbetslöshet. Det är uppenbart att den förda ekonomiska politiken inte längre klarar att uppnå full sysselsättning. Det går inte heller att återgå till den politik som dominerade före 1990-talet.

Vad Sverige behöver är därför en ny ekonomisk politik som förenar full sysselsättning och rättvisa löner med dagens öppna ekonomi. Det är bakgrunden till att LO-kongressen 2012 beslutade att inleda projektet *Full sysselsättning och solidarisk lönepolitik*. Projektet har resulterat i en rapport till LOs kongress 2016 samt ett stort antal underlagsrapporter, varav denna är den tjugooandra.

Det är min förhoppning att denna rapport liksom projektets fortsatta arbete ska bidra till den viktiga diskussionen om hur Sverige åter kan bli ett land med full sysselsättning och om hur den solidariska lönepolitiken kan moderniseras.

Karl-Petter Thorwaldsson

LOs ordförande

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning och slutsatser	8
1. Inledning	13
2. Arbetsmarknadens och löners utveckling sedan mitten av 1990-talet	15
Arbetsmarknadens utveckling	15
Löneutvecklingen	21
3. Samhällsekonomiskt löneutrymme och löneutveckling	27
Prisnormen	27
Reallön eller sysselsättning	31
4. Lön och sysselsättning, en teoretisk beskrivning	33
Reallöner – sysselsättning	33
Lönesänkning i lågkonjunktur	36
Riksbankens roll	37
Vad händer om reallönerna blir lägre för endast halva arbetsmarknaden?	38
5. Löneutvecklingen för arbetare och tjänstemän efter industriavtalet	42
Löneutveckling inom ekonomins tre huvudsektorer	46
6. De 7 avtalsperioderna under 1998–2013	50

Bilaga 1. Samhällsekonomiskt löneutrymme	57
Bilaga 2. En förenklad framställning om reallön och sysselsättning	64
Bilaga 3. Två stora fackföreningar, beräkningar om samband lön och sysselsättning	72
Bilaga 4. Diverse om löner	88

Förord

DEN HÄR RAPPORTEN behandlar vår tids stora fråga – kopplingen mellan sysselsättning och lön. Hur kan jobben bli fler? Hur sätter vi fler i arbete? För arbetsgivarföreträdare, dystopiska twittertyckare och opinionsbildare på högerkanten tycks svaret vara givet. Arbetslösheten beror på för höga löner. I borgerlig media är framtidens melodi sänkta löner. Inte sällan tycks man drömma sig tillbaka till 1900-talets början – ett slags Downton-Abbey-Sverige. För högern tycks endast finnas en väg framåt – högre löneskillnader, större klasskillnader och fler som inte kan leva på sin lön. Mer Fattigsverige och mindre utvecklingsoptimism.

Rapporten, som skrivits av Mats Morin inom ramen för LOs projekt *Full sysselsättning och solidarisk lönepolitik*, gör upp med några av de föreställningar som kringgärdar vår tids stora ekonomi-politiska fråga. Kan låga löner öka sysselsättningen? Projektet är avslutat och slutrapporten – *Vägen till full sysselsättning och rättvisare löner* – kommer att behandlas på LOs kongress i juni 2016. Den här rapporten var ett viktigt underlag till slutrapporten.

För dem som ensidigt predikar marknadskrafternas saliggörande kraft tycks löneåterhållsamhet vara en slags silvertejp. Man föreställer sig att låga lönekostnader kan lösa de flesta problem på arbetsmarknaden. 1930-talets arbetslöshet skulle enligt högern lösas med sänkta löner, likaså skulle efterkrigstidens inflationshot lösas med lönestopp. I dagens Sverige ska sänkta löner skapa sysselsättning. Sänk lönerna! Hörs det i högerns kampsånger – underförstått för dem med de lägsta lönerna. Men är sänkta löner verkligen den silvertejp som kan lappa ihop arbetslöshetens Sverige?

Rapporten visar att lägre löner i centrala förhandlingar inte är en väg mot högre sysselsättning. Det är en väg mot större löneskillnader. Löneutrymmet som inte tas ut i centrala förhandlingar kommer istället att falla ut i lokala förhandlingar. Vinnare är de med stark ställning på arbetsmarknaden. Rapporten visar i den teoretiska delen att priset för den sysselsättning som tillfaller de svagare grupperna på arbetsmarknaden blir högt.

Sedan rapporten skrevs har Sverige ställts inför stora flykting- och integrationsutmaningar. Inte sällan hävdas att flyktingsströmmarna bör vägas in i årets avtalsrörelse. Påståendet vittnar dock om en bristande förståelse för lönebildningens grundläggande funktioner. Avtalsrörelsen och prisbildningen på arbetsmarknaden berör samtliga anställda på svensk arbetsmarknad. Lönebildningens hanterar lönekostnadsökningar och fördelning av löner i hela ekonomin. På samma sätt som Riksbanken bär ett ansvar för penningpolitiken måste integrationspolitiken och arbetsmarknadspolitikerna bära ett huvudsakligt ansvar för de som flyr till Sverige från konflikttrubbade länder. Lönebildningens funktion är inte att hantera flyktingsströmmar och lösa integrationspolitiken. Löneåterhållsamhet är inte silvertejp.

Att hantera integrations- och flyktingfrågor med sänkta löner är inte bara en trubbig åtgärd. Den är ineffektiv och har dramatiska åtgärder för dem som redan har det svårast på svensk arbetsmarknad. Arbetarkvinnor och ungdomar, som redan lever med små eller inga marginaler, ska inte ensamma bära de ekonomiska konsekvenserna av flyktingströmmarna genom att sänka sina redan låga löner. För sällan hör man att de högsta lönerna bland direktörer och på finansmarknaden måste sänkas för att ge jobb till flyktingar. Flyktingströmmarna måste mötas solidariskt. Kostnaderna måste bäras kollektivt av hela Sverige.

Löneökningarna och fördelningen av lönerna är en fråga om intressemotsättningar mellan dem som köper och säljer arbete. Arbetsgivarna, de som köper vill köpa till lägsta möjliga pris. Och arbetstagarna, de som säljer, vill självklart sälja så dyrt som möjligt. Även om det i konflikten om priset på arbete kan väsnas och låta högt så är skillnaderna i synen på löneökningar i slutändan sällan betydande. Mellan de som köper och säljer, fack och arbetsgivare, finns också intressegemenskap.

Ekonomen John Maynard Keynes konstaterade redan på 1930-talet att löner i praktiken sällan låter sig sänkas. I den här rapporten förklarar Morin mycket praktiskt varför det förhåller sig på det sättet. I glappet mellan teori och praktik kan ovetet frodas. Morin reder ut både praktik och teori. För den som tar sig tid att läsa rapporten kan sannolikt en hel del vanföreställningar skingras. Men även till parterna riktas indirekta frågor. Kanske kan en större facklig utbudskartell skapa förutsättningar för en mer dynamisk lönepolitik? För den som inte orkar

läsa hela vägen finns en viktig hemläxa att bära med – löneåterhållsamhet är inte silvertejp.

Stockholm i februari 2016

Claes-Mikael Jonsson

Projektledare Full sysselsättning och solidarisk lönepolitik

Sammanfattning och slutsatser

INFÖR VARJE AVTALSÖREELSE är det vanligt att arbetsgivare och även Konjunkturinstitutet rekommenderar låga löneökningar för att stimulera sysselsättningen. Med detta avses att löneökningarna bör ligga i underkant av det samhällsekonomiska löneutrymmet. Denna rapport analyserar vad låga löneökningar kan resultera i på både kort och längre sikt utifrån ekonomisk teori och statistik.

Det samhällsekonomiska löneutrymmet kan definieras som konjunkturrensad produktivitet plus det utrymme som näringslivet har för prisökningar utan att ekonomins inflationsmål på 2 procent hotas. Denna definition förutsätter att kapitalavkastningen i näringslivet uppfyller ett internationellt bestämt kapitalavkastningskrav. När lönerna då följer löneutrymmet kommer vinsterna att vara konkurrenskraftiga i ett balanserat konjunkturläge. Tanken med löner i underkant av löneutrymmet är att detta ska ge högre vinster som i sin tur ska leda till högre investeringar och sysselsättning.

Resultaten i denna rapport tyder på att låglönestrategin inte verkar fungera i praktiken utan endast fungerar i teorin. En sådan teori måste då förutsätta att det endast finns en stor fackförening som löneförhandlar för hela arbetsmarknaden. En annan förutsättning är att Riksbanken med sin styrning av reporäntan håller inflationen på 2 procent. Då medför lägre reallöner en högre sysselsättning och priset i form av lägre reallöner kan bli acceptabelt. Skulle inte Riksbanken hålla inflationen på 2 procent så kommer lägre löner att på kort sikt medföra lägre sysselsättning i stället för högre. Dessa två förutsättningar gäller dock inte i dag för den svenska ekonomin. Även om Riksbanken skulle bli bättre på att hålla inflationsmålet, så måste en annan teori användas om lönebildningen.

Lönebildningen på den svenska arbetsmarknaden sker på två nivåer. På förbunds nivå tecknas först centrala avtal och därefter sker lokal lönebildning på företagsnivå. En stor del av arbetsmarknaden har dock ingen lokal lönebildning. De centrala avtalen är i dag möjliga att samordna men

inte den lokala lönebildningen. Därför skulle en teori med två fackföreningar som löneförhandlar vara en bättre beskrivning av hur svensk arbetsmarknad fungerar. Den ena fackföreningens medlemmar antas få lönen fastställd endast i centrala förhandlingar medan den andras medlemmar även antas få lönepåslag i en efterföljande lokal lönebildning.

Denna teori med två stora fackföreningar har använts i denna rapport och resultaten skiljer sig märkbart från de resultat som kommer från teorin med en stor fackförening. Teorin med två stora fackföreningar tyder i stället på att om fackföreningen med endast centrala avtal ligger i underkant av löneutrymmet så blir det mycket fördelaktigt för den andra fackföreningen att i sin lokala lönebildning se till att löneutfallet hamnar i överkant av löneutrymmet. Skulle detta bli fallet kommer på kort sikt hela den förväntade sysselsättningseffekten att utebli för den fackförening som ligger i underkant av löneutrymmet. På längre sikt kommer priset för sysselsättning i form av förlorad reallön att bli högt.

Med kort sikt menas cirka 1–2 år och då kan inte produktionsfaktorerna (arbetare, tjänstemän och kapital) ersätta varandra. På längre sikt är dock produktionsfaktorerna fullt utbytbara mot varandra. Tidsperioden varierar för olika branscher men kan antas vara cirka 5 år.

För den fackförening som ligger i överkant av löneutrymmet, kostar reallöneökningen ingenting på kort sikt i pris av förlorad sysselsättning. På längre sikt blir sysselsättningspriset för högre reallön lågt. Den ekonomiska statistiken visar att de grupper som har lokal lönebildning ofta har låg arbetslöshetsrisk. När risken för arbetslöshet är låg och sysselsättningspriset för reallöneökning är lågt är sannolikheten stor att fackföreningen får ut höga lönepåslag i den lokala lönebildningen då de centrala avtalen ligger lågt.

Om båda fackföreningarna däremot skulle ligga i underkant av löneutrymmet, så blir det teoretiska resultatet detsamma som med en stor fackförening.

När lägre reallöner leder till högre sysselsättning kan sysselsättningseffekten delas upp i två effekter, en substitutionseffekt och en skaleffekt. Substitutionseffekten beror på att relativpriset mellan produktionsfaktorerna ändras. I fallet med en stor fackförening handlar det om relativpriset mellan arbete och kapital. I fallet med två stora fackföreningar handlar det om relativpriset mellan arbetare, tjänstemän och kapital.

Skaleffekten handlar om att lägre löner ger lägre pris på produktionsresultatet och marknaden efterfrågar då mer av dessa varor. De beräkningar som gjorts i denna rapport tyder på att substitutionseffekten kostar betydligt mer i förlorad reallön av vad skaleffekten gör.

På kort sikt borde man kunna räkna med att lägre priser leder till att Riksbanken sänker räntan vilket ytterligare stimulerar marknads efterfrågan på varor och skaleffekten blir ännu större. Men samtidigt blir reallönerna lägre. Riksbanken kan därför inte påverka sambandet mellan reallön och sysselsättning utan endast hur mycket sysselsättning man "köper" och hur mycket reallön man därmed avstår ifrån.

Förklaringen till att låglönestrategin inte fungerar är att med två fackföreningar kommer den som även har lokal lönebildning att få ut det som blir kvar av löneutrymmet. Då sjunker inte företagets totala produktionskostnader. Marknadspriset kan då inte sänkas och det uppstår inga skaleffekter på sysselsättningen. De substitutionseffekter som uppstår är begränsade.

Vad blir resultatet av en analys av den ekonomiska statistiken? Den statistik som beskriver löneutvecklingen finns bara uppdelad på arbetare och tjänstemän. Dessa två grupper skiljer sig åt i flera avseenden. Arbetarnas löner bestäms i högre grad i centrala förhandlingar och 90 procent av arbetarnas löner blir satta i centrala avtal. Tjänstemännen får ofta lönepåslag i de lokala förhandlingarna och endast $\frac{2}{3}$ bestäms i centrala avtal.

Sysselsättningsutvecklingen tyder på att tjänstemännen har en starkare ställning än arbetarna på arbetsmarknaden. Tjänstemännen kan därför förväntas få ut märkbara lönepåslag i den lokala lönebildningen till skillnad från arbetarna. Arbetarna kan därför mer liknas med den fackförening som i teorin antas få lönen bestämd endast i centrala förhandlingar och tjänstemännen mer liknas med den fackförening som även antas ha lokal lönebildning.

Genomgången av de olika avtalsperioderna från 1998 tyder på att hela löneutrymmet tas ut i de centrala förhandlingarna och den lokala lönebildningen. Ätminstone om man betraktar resultatet över två avtalsperioder. Är de centrala avtalen låga kommer de lokala lönepåslagen att bli höga. Ju mer löneutrymme som lämnas kvar till lokal lönebildning, desto högre löneökningar för de som har en stark ställning på

arbetsmarknaden. Arbetarna får oftast högre centrala avtal och tjänstemännen oftast högre lokala lönepåslag. Sammantaget brukar dessa grupperns löner öka i liknande takt. Men det finns undantag.

Inför avtalsperioden 1998 tecknades låga centrala avtal för att få upp vinstläget och därmed främja sysselsättningsutvecklingen. Detta resulterade i att de lokala lönepåslagen blev ovanligt höga och framförallt tillföll tjänstemännen. Under avtalsperioden 1998, som var tre år, höjdes även tjänstemännens ITP-avgifter kraftigt. Detta höjde lönekostnaderna med 1 procent i årsgenomsnitt. Trots detta fanns det löneutrymme kvar som i den lokala lönebildningen kunde höja tjänstemännens löner med i genomsnitt 2 procent per år. Tjänstemännens lönekostnader ökade sammantaget med 5 procent per år och de utgående lönerna med 4 procent. Arbetarnas utgående löner ökade endast 3 procent per år. Arbetarna fick lägre löneökningar än tjänstemännen inom alla de tre huvudsektorerna industrin, privata tjänster och kommunerna.

Vinsterna blev inte högre än normalt. Detta märks på att under avtalsperioden 1998 låg vinstläget (kapitalavkastning – räntan) på 8 procent vilket är lika med det genomsnittliga vinstläget under hela perioden 1998–2013. Detta tyder på att lönerna inte hamnade i underkant av löneutrymmet. Trots att de centrala avtalen syftade till att ge löner i underkant av löneutrymmet verkar de höga lokala lönepåslagen ha medfört att hela det samhällsekonomiska löneutrymmet togs ut.

Om hela det samhällsekonomiska löneutrymmet togs ut skapades det inte utrymme för prissänkningar på varumarknaden. Inga skaleffekter uppstod då på sysselsättningen. Relativpriset ändrades dock mellan produktionsfaktorerna arbetare och tjänstemän men dessa substitutionseffekter kan antas ha haft begränsade effekter på arbetarnas sysselsättning.

Resultatet av arbetarnas återhållsamma löneutveckling under avtalsperioden 1998 kan därför anses magert. Sysselsättningseffekten blev sannolikt liten och reallöneförlusten stor.

2007 års treåriga avtalsperiod var speciell. Det är den enda avtalsperiod sedan 1998 där arbetarnas löner i genomsnitt märkbart ökade mer än tjänstemännens. Detta berodde på två faktorer. För det första blev de centrala avtalen höga relativt löneutrymmet när ekonomin 2008 drabbades av finanskrisen. För det andra ingick i arbetarnas centrala avtal en ovanligt stor jämställdhetspott. Denna jämställdhetspott utnyttja-

des dock inte av industriarbetarna, vilket kan ha bidragit till att industriarbetarnas löner inte ökade mer än industritjänstemännens. Inom privata tjänster och kommuner använde arbetarna jämställdhetspotten och arbetarnas löner ökade i dessa sektorer i genomsnitt 1 procent mer per år än tjänstemännens.

Under de övriga avtalsperioderna 2001, 2004, 2010, 2012 och 2013 har arbetarnas och tjänstemännens löner ungefär ökat i samma takt, även om tjänstemännens löner ökade något mer under 2004 och 2010. Sammantaget är dock bilden att de centrala avtalen har varit väl avvägda och att inget större utrymme för lokala lönepåslag har uppstått. Det som dessutom bidragit till att lönerelationerna ungefär kunnat behållas under dessa fem avtalsperioder är avtal om jämställdhetsavsättningar som kunnat användas av arbetarna inom privata tjänster och kommuner. Jämställdhetsavsättningen har kompenserat för att dessa grupper inte får ut något i den lokala lönebildningen.

Slutsatsen av den teoretiska och statistiska analysen är att en låglönestrategi för högre sysselsättning, som endast omfattar de centrala avtalen, inte fungerar. Detta beror på att det sannolikt inte går att hålla tillbaka löneutvecklingen. Låga centrala avtal skapar främst utrymme för höga lokala lönepåslag till de grupper på arbetsmarknaden som har marknadskrafterna i ryggen och de får ut det som är kvar av det samhällsekonomiska löneutrymmet. Genom att produktionens pris då inte sänks, uppstår inga skaleffekter på sysselsättningen. De positiva substitutionseffekter som uppstår på sysselsättningen för vissa grupper kostar för mycket i förlorad reallön.

För de grupper som hållit tillbaka lönerna ökar inte sysselsättningen på kort sikt. På längre sikt blir reallöneutvecklingen betydligt sämre än vad som var tänkt. Den sysselsättningseffekt som då uppstår kostar för mycket i förlorad reallön. De grupper som i stället får höga lokala lönepåslag, får inte betala något sysselsättningspris för detta på kort sikt och på längre sikt är sysselsättningspriset lågt.

1. Inledning

DEN HÄR RAPPORTEN handlar om sambandet mellan lön och sysselsättning och hur arbetsmarknadens parter genom löneavtal skulle kunna påverka reallön och sysselsättning. Handlingsutrymmet är nu begränsat då den avreglerade finansmarknaden kräver låg inflation för att acceptera låga marknadsräntor. Riksdagen har bestämt att ekonomin ska ha stabil inflation och Riksbanken har sifersatt detta till ett inflationsmål på 2 procent. Med hjälp av reporäntan ska Riksbanken se till att inflationsmålet hålls. Inflationstrycket från lönebildningen får därför inte bli så högt att det hotar inflationsmålet. I sådant fall höjer Riksbanken räntan och sysselsättningen minskar. Utifrån denna restriktion analyserar rapporten hur lönebildningen skulle kunna påverka sysselsättningen.

Inför varje avtalsrörelse är det vanligt att arbetsgivare och även Konjunkturinstitutet rekommenderar låga löneökningar för att stimulera sysselsättningen. I denna rapport analyseras denna rekommendation på både kort och längre sikt utifrån ekonomisk teori och statistik.

Rapporten börjar med en översiktlig beskrivning i kapitel 2 av arbetsmarknadens utveckling från mitten av 1990-talet. Därefter beskrivs i kapitel 3 hur mycket av det samhällsekonomiska löneutrymmet som tagits ut i löneförhandlingarna. I ett följande teorikapitel (kapitel 4) analyseras sambandet mellan reallöner och sysselsättning. Eftersom det är vanligt att hänvisa till neoklassisk nationalekonomisk teori så används denna teori för att först visa att med en fackförening som löneförhandlar för hela arbetsmarknaden kan lägre reallöner ge högre sysselsättning. Därefter används samma teori men med två fackföreningar som löneförhandlar för att se hur sambandet mellan reallön och sysselsättning förändras.

Rapporten avslutas med två kapitel som beskriver förhandlingsresultaten inom ekonomins huvudsektorer och då framför allt inom industrin, privata tjänster och kommuner. Först ges i kapitel 5 en översiktlig beskrivning av löneutvecklingen efter industriavtalets tillkomst från slutet av 1990-talet. Därefter beskrivs förhandlingsresultaten närmare i kapitel 6 från de sju avtalsperioderna sedan 1998.

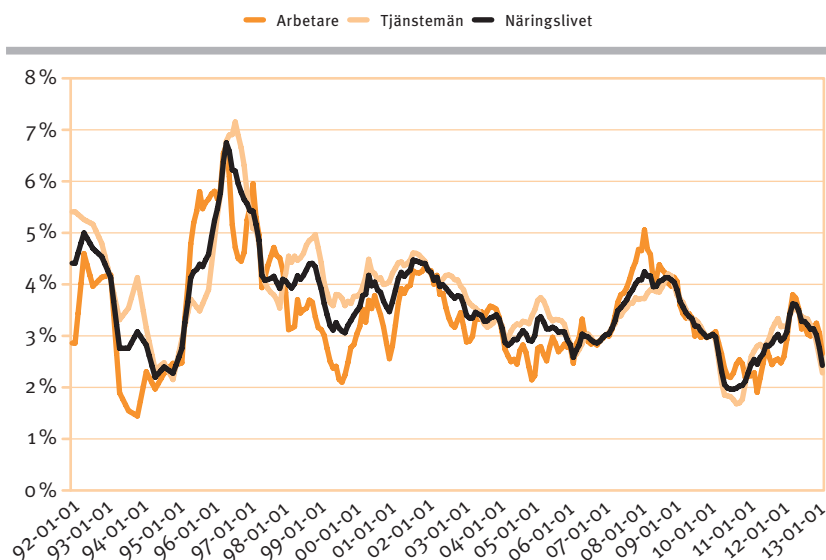
I fyra bilagor finns underlag för framställningen i de olika kapitlen. Bilaga 1 handlar om det samhällsekonomiska löneutrymmet. I bilaga 2 ges utifrån nationalekonomisk teori en förenklad framställning av hur sambandet mellan reallön och sysselsättning beror på hur nominell löneutveckling påverkar varumarknadens jämviktspris och volym. I bilaga 3 visas efterfrågeekvationer på arbetskraft som är härledda från nationalekonomisk teori. Dessa ekvationer används i en partiell analys för att beräkna de effekter som löneutvecklingen kan ge på sysselsättningen. Två alternativ analyseras. Det ena handlar om att hela arbetsmarknaden har samma löneutveckling. Det andra handlar om att arbetsmarknaden består av två grupper där den ena får sänkta löner och den andra får höjda löner. I bilaga 4 förklaras de lönebegrepp som används i rapporten samt vad som menas med struktureffekter.

2. Arbetsmarknadens och löners utveckling sedan mitten av 1990-talet

Arbetsmarknadens utveckling

Under 90-talskrisen märktes att en lönebildning utan samordning hade svårt att hantera de utmaningar som låginflationsekonomin ställde. Även om det fanns stora vinstmarginaler i näringslivet efter kronfallet, så var det oroande med löneökningar på 6–7 procent när det mer långsiktiga samhällsekonomiska löneutrymmet låg på 3–4 procent. Det krävdes mer samordnade löneförhandlingar och ett svar på detta blev industriavtalet. Industriavtalet tecknades 1997 mellan fack och arbetsgivare inom industrin och började användas i 1998 års avtalsrörelse. Avtalen inom industrin blev norm för övriga arbetsmarknaden. Därefter har löneökningarna som årsgenomsnitt inte överstigit 4 procent (se diagram 2.1).

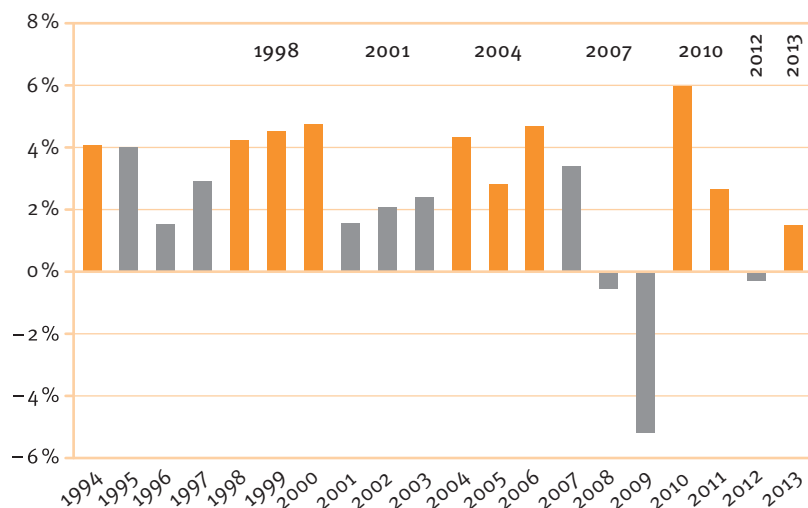
Diagram 2.1 Näringslivets löneutveckling exklusive övertid från 1992

Anm. Årstakterna är ej strukturrensade.

Källa: SCB samt egna beräkningar.

Diagram 2.2 BNP under olika avtalsperioder Procentuell förändring

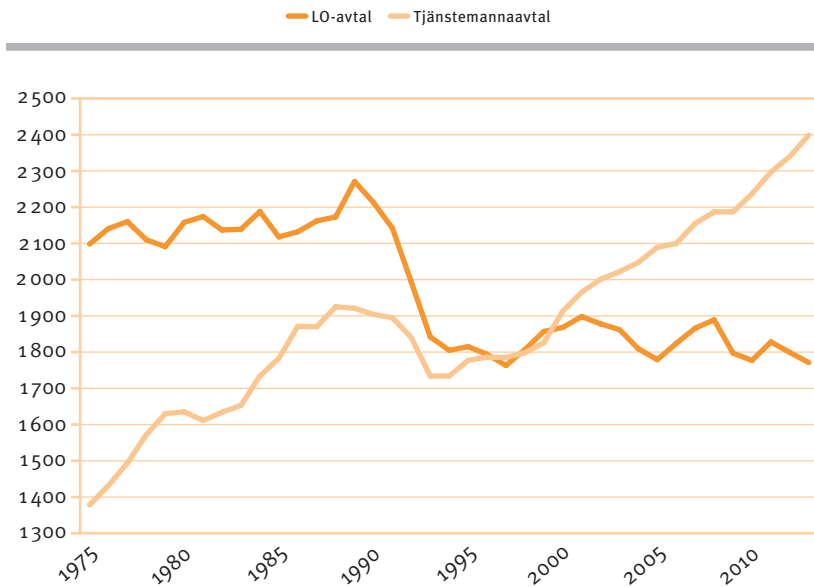
Källa: SCB.

Avtalen 1998 blev 3-åriga och därefter har sex avtal tecknats varav fyra blivit 3-åriga. Den svenska ekonomin har under denna period befunnit sig i både högkonjunktur och lågkonjunktur. I diagram 2.2 visas BNP-utvecklingen under de olika avtalsperioderna. Åren inom respektive avtalsperiod har samma färg (orange eller grå). Under den 3-åriga avtalsperioden från 1998 ökade BNP med drygt 4 procent per år. Under avtalsperioden från 2001 inträffade IT-kraschen och BNP-takten halverades till 2 procent per år. Därefter återhämtade sig tillväxten och under avtalsperioden från 2004 ökade BNP med 3–4 procent.

Under den tre-åriga avtalsperioden från 2007 inträffade finanskrisen 2008–2009. Denna period kom därför att först innehålla ett högkonjunkturår 2007 då BNP ökade med 3 procent. Därefter kom finanskrisen med två lågkonjunkturår. 2009 föll BNP med – 5 procent.

Den framtida ekonomiska utvecklingen framstod som mycket osäker inför 2010 års avtalsuppgörelse, vilket bidrog till att det tecknades 2-årsavtal. Som en motreaktion på BNP-fallet 2009 ökade BNP 2010 med

Diagram 2.3 Antal anställda Tusental

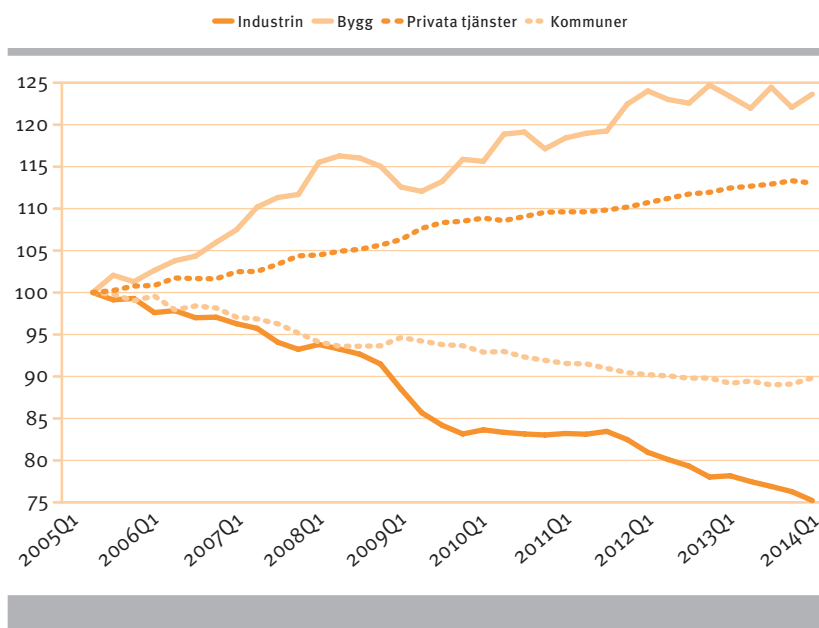
Källa: SCB samt egna beräkningar.

6 procent när konjunkturen vände. 2011 ökade BNP med drygt 2,5 procent. Tillväxten kom därefter av sig 2012 och BNP minskade med -0,3 procent. Stor osäkerhet om kommande ekonomisk utveckling bidrog till att avtalet 2012 blev 1-årigt. Därefter har den ekonomiska utvecklingen börjat stabiliseras omkring en relativt låg tillväxttakt på 2 procent och avtalet 2013 blev 3-årigt. 2013 ökade BNP med 1,5 procent.

På arbetsmarknaden är den övergripande bilden att antalet tjänstemän ökar medan antalet arbetare är oförändrat. Det stora undantaget från denna utveckling skedde i början av 1990-talet under 90-talskrisen. Då minskade både arbetarnas och tjänstemännens sysselsättning, men fallet var betydligt större hos arbetarna. Över 400 000 arbetare förlorade jobbet jämfört med drygt 100 000 tjänstemän (se diagram 2.3).

Under finanskrisen föll arbetarnas sysselsättning 2009 med 100 000 personer samtidigt som tjänstemännens sysselsättning förblev oföränd-

Diagram 2.4 Anställda i sektorer relativt alla anställda Index 2005KV2 = 100

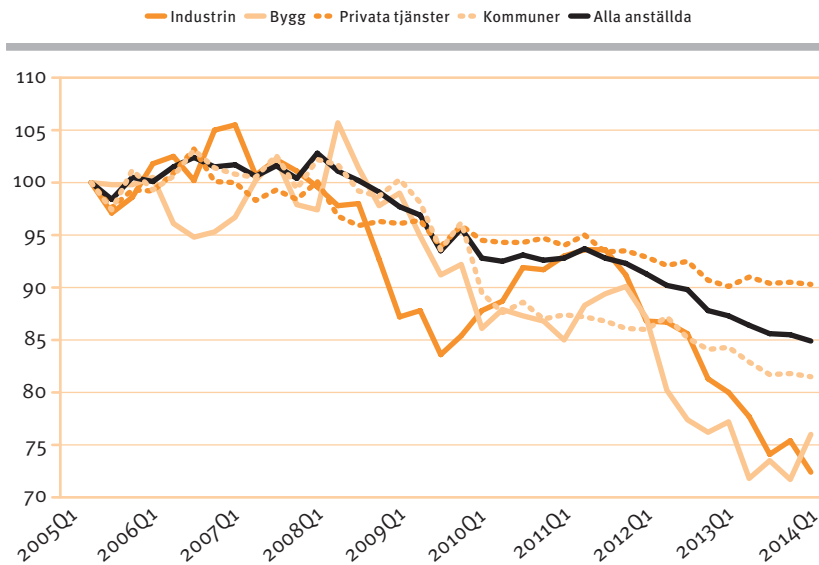

Källa: SCB samt egna beräkningar.

rad. Därefter har tjänstemännens sysselsättning stadigt ökat medan arbetarnas efter en tillfällig uppgång 2011 har fallit tillbaka till den sysselsättningsnivå som rådde 2010.

Mellan ekonomins sektorer sker också stabila förändringar. I denna rapport beskrivs arbetsmarknaden uppdelad på sektorerna industri, byggverksamhet, privata och kommunala tjänster. Staten och energisektorn beskrivs ej. Allt fler arbetar med privat tjänsteproduktion och byggverksamhet och allt färre arbetar inom kommuner och industri. Mest minskar sysselsättningen inom industrin (se diagram 2.4).

Diagram 2.5 Relationen arbetare och tjänstemän Index 2005kv2 = 100

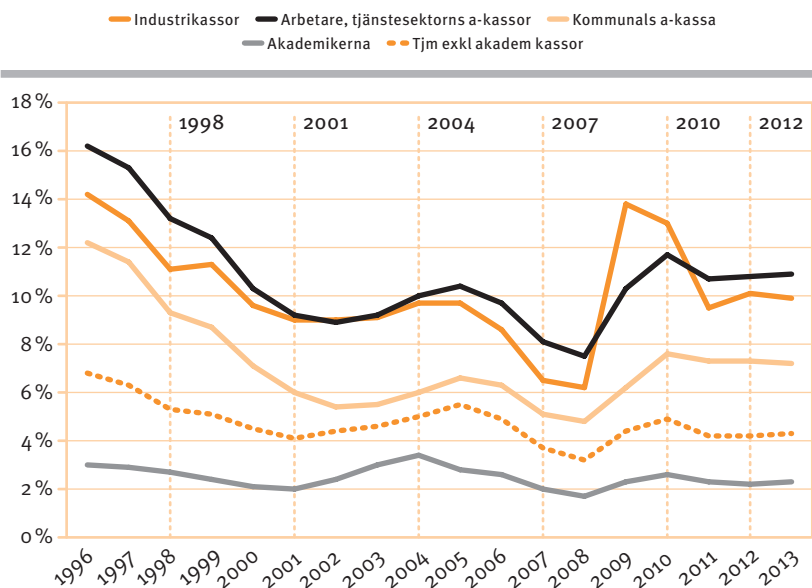

Källa: SCB samt egna beräkningar.

Strukturomvandlingen på arbetsmarknaden sker inte endast mellan sektorer. Den sker även mellan arbetare och tjänstemän inom respektive huvudsektor där andelen arbetare minskar i alla fyra sektorer. Andelen arbetare minskar mest i industrin och byggverksamhet och minst i privat tjänsteproduktion (se diagram 2.5).

Arbetslösheten var rekordhög efter 90-talskrisen. I mitten av 1990-talet låg arbetslösheten i arbetarnas a-kassor på tvåsiffriga tal eller 12–16 procent medan arbetslösheten i tjänstemännens a-kassor, exklusive akademikernas, i genomsnitt var hälften så hög eller 7 procent. I akademi-

Diagram 2.6 Öppet arbetslösa + aktivitetsstöd i procent av medlemmar i a-kassor

Källa: IAF samt egna beräkningar.

kernas a-kassor var arbetslösheten bara 3 procent (se diagram 2.6). Byggnads' a-kassor skilde då sig avsevärt från de övriga med en arbetslöshet på över 35 procent.

Under senare hälften av 1990-talet sjönk arbetslösheten kraftigt. I början av 2000-talet låg arbetarnas arbetslöshet i industrins och tjänstesektorns a-kassor på 9 procent medan den låg på 6 procent i Kommunals a-kassa. Tjänstemännens a-kassor, exklusive akademikernas, hade

1 Av utrymmesskäl är inte arbetslösheten i Byggnads a-kassa med i figuren.

en arbetslöshet på 4 procent medan akademikernas hade 2 procent. IT-kraschen 2001 drabbade främst tjänstemän och arbetslösheten steg där efter även i deras a-kassor. Under högkonjunkturen 2006–2007 sjönk arbetslösheten för att 2008 ligga på 5–8 procent i arbetarnas a-kassor och 2–3 procent i tjänstemännens.

Under finanskrisen steg arbetslösheten snabbt framförallt i industrin där den 2009 låg på 14 procent. Därefter sjönk arbetslösheten något och har därefter i de olika a-kassorna stabiliserats på olika nivåer. År 2013 var den bland arbetarna högst i tjänstesektorn och låg på 11 procent. I industrin låg den på 10 procent medan den i Kommunals a-kassa låg på 7 procent. Tjänstemännen exklusive akademikerna hade en arbetslöshet på 4 procent medan akademikernas låg på 2 procent.

Sammanfattningsvis kan sägas att situationen på arbetsmarknaden tyder på att marknadskrafterna är starkast riktade mot tjänstemännen. Tjänstemännen har haft en betydligt bättre sysselsättningsutveckling i alla de fyra huvudsektorerna samt en betydligt lägre arbetslöshet.

Löneutvecklingen

Tjänstemännens utgående löner är i genomsnitt 45 procent högre än arbetarnas. Antalet tjänstemän är 24 procent högre. Av de fyra huvudsektorernas lönekostnadssumma² utgör arbetarnas lönekostnadssumma $\frac{1}{3}$ och tjänstemännens $\frac{2}{3}$. Uppdelat på huvudsektorer har tjänstemän inom privata tjänster störst lönekostnadssumma och den utgör 38 procent av total lönekostnadssumma. Arbetarna har också störst lönesumma inom tjänstesektorn men den utgör endast 16 procent av totalen. Det är endast inom byggsektorn som arbetarnas lönesumma är större än tjänstemännens (se diagram 2.7).

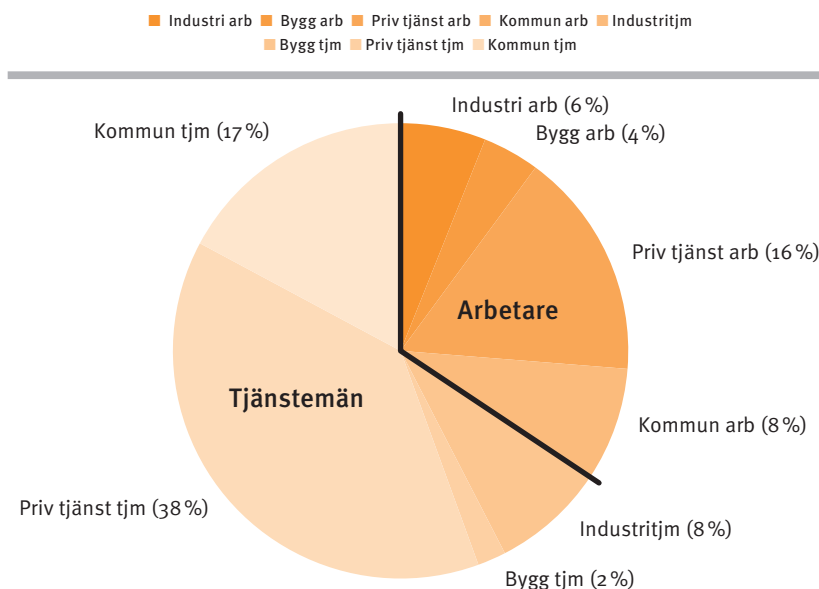
Löneökningarna på arbetsmarknaden bestäms i stor utsträckning i centrala avtal. På hela arbetsmarknaden bestäms i genomsnitt $\frac{3}{4}$ av löneutvecklingen i centrala avtal och $\frac{1}{4}$ i den lokala lönebildningen. I näringsliv och kommuner bestäms nästan 80 procent av löneutvecklingen i centrala avtal medan i staten bestäms nästan hela löneökningen i den lokala lönebildningen. I det följande kommer staten inte att redovisas³.

2 Lönekostnadssumma = sysselsättning × (utgående lön + lagstadgade och avtalade löneavgifter)

3 Staten ingår inte i jämförelsen då antalet arbetare endast är 15 000.

Diagram 2.7 Lönekostnadssummans fördelning mellan huvudsektorer 2013

Procent

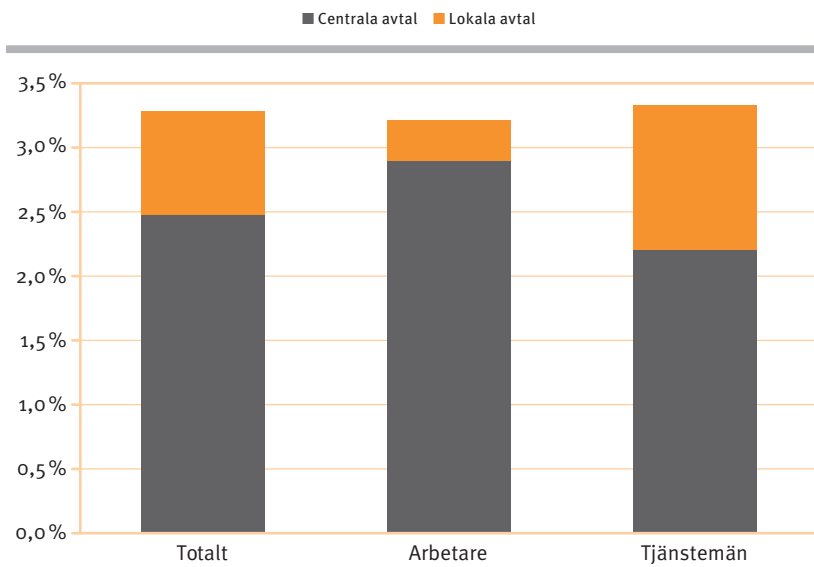
Källa: SCB samt egna beräkningar.

Under avtalsåren⁴ 1998–2013 har löneavtalen sammantaget höjt lönerna i näringsliv och kommuner med en årstakt på 3,3 procent. Då har borträknats de effekter som strukturella förändringar kan ge på löneutvecklingen⁵. Centrala avtal har höjt lönerna med 2,5 procent och lokala

⁴ Med avtalsår(t) menas perioden april(t)–mars(t+1).

⁵ Strukturella effekter, lönebegrepp och lönestatistik se bilaga 4.

Diagram 2.8 Löneutveckling sammantaget i näringslivet och kommunerna, genomsnittlig årstakt under 1998–2013 Procent

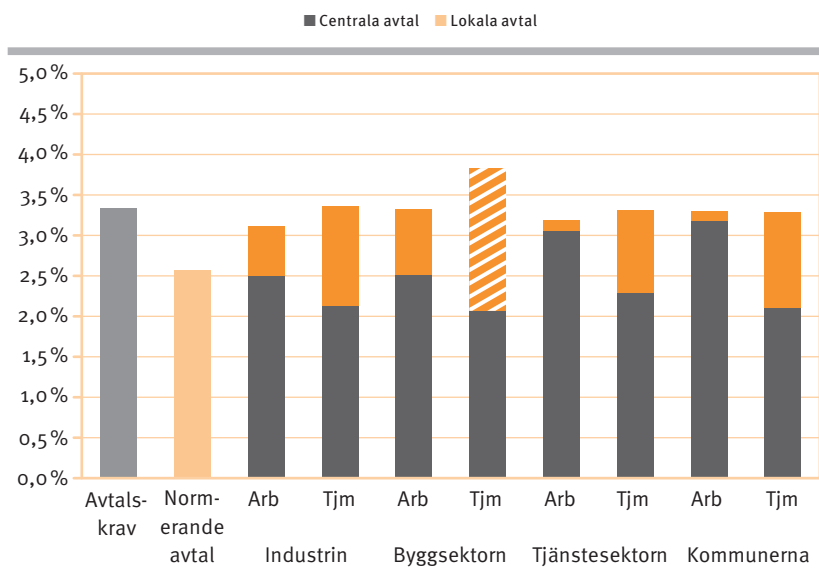

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

lönepåslagen med 0,8 procent (se diagram 2.8). Arbetarnas löner har totalt ökat med 3,2 procent och tjänstemännens med 3,3 procent. Centrala avtal har haft betydligt större betydelse för arbetarna och de har svarat för 2,9 procentenheter av löneökningen medan de endast svarat för 2,2 procentenheter av tjänstemännens löneökning.

Diagram 2.9 Avtalsrörelser 1998–2013

Genomsnitt för de sju avtalsperioderna

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

I diagram 2.9 visas hur stor andel av löneökningen från 1998 som har bestämts i centrala avtal och lokala lönepåslag. Genomsnittliga resultat visas för arbetare respektive tjänstemän i industrin, bygg- och tjänstesektorn samt kommunala sektorn⁶. Löneutvecklingen är strukturrensad (se bilaga 4 angående strukturrensning).

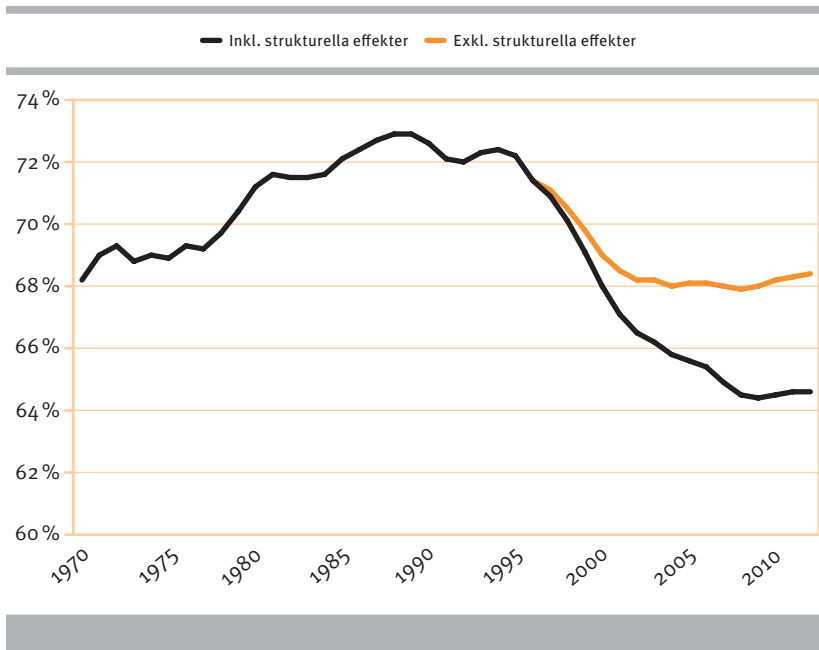
Lokala lönepåslag förekommer i störst utsträckning för tjänstemän och då något mer inom industrin och kommunerna. Arbetare inom industri och byggsektor har också märkbara löneökningar från lokala lönepåslag fast i mindre grad. För arbetarna i tjänstesektor och kommuner förekommer knappt någon lokal lönebildning. Nästan hela löneökningen bestäms för dessa grupper i centrala avtal.

I de 4 huvudsektorerna har arbetarna överlag fått högre löneökningar

⁶ Lönestatistiken över byggtjänstemäns lokala avtal är mycket osäker på grund av lågt antal i stickprovet.

Diagram 2.10 Industrierbetarnas löner relativt industritjänstemännen

3 års glidande medelvärde

Anm. Löneutvecklingen beskrivs med strukturlönestatistik från 1971–1991. Från 1992 och framåt beskrivs utvecklingen med konjunkturlönestatistiken. Från 1998 har löneutvecklingen strukturrensats med hjälp av strukturlönestatistiken.

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

än tjänstemännen från de centrala avtalen, men i de lokala avtalen har tjänstemännen i stället fått högre löneökningar. Sammantaget har lönerna ökat i ungefär samma takt. I industrin märks en liten skillnad där tjänstemännens löner i genomsnitt har ökat cirka 0,3 procent mer per år jämfört med industrierbetarna. För hela perioden 1998–2013 innebär det att tjänstemännens löner ökat cirka 4 procent mer.

När man vill studera löneutvecklingen i ett längre perspektiv är det svårt att hitta underlag för att strukturrensa löneökningstakter. Därför visas för industrin i diagram 2.10 en orensad statistik från 1970 och fram till 1997. Denna period måste därför behandlas med försiktighet. För åren från 1998 och framåt visas en strukturrensad statistik. Industrierbetarnas löner verkar från mitten av 1970-talet och fram till omkring 1990

ha ökat mer än tjänstemännens. Det relativa löneläget (arbetare/tjänstemän) verkar ha höjts från omkring 69 procent till 72–73 procent. Under första halvan av 1990-talet verkar lönerna ha ökat i ungefär samma takt.

Från och med 1998 och fram till början av 2000-talet har tjänstemännens löner ökat mer än arbetarnas. Det relativa löneläget föll från 71,5 procent till 68 procent för att sedan stiga mot 68,5 procent (strukturensats, se den röda linjen i diagram 2.10). Det relativa löneläget har sedan 1997 fallit med 3 procentenheter. Om statistiken inte skulle ha strukturensats skulle det relativa löneläget ha fallit med 7 procentenheter (se den svarta linjen) och nu legat på 64,5 procent.

Industriarbetarnas löner ökade långsammare än tjänstemännens under perioden från mitten av 1990-talet till några år in på 2000-talet. Därefter har lönerna ökat i ungefär samma takt och något mer de senaste åren för industriarbetarna.

3. Samhällsekonomiskt löneutrymme och löneutveckling

DET SAMHÄLLSEKONOMISKA LÖNEUTRYMMET ser olika ut på kort och längre sikt. På kort sikt kan det beräknas som den konjunkturrensade produktivitetens utveckling plus näringslivets utrymme för prisökningar i relation till ekonomins prismål på 2 procent och kan kallas för prisenormen. På längre sikt utgörs utrymmet för reallöneökningar av en avvägning mellan reallön och sysselsättning.

Prisnormen

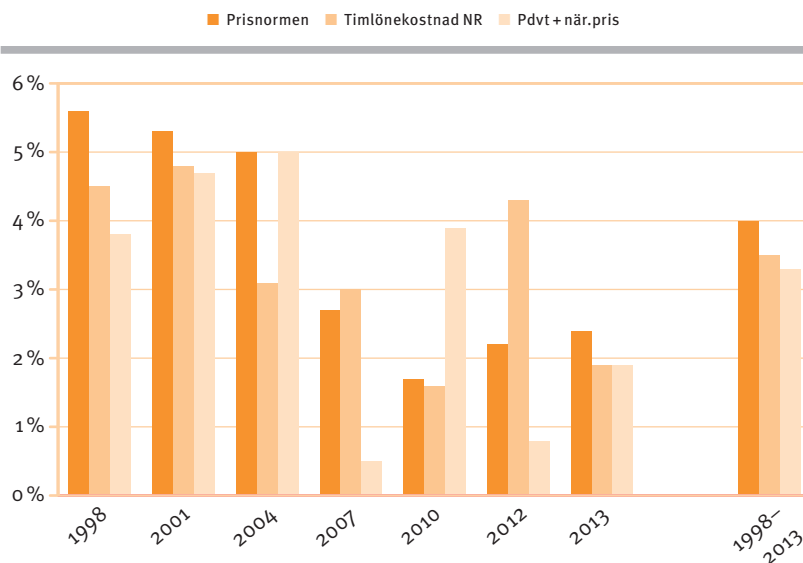
Underlag till det samhällsekonomiska löneutrymmet på kort sikt finns i bilaga 1. Här redovisas endast resultaten.

Prisnormen handlar om att inflationstrycket från löneökningar inte får medföra att inflationsmålet inte uppnås. Prisnormen låg från mitten av 1990-talet och 10 år framåt på 5–5,5 procent. Den konjunkturrensade produktiviteten ökade då med 3,4–4 procent och näringslivets prisutrymme kan beräknas till 1,3 procent. Nu har den konjunkturrensade produktivitetens utveckling mer än halverats och prisnormen tyder på att utrymmet för löneökningar 2013 skulle ligga på 2,5 procent.

En förutsättning för att prisnormen ska vara en beskrivning av löneutrymmet är att näringslivets vinster är i balans sett över några år. Är vinsterna för låga bör lönerna öka långsammare än prisnormen och är vinsterna för höga bör de öka snabbare. Det som dock bestämmer den årliga vinstutvecklingen är hur lönekostnaderna utvecklas relativt registrerad produktivitet och näringslivets priser.

Sett över en hel konjunkturcykel ska konjunkturrensad och registrerad produktivitet i genomsnitt öka i samma takt. Sedan 1998 har dock den registrerade produktiviteten ökat långsammare. Detta beror främst på finanskrisen 2008–2009 då den registrerade produktiviteten föll med – 4 procent båda åren. Produktivitetsgapet (nivåskillnaden mellan konjunkturrensad och faktisk produktivitet) är därför ännu inte slutet. Dessutom har den svaga konjunkturen medfört att KPI-inflationen legat under inflationsmålet och att näringslivets priser i genomsnitt ökat

Diagram 3.1 Priser, timlöner och produktivitet Procent

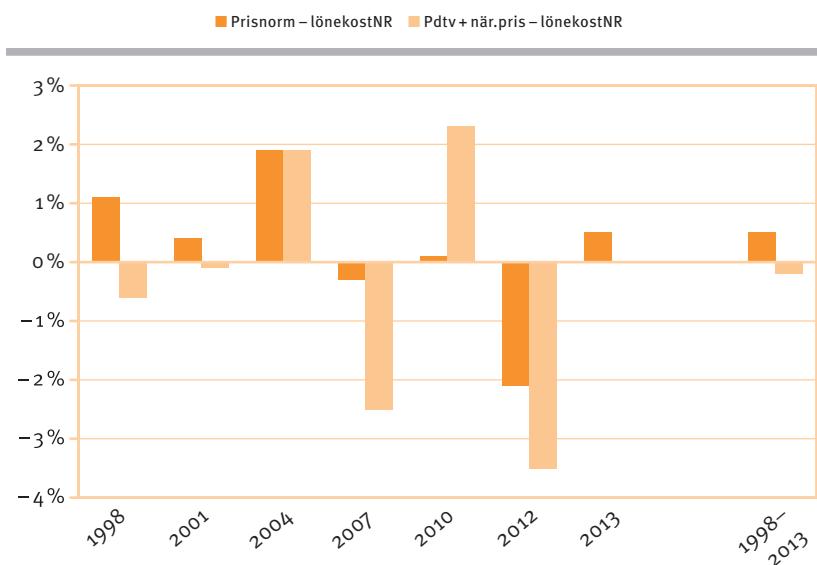
Källa: SCB samt egna beräkningar.

med 0,9 procent i stället för med 1,3 procent. Näringslivets registrerade produktivitet och prisökningar (produktivitet + pris) har därför sedan 1998 i genomsnitt endast ökat med 3,3 procent när prisnormen ökat med 4 procent. Av denna skillnad på 0,7 procent beror 0,4 på svagare prisutveckling och 0,3 på svagare produktivetsutveckling.

Hur mycket av löneutrymmet har då tagits ut under avtalsperioderna? Utgångspunkterna för en sådan bedömning bör vara hur lönekostnaderna utvecklats i jämförelse med prisnormen, produktivitet + pris samt vinsterna i näringslivet. Lönekostnaderna har i genomsnitt sedan 1998 ökat med 3,5 procent när prisnormen ökat med 4 och produktivitet + pris ökat med 3,3 procent (se diagram 3.1).

Under fem av de sju avtalsperioderna har timlönekostnaderna ökat mindre än prisnormen. Som mest ökade lönerna 2 procent mindre i år-

Diagram 3.2 Skillnad mellan löneutrymme och löneutfall Procent

Anm. Här är timlönekostnaden beräknad utifrån faktiskt arbetade timmar. I diagrammet i bilaga 4 är timlönekostnaden beräknad utifrån dagkorrigerade timmar.

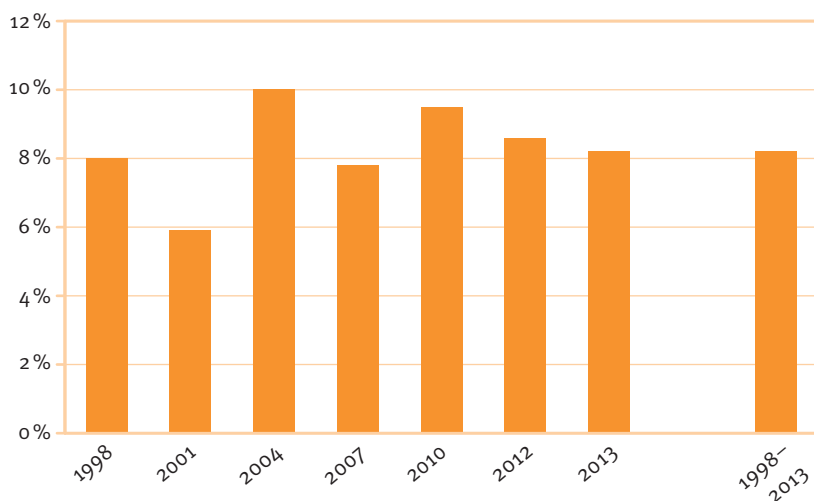
Källa: SCB samt egna beräkningar.

stakt än prisnormen under avtalsperioden 2004 (visas som + 2 procent i diagram 3.2). År 2012 översteg timlönekostnaderna prisnormen med 2 procent (visas som - 2 procent i diagram 3.2). Detta berodde till en del på stor negativ kalendereffekt på arbetade timmar som medförde att timlönerna enligt NR ökade 0,8 procent mer än vad timlönerna enligt KL gjorde. Prisnormen utgår från konjunkturrensad produktivitet och tar inte hänsyn till kalendereffekter.

Jämfört med produktivitet + pris är bilden den motsatta. Lönekostnaderna har då ökat mer med undantag för avtalsperioderna 2004 och 2010. År 2012 översteg timlönekostnaderna produktivitet + pris med 3,5 procent vilket medförde att vinstandelen sjönk märkbart år 2012.

Lönekostnaderna har sedan 1998 i genomsnitt ökat något mer än produktivitet + pris, vilket medfört att vinstandelen nu är lägre än 1998.

Diagram 3.3 Vinstläge under avtalsperioderna Procent

Källa: SCB samt egna beräkningar.

Men vinstläget⁷ är detsamma på grund av det lägre ränteläget (se diagram 3.3 samt bilaga 1).

Sett över hela perioden 1998–2013 har vinstläget varierat omkring 8 procent. När vinstläget under avtalsperioden 2001 försämrades så återställdes det redan under avtalsperiod 2004. Efter vinstfallet under finanskrisen (avtalsperiod 2007⁸) återställdes vinsterna under avtalsperiod 2010. Trots att vinstandelen nu är låg ligger vinstläget på 8 procent. Detta beror på det låga ränteläget.

Sammanfattningsvis kan följande sägas på kort sikt om löneutrymmet och löneutvecklingen. Prisnormen har under perioden 1998–2013 i genomsnitt ökat mer än produktivitet + pris. Lönekostnaderna har ökat i en takt som ligger under prisnormen. Men samtidigt har lönekostnaderna ökat mer än produktivitet + pris, vilket medfört att vinstandelen sjunkit.

Förklaringen till att produktivitet + pris ökat så långsamt är att den

⁷ Vinstläget definieras som skillnaden mellan kapitalavkastning och statsobligationsräntan.

⁸ Vinstandelen föll då kraftigt samtidigt som räntorna föll kraftigt, vilket dämpade fallet i vinstläget.

ekonomiska utvecklingen har varit svag och att den ekonomiska politiken då inte tillräckligt stimulerat ekonomin. Ekonomin har ännu inte kommit upp på den långsiktiga tillväxtbanan vilket medfört att ett produktivitetgap kvarstår. Inflationens målet har som genomsnitt över perioden inte uppnåtts utan inflationen har varit lägre. Under perioden 1998–2013 har både produktivitet och inflation i genomsnitt utvecklats svagare än vad prisnormen utgår från.

Lönekostnaderna har inte följt prisnormen utan i genomsnitt ökat långsammare. Detta skulle kunna tyda på att det samhällsekonomiska löneutrymmet inte helt tagits ut. Men lönekostnaderna har ökat mer än produktivitet + pris vilket medfört lägre vinster (en lägre bruttovinstandel). Detta skulle kunna tyda på att lönerna ökat för mycket. Men samtidigt är räntan lägre vilket medfört att vinstläget (kapitalavkastning minus ränta) ligger på normala nivåer, vilket tyder på att lönekostnaderna ökat i en lämplig takt relativt den ekonomiska utvecklingen.

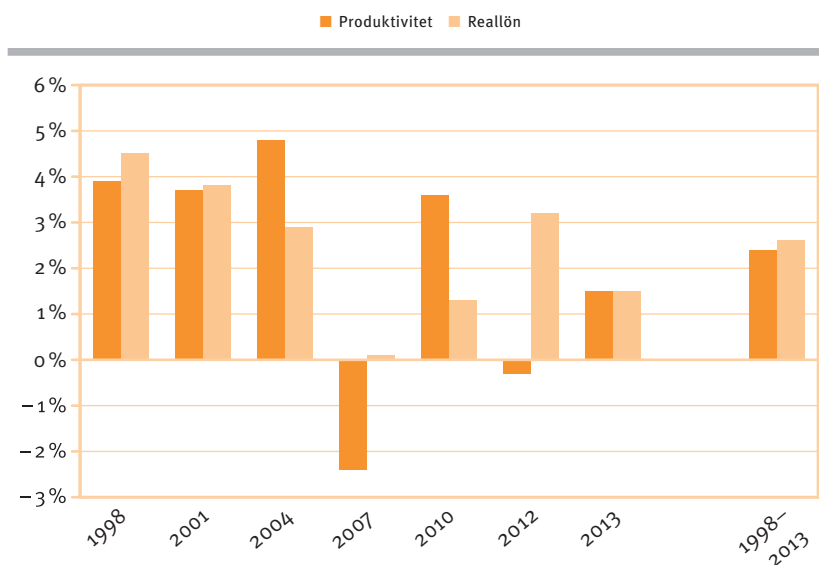
När ekonomin tar fart, kommer produktivitetsgapet att slutas och inflationen att öka. Då kommer takten i produktivitet + pris att öka mer än prisnormen. Följer lönerna prisnormen kommer bruttovinstandelen och kapitalavkastningen att öka då konjunkturen vänder upp. Detta är nödvändigt för att inte vinstläget ska försämrats då räntan väntas stiga i en konjunkturuppgång.

De centrala avtalen och den lokala lönebildningen verkar sammantaget ha resulterat i att löneutvecklingen följt det samhällsekonomiska löneutrymmet sett över några år eller ett par avtalsperioder. Har lönerna ökat för mycket under en avtalsperiod, så har detta återställts under den följande avtalsperioden. Har lönerna ökat för lite så återställs även detta under nästa avtalsperiod.

Reallön eller sysselsättning

När reallönen ökar i takt med näringslivets produktivitet utveckling blir vinstandelen i näringslivet oförändrad. Ökar reallönen långsammare än produktiviteten ökar vinstandelen och vinsterna. Ökade vinster medför på längre sikt att existerande företag expanderar och nya företag etableras vilket medför att sysselsättningen blir högre. De kortsiktiga övervinsterna kommer på längre sikt att försvinna och vinstläget återgår till normalt.

Diagram 3.4 Produktivitet och reallön Procent

Källa: SCB samt egna beräkningar.

Reallönerna har under vissa avtalsperioder kraftigt avvikit från produktivtetsutvecklingen, men sett över hela perioden 1998–2013 har reallönerna som årsgenomsnitt endast överskridit produktivtetsutvecklingen med 0,2 procent (se diagram 3.4). På 16 år har således reallönerna endast ökat 3 procent mer än produktiviteten. Detta tyder på att arbetsmarknadens parter är relativt nöjda med den avvägning som gjorts mellan reallön och sysselsättning. I det följande kapitlet kommer en teoretisk genomgång av sambandet mellan reallön och sysselsättning.

4. Lön och sysselsättning, en teoretisk beskrivning

ENLIGT NATIONALEKONOMISK TEORI finns ett negativt samband mellan reallön och sysselsättning. Det betyder att allt annat lika kommer lägre reallöner att ge högre sysselsättning och högre reallöner att ge lägre sysselsättning. I detta kapitel ska denna fråga studeras utifrån den neoklassiska teoribildningen inom nationalekonomin. Analysen visar att detta samband endast kan gälla under två förutsättningar, nämligen att riksbanken med räntesättningen ständigt håller inflationen på två procent samt att lönerekommendationen omfattar mer eller mindre hela arbetsmarknaden.

Lägre reallöner⁹ är inte det första man bör ta till för att stimulera till högre sysselsättning. Så länge som det existerar konjunkturarbetslöshet¹⁰ ska sysselsättningen i stället stimuleras med lägre ränta och inte med lägre löner. De teorier som analyserar sambandet mellan reallön och sysselsättning utgår vanligtvis från att vid den rådande reallöne-nivån existerar det inte någon konjunkturarbetslöshet. Då kan inte ytterligare efterfrågestimulanser användas eftersom det skulle leda till för hög inflation. Den arbetslöshet som då kvarstår kan på olika sätt sägas vara av strukturell art.

Med lönesänkning kommer i detta sammanhang att främst avses sänkningar relativt ett framtida löneutrymme. Lönesänkning betyder då att lönerna hamnar i underkant av detta löneutrymme.

Reallöner – sysselsättning

Enligt teorin är förutsättningarna följande: I utgångsläget råder jämvikt på varu- och arbetsmarknaden. I produktionen vinstmaximerar företagen. Det finns två produktionsfaktorer, arbete och kapital. Effekten på

⁹ Reallöner används här som ett samlingsbegrepp för både reallöne-kostnader och reallönein-komster.

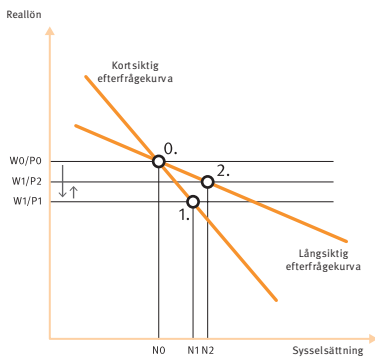
¹⁰ Med konjunkturarbetslöshet menas de arbetslösa som skulle ha ett jobb när efterfrågan är så hög att inflationen ligger på 2 procent.

varupriserna blir i relation till löneandelens storlek. En nominell lönesänkning ger därför en prissänkning som är mindre än lönesänkningen och reallönekostnaderna blir därför lägre.

På varumarknaden antas perfekt konkurrens samt en negativt lutande efterfrågekurva, det vill säga lägre priser medför högre varuefterfrågan. Detta innebär att ju större prisgenomslag som en lönesänkning ger desto större effekt på varuefterfrågan men desto mindre effekt på reallönekostnaderna. Vid en given nominell lönesänkning kommer reallönekostnaderna att minska mindre ju mer förädlingsvärdespriset sänks.

Ju mer priskänslig varumarknaden är desto mer ökar sysselsättningen vid en given sänkning av reallönekostnaderna. Sambandet mellan reallön och sysselsättning kan i en figur beskrivas med en relativt svagt lutande negativ kurva (se figur 4.1). Denna kurva visar vilka kombinationer av reallön och sysselsättning som maximerar företagets vinster. I bilaga 2 visas en förenklad härledning av den kortsiktiga och långsiktiga efterfrågekurvan på arbetskraft när priset anges som reallön.

Figur 4.1 Företagens efterfrågan på arbetskraft, kort och lång sikt

Källa: Egna beräkningar.

På kort sikt (1–2 år) kan inte insatsen av produktionsfaktorn kapital förändras. Det medför att då kan ökad efterfrågan endast mötas med ökad sysselsättning. Då produktionen ökar på kort sikt sjunker produktiviteten, vilket kallas för att produktionen uppvisar avtagande marginalavkastning. Avtagande marginalavkastning innebär att varupriserna kommer att öka med ökad produktion. På längre sikt kan kapitalstocken öka (cirka 5 år) vilket ofta medför att produktiviteten inte påverkas av ökad produktion. Produktionen uppvisar på längre sikt konstant marginalavkastning.

Förädlingsvärdespriset sjunker mindre på kort sikt än på längre sikt och medför att reallönekostnaderna sjunker mer på kort sikt. Samtidigt medför den mindre prissänkningen att varuefterfrågan och sysselsättning ökar mindre. Den kurva som beskriver de vinstmaximerande kombinationerna av reallön och sysselsättning får därför en brantare lutning på kort sikt än på längre sikt. Re-

eller de vinstmaximerande kombinationerna av reallön och sysselsättning får därför en brantare lutning på kort sikt än på längre sikt. Re-

allönelasticiteten är lägre på kort än på längre sikt, vilket framgår av beräkningarna i bilaga 3.

Punkten O i figur 4.1 visar utfallet av reallön och sysselsättning då lönerna har ökat i takt med löneutrymmet. Lönenivån är då W_0 och prisnivån P_0 . Reallönen blir då W_0/P_0 och sysselsättningen N_0 . Om nu lönerna i stället hamnar i underkant, sänks den framtida lönen till W_1 . På kort sikt begränsas prissänkningen till P_1 , vilket medför att reallönerna sänks till W_1/P_1 och sysselsättningen ökar till N_1 . På längre sikt kommer priserna att sjunka mer och hamnar på prisnivån P_2 . Reallönen blir då högre än på kort sikt och uppgår till W_1/P_2 samtidigt som sysselsättningen blir högre och hamnar på nivån N_2 .

Den tekniska utvecklingen och det internationella avkastningskravet bestämmer utseendet på denna framtida efterfrågekurva. Denna efterfrågekurva, som visar sambandet mellan reallön och sysselsättning, ändrar utseende och läge om produktionsförmågan ändras (på grund av teknisk utveckling eller investeringar) eller om det internationella avkastningskravet ändras.

Vid kortsiktig jämvikt (marginalkostnad är lika med marginalintäkt) kan förändringar i allmän efterfrågan inte påverka läget på denna efterfrågekurva. Däremot kan förändringar i allmän efterfrågan påverka vilken kombination på efterfrågekurvan av reallön och sysselsättning som kommer att utgöra en ny kortsiktig jämvikt.

Lönerna antas bli fastställda i förhandlingar mellan fackföreningar och företag. När lönen väl är fastlagd bestämmer företagen hur många de vill anställa till denna lön. I varje tidpunkt ligger de möjliga kombinationerna av reallön och sysselsättning på företagets efterfrågekurva på arbetskraft.

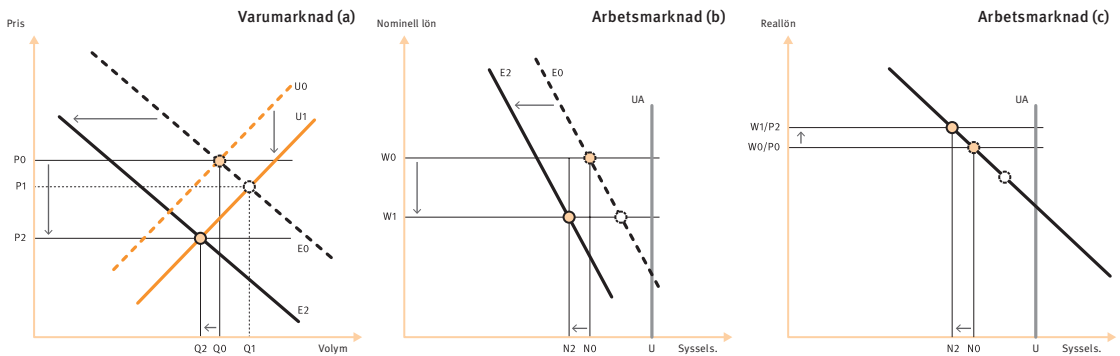
Parterna har olika preferenser när det gäller vilken kombination av reallön och sysselsättning de vill uppnå. Vill de uppnå en högre reallönenivå har detta ett pris i form av lägre sysselsättning och vill man uppnå högre sysselsättning har detta ett pris i form av lägre reallön. Fackföreningar önskar uppnå en kombination där reallönen är högre och sysselsättningen lägre än vad företagen önskar. Att företagen önskar en kombination av lägre reallön och högre sysselsättning beror inte på att de skulle ha ett högre sysselsättningsmål än fackföreningarna. Orsaken är i stället att en sådan kombination innehåller lägre reallönekostnader som medför högre vinster.

Lönesänkning i lågkonjunktur

Vad händer om utgångsläget inte är kortsiktig jämvikt utan i stället en lågkonjunktur där kapacitetsutnyttjandet av produktionskapitalet är lågt?

Den stora skillnaden är att högre vinster, som blir resultatet av lägre löner, då inte går till investeringar i den svenska ekonomin. De investeras i stället främst utomlands. Resultatet blir en lägre efterfrågan på investeringsvaror i den inhemska ekonomin än då utgångsläget var kortsiktig jämvikt. Lägre löner ger lägre konsumtion som nu inte uppvägs av att högre vinster ger högre investeringar. Därför blir den inhemska allmänna efterfrågan lägre. I figur 4.2a beskrivs detta som att efterfrågekurvan på varor flyttar sig till vänster.

Figur 4.2a–c Lönesänkning i en lågkonjunktur. Riksbanken sänker inte räntan

Källa: Egna beräkningar.

Ekonomin söker sig nu inte till en kortsiktig jämvikt där priset är P_1 och efterfråge- och produktionsvolym är Q_1 (se den vita streckade cirkeln). I stället söker sig ekonomin till ett läge där priset fallit till P_2 och volymen minskat till Q_2 . Den lägre produktionsvolymen medför att det efterfrågas mindre sysselsättning som minskar till N_2 i stället för att öka (se figur 4.2b). Det låga priset P_2 (priset minskar mer än lönerna) medför att reallönen ökar i stället för att minska (se figur 4.2c).

Konjunkturinstitutet har under flera år i sin Lönebildningsrapport rekommenderat att lönerna i en lågkonjunktur ska sänkas som ett led i en strategi för högre sysselsättning. De är dock medvetna om att en lönesänkning i en lågkonjunktur sannolikt sänker sysselsättningen. Därför ingår i deras strategi att samtidigt som arbetsmarknadens parter tecknar avtal om återhållsamma löneökningar, ska Riksbanken sänka räntan för att därigenom stimulera inhemsk efterfrågan och motverka den åtstramningseffekt som blir resultatet av återhållsamma löneökningar.

Det är dock tveksamt om Riksbanken kommer att sänka räntan tillräckligt mycket. Erfarenheter från tidigare lågkonjunkturer är att de inte sänkt räntan tillräckligt mycket trots att inflationen varit under inflationsmålet. I dagens lågkonjunktur har dock Riksbanken sänkt räntan till 0 procent. Därför finns inget utrymme kvar för Riksbanken att med räntesänkning motverka en åtstramningseffekt från alltför återhållsamma löneökningar. Resultatet av en låglönestrategi kommer därför nu att fördjupa lågkonjunkturer.

Riksbankens roll

Hur kan lägre nominella löner påverka riksbankens möjligheter att föra en mer expansiv penningpolitik? Förutsättningen för att lägre nominella löner ska medföra tillräckligt låga reallönekostnader och högre sysselsättning är att riksbanken agerar snabbt på ett lägre inflationstryck från arbetsmarknaden.

Riksbanken kan på kort sikt med räntesättningen påverka allmän efterfrågan och priser. Under förutsättning att företagen på kort sikt når en jämvikt där marginalintäkt är lika med marginalkostnad, kan riksbanken inte påverka hur sambandet ser ut mellan reallön och sysselsättning. Riksbanken kan endast påverka vilken av möjliga kombinationer som blir den kortsiktiga jämviktspunkten, det vill säga, var på efterfrågekurvan man hamnar.

Figur 4.3 visar olika framtida kortsiktiga jämviktslägen på arbetsmarknaden. I figuren finns samma efterfrågekurva som i figur 4.1, där punkten *O* visar ett kortsiktigt jämviktsläge då lönerna följer löneutrymmet och punkten *Ej Rb* visar jämviktsläget då lönerna ligger i underkant och riksbanken inte har stimulerat allmän efterfrågan med lägre ränta.

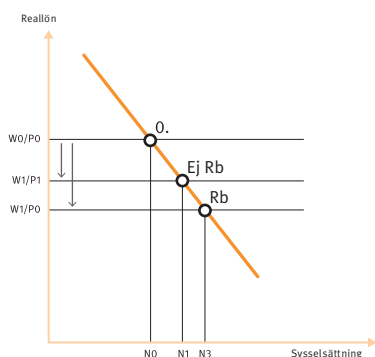
Riksbankens räntesänkning medför på kort sikt att sysselsättnings-effekten blir större än vad endast lägre löner skulle ge. Detta beror på att priserna blir högre och därmed blir reallönerna lägre.

När lönerna ligger i underkant av löneutrymmet uppstår ett utrymme för riksbanken att sänka räntan och stimulera efterfrågan. Riksbanken ska utnyttja detta och stimulera efterfrågan tills priserna åter hamnar på nivån P_0 . Reallönerna blir då lägre jämfört med om riksbanken inte hade sänkt räntan. Reallönerna hamnar på W_1/P_0 samtidigt som sysselsättningen blir högre och uppgår till N_3 . Kortsiktig jämvikt nås i punkten R_b . En aktiv riksbank medför således att sysselsättningen blir

högre men till priset av lägre reallöner. I bilaga 3 härleds dessa samband med hjälp av ekvationer och beräkningar.

Om lönerna ligger i underkant av löneutrymmet bör Riksbanken direkt sänka räntan för att släppa fram mer efterfrågan och inflation. Annars är risken stor att inflationen inte når upp till 2 procent. En lägre inflation betyder att företagen inte kan höja sina priser lika mycket för att finansiera löneökningarna. Då blir reallönekostnaden för hög och företagen strävar efter en lägre sysselsättning. För de som har kvar jobben, blir reallönen högre men totalt i ekonomin blir sysselsättningen lägre. Håller riksbanken en för hög ränta riskerar således inflationen att bli för låg vilket då medför för låg efterfrågan, för höga reallöner och för låg sysselsättning.

Figur 4.3 Företagens efterfrågan på arbetskraft, kort sikt

Källa: Egna beräkningar.

Vad händer om reallönerna blir lägre för endast halva arbetsmarknaden?

I detta avsnitt beskrivs vilka problem som kan uppstå om löneutvecklingen på svenska arbetsmarknaden inte kan anses vara helt samordnad. Dessa problem kan bli ett hinder om man önskar stimulera sysselsättningen genom att acceptera en lägre reallön.

En bristande samordning skulle kunna resultera i att endast halva arbetsmarknaden får löneökningar i underkant av löneutrymmet och de

övriga får löneökningar i överkant. Detta kan medföra att lönerna som genomsnitt följer löneutrymmet. Då har inte reallönerna i genomsnitt påverkats och inget har hänt i genomsnitt på arbetsmarknaden. Däremot har relativlönerna mellan stora grupper förändrats.

Den teoretiska framställningen utvecklas nu mot att inkludera de substitutionseffekter som uppstår mellan dessa grupper då deras relativlöner förändras. De sysselsättningseffekter som då uppstår är dock små i relation till de reallöneförändringar som uppstår, både för de som ligger i överkant och för de som ligger i underkant av löneutrymmet. Detta beror på att det inte uppstår någon efterfrågeeffekt från marknaden (ingen skaleffekt) utan endast substitutionseffekter. Substitutionseffekter på sysselsättningen verkar endast på längre sikt och kostar betydligt mer i förlorad reallön än vad skaleffekter gör.

45 procent av arbetsmarknaden¹¹ utgörs av arbetare och 55 procent av tjänstemän. Här ska visas vad som skulle hända för arbetarna om deras löner skulle ligga i underkant och tjänstemännens i överkant. De resultat som visas i figurerna nedan stöds av beräkningar som gjorts i bilaga 3.

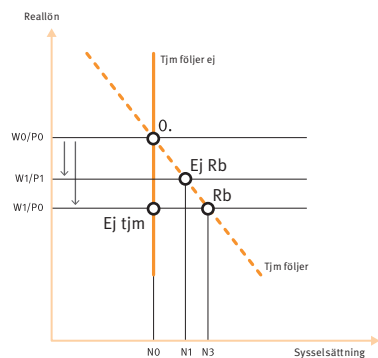
Först visas resultatet på kort sikt (se figur 4.4). Som jämförelse ligger kurvan kvar som visar utfallen då arbetarnas och tjänstemännens löner följs åt (se figur 4.3). I figur 4.3 visas företagens efterfrågan på total sysselsättning, det vill säga både arbetare och tjänstemän. I figur 4.4 visas endast företagens efterfrågan på arbetare.

När både arbetares och tjänstemäns löner följer löneutrymmet hamnar arbetarna i punkten O med en reallön på W_0/P_0 och sysselsättning på N_0 (se figur 4.4). Om i stället arbetarna ligger i underkant av löneutrymmet och tjänstemännen i överkant på ett sådant sätt att sammantaget tas även nu hela löneutrymmet ut, uppstår inte någon effekt på priserna. Det uppstår då inte heller några skaleffekter på sysselsättningen. Riksbanken har inte något skäl att sänka räntan och stimulera sysselsättningen. Det enda som skett är att arbetarnas reallöner har sänkts lika mycket som deras nominella löner. Samtidigt har tjänstemännens reallöner höjts lika mycket som deras nominella löner. Produktionens pris och sysselsättning påverkas inte.

Arbetarna kommer nu att hamna i punkten $E_j t_{jm}$ där deras reallöner

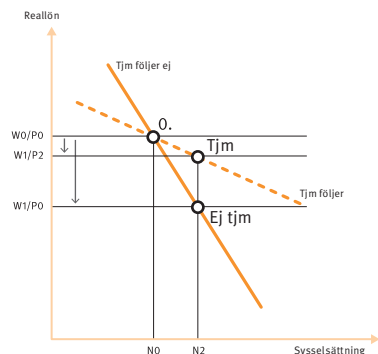
11 Exklusive staten

Figur 4.4 Företagens efterfrågan på arbetare, kort sikt

Källa: Egna beräkningar.

Figur 4.5 Företagens efterfrågan på arbetare, lång sikt

Källa: Egna beräkningar.

har minskat till W_1/P_0 . Detta är en lika stor reallönesänkning som när arbetarna och tjänstemännen sänkte lönerna lika mycket och riksbanken sänkte räntan. Sysselsättningen ökar dock inte alls. Om tjänstemännen också hade legat i underkant och riksbanken sänkt räntan, hade en stor skaleffekt på sysselsättningen uppstått (skaleffekten: $N_3 - N_0$). Nu hamnar i stället tjänstemännen ungefär lika mycket ovanför punkten O på den vertikala kurvan som arbetarna hamnar under. När arbetarnas och tjänstemännens löner går så mycket i otakt som i detta exempel kommer arbetarna lönesänkning att på kort sikt endast resultera i en reallönesänkning.

I figur 4.5 visas olika resultat på längre sikt för arbetarna. Då har Riksbankens räntepolitik ingen effekt utan marknaden bestämmer priset. Om både arbetarnas och tjänstemännens löner ökar i takt med löneutrymmet, kommer arbetarna (motsvarande gäller för tjänstemännen) att hamna i punkten O . Reallönerna blir då W_0/P_0 och sysselsättningen N_0 . Om i stället både arbetarna och tjänstemännen ligger i underkant kommer arbetarna att hamna i punkten Tjm där reallönerna är W_1/P_2 och sysselsättningen N_2 .

Om i stället endast arbetarna ligger i underkant av löneutrymmet och tjänstemännen i överkant så att hela löneutrymmet tas ut, kommer arbetarna att hamna i punkten $Ej tjm$ med reallönen W_1/P_0 och sysselsättningen N_2 . Beräkningar i bilaga 3 tyder på att sysselsättningen kan öka ungefär lika mycket som när även tjänstemännens löner ligger i underkant. Den stora skillnaden är att arbetarnas reallöner

blir betydligt lägre. Tjänstemännen hamnar längs den brantare kurvan ungefär lika mycket ovanför punkten O som arbetarna hamnar under. Om tjänstemännens löner ökar mer än arbetarnas, så förlorar arbetarna sysselsättning på kort sikt och reallöner på längre sikt.

Vad kostar det att höja reallönerna?

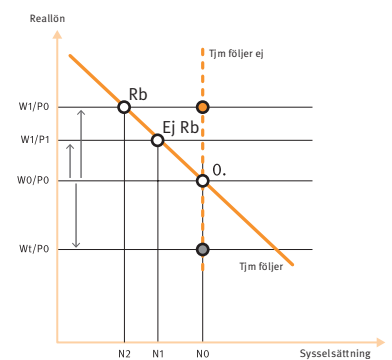
Analysen har hittills inriktat sig på att visa hur sänkta löner kan öka sysselsättningen. Men analysverktygen kan också användas för att studera hur mycket som höjda löner minskar sysselsättningen. Skillnaden är att då lönen höjs blir alla effekter motsatta dem som uppstod vid en lönesänkning. Analysen sker utifrån arbetarnas perspektiv.

Utgångsläget är en jämvikt för arbetarna där sysselsättningen är N_0 och reallönen W_0/P_0 (se figur 4.6). Arbetarna höjer lönen till W_1 och tjänstemännen höjer lönerna lika mycket. Då ökar priserna till P_1 . Reallönen höjs till W_1/P_1 och sysselsättningen minskar till N_1 . Riksbanken höjer inte räntan och jämvikten blir då i punkten $Ej Rb$. Om Riksbanken höjer räntan för att prisstrycket riskerar att bli för högt så sjunker priserna tillbaka till P_0 . Reallönen stiger ytterligare till W_1/P_0 och arbetarnas sysselsättning minskar ytterligare till N_2 . Jämvikten blir i punkten Rb .

Om i stället endast arbetarna höjer lönen till W_1 och tjänstemännen sänker sina löner (W_t) så mycket att priserna inte påverkas, då kommer arbetarnas reallöner att öka till W_1/P_0 . Eftersom priserna inte påverkas, så påverkas inte heller efterfrågan och sysselsättning på kort sikt. Arbetarnas sysselsättning ligger kvar vid N_0 . Tjänstemännens reallöner har sjunkit till W_t/P_0 men deras sysselsättning påverkas inte heller på kort sikt.

Om arbetarnas löner ökar och tjänstemännens minskar relativt löneutrymmet, så får arbetarna på kort sikt sin reallöneökning utan någon sysselsättningsförlust. På längre sikt blir resultatet motsvarande det som beskrivs i figur 4.5. Arbetarna får sin reallöneökning till ett lågt sysselsättningspris, som är betydligt lägre jämfört med om även tjänstemännen hade fått ökade reallöner.

Figur 4.6 Företagens efterfrågan på arbetare, kort sikt

Anm. Arbetarnas löner ligger i överkant. Arbetarnas resultat visas med orange cirkel och tjänstemännens med grå.

Källa: Egna beräkningar.

5. Löneutvecklingen för arbetare och tjänstemän efter industriavtalet

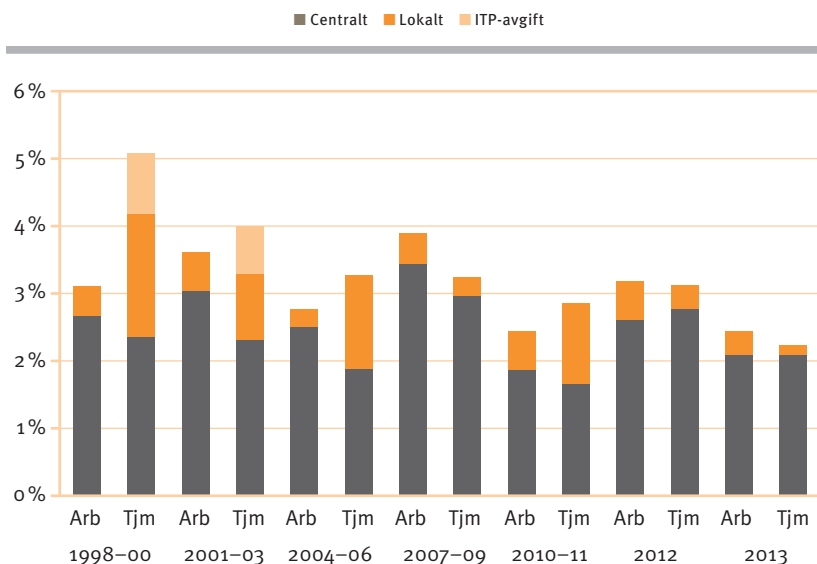
INDUSTRIAVTALET TECKNADES 1997 mellan fack och arbetsgivare inom industrin. Till industriavtalet kopplades ett ekonomiskt råd kallad Industrins ekonomiska råd (IER). Under 1990-talet var realräntorna höga och låg på 5–6 procent. Inför 1998 års avtal förespråkade därför IER en återhållsam löneutveckling för att därigenom försöka få ned realräntor och arbetslöshet. Avtalskraven påverkades av denna argumentation och de centrala avtalen blev relativt löneutrymmet låga.

Under slutet av 1990-talet sjönk realräntor och arbetslöshet och den ekonomiska tillväxten var stark. I vilken grad som de låga avtalen låg bakom denna utveckling är däremot oklart. Mer klart är att löneutrymmet ökade betydligt mer än de centrala avtalen, vilket skapade utrymme för höga lokala lönepåslag samtidigt som utrymme fanns för stora höjningar av tjänstemännens avtalade ITP-avgifter. Det extra löneutrymmet från relativt låga centrala avtal fördelades i lokala förhandlingar främst till tjänstemännen. Under avtalsperioden 1998 ökade de centrala avtalen privata tjänstemäns löner med i genomsnitt med knappt 2,5 procent medan lokala avtal och höjda ITP-avgifter ökade lönekostnaderna med ytterligare drygt 2,5 procent (se diagram 5.1).

ITP-avgifterna höjdes även väsentligt under 2001 års avtalsperiod och sammantaget under de två avtalsperioderna har ITP-avgifterna ökat tjänstemännens lönekostnader med 5 procent. Under senare avtalsperioder har ITP-avgifterna förändrats i betydligt mindre grad. Höjningen av ITP-avgifterna är ett resultat av redan gjorda avtal för tjänstemännens tjänstepensioner. Genom att de är förmånsbestämda så har det varit nödvändigt att höja avgiften för att kunna finansiera utlovade pensionsförmåner.

Under 1998 års avtalsperiod ökade arbetarnas utgående löner i genomsnitt 1 procentenhet mindre per år än för tjänstemännen. Medräknas höjningen av ITP-avgiften ökade arbetarnas lönekostnader 2 procent mindre. Under 2001 års avtalsperiod ökade arbetarnas utgående löner något mer än tjänstemännens. När höjningen av ITP-avgiften medräknas, ökade

Diagram 5.1 Centrala och lokala löneavtal, näringslivet Procent

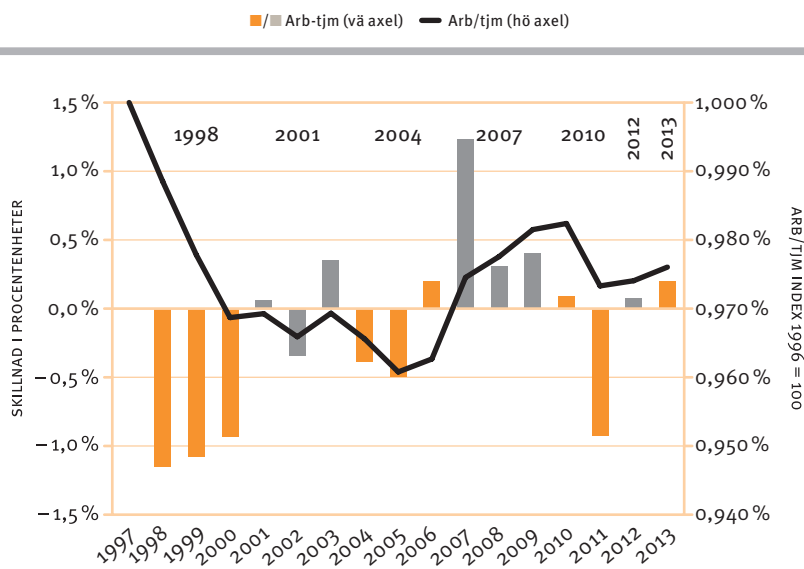
Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

tjänstemännens lönekostnader nästan 0,5 procent mer. Under 2004 års avtalsperiod ökade tjänstemännens utgående löner mer än arbetarnas. I diagram 5.1 ser man att det berodde på höga lokala påslag för tjänstemännen.

Under 2007 års avtalsperiod ökade i stället arbetarnas löner mer än tjänstemännens, i genomsnitt drygt 0,5 procent per år. Detta berodde på en kombination av mycket höga centrala lönehöjningar och att utrymmet för lokala lönepåslag blev mycket begränsat under finanskrisen. Avtalen tecknades under högkonjunkturåret 2007 men avtalsperioden kom att även innehålla de två lågkonjunkturåren 2008 och 2009.

2010 års avtal tecknades i efterdyningarna från finanskrisen men 2010 års avtalsperiod kom att innehålla de två goda tillväxtåren 2010 och 2011. De centrala avtalen blev därför relativt låga och gav utrymme för relativt stora lokala påslag. Detta bidrog till att tjänstemännens löner 2011 kunde öka mer än arbetarnas. 2012 och 2013 års centrala avtal verkar vara väl anpassat till löneutrymmet och de lokala avtalen har blivit

Diagram 5.2 Skillnad arbetarnas och tjänstemännens löneökning, näringslivet under olika avtalsperioder Procentenheter

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

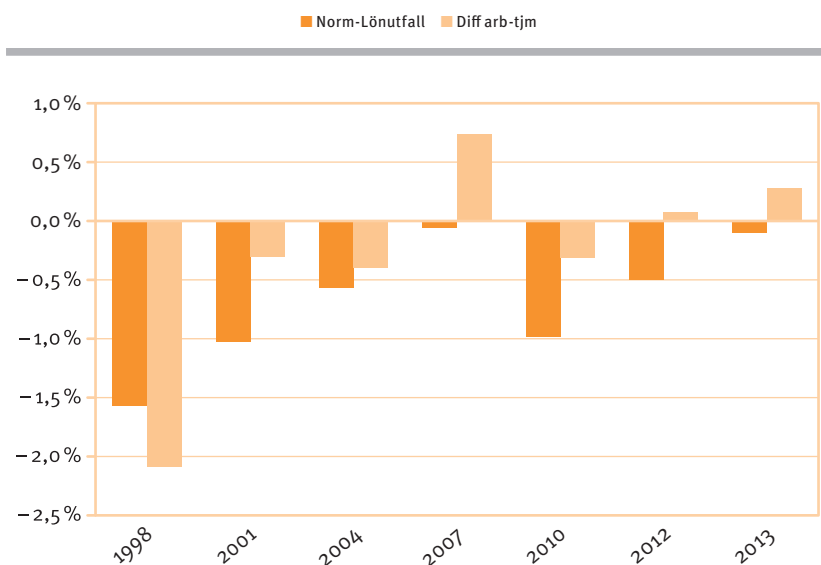
begränsade. Arbetarnas och tjänstemännens löner har under dessa år ökat i ungefär samma takt.

I diagram 5.2 visas skillnaden i årstakt mellan arbetarnas och tjänstemännens utgående löner¹² i näringslivet. Den heldragna linjen visar hur relativa löner (arbetare/tjänstemän) har förändrats sedan 1997. Under avtalsperioden 1998 ökade arbetarnas löner per år cirka -1 procent långsammare än tjänstemännens. Därefter och fram till 2013 har lönerna ungefär ökat lika mycket. Från 1997 och fram till 2013 har arbetarnas löner ökat -2,5 procent mindre än tjänstemännens.

Industrins centrala avtal har sedan industriavtalets tillkomst utgjort det normerande avtalet för övriga centrala förhandlingar. En bild av hur väl denna norm har beskrivit löneutrymmet kan man få genom att be-

12 Det innebär att ITP-avgifternas höjningar inte är medräknade.

Diagram 5.3 Avtalsrörelser i näringslivet Procentenheter

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

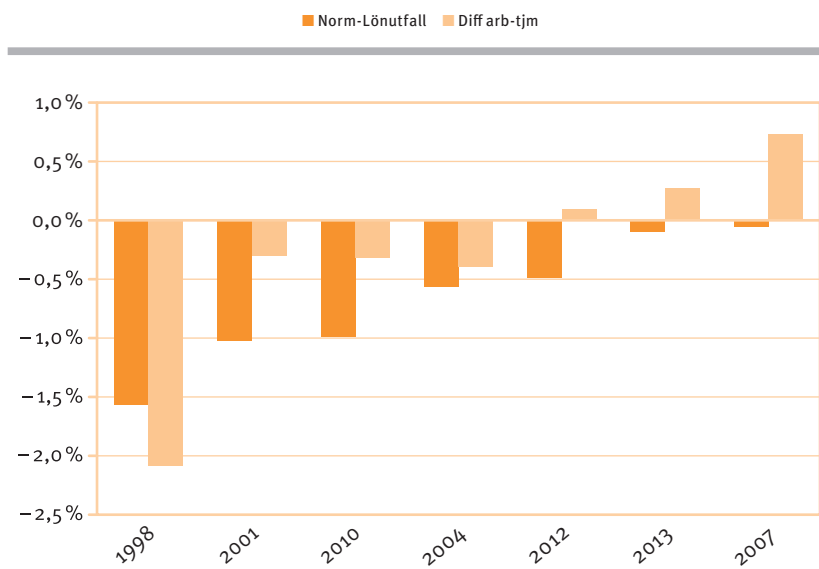
räkna differensen mellan lönenormen och det slutliga löneutfallet. I diagram 5.3 framgår att under avtalsperioden 1998 understeg lönenormen lönekostnadsutfallet med 1,5 procentenheter (inkl. höjda ITP-avgifter). Samtidigt ökade arbetarnas lönekostnader nästan 2 procentenheter mindre jämfört med tjänstemännens löner. En liknande utveckling fast i mindre grad skedde också under avtalsperioderna 2001 och 2004.

Det var endast under 2007 års avtalsperiod som normen var lika hög som löneutfallet och det var endast då som arbetarnas löner ökade mer än tjänstemännens. Under 2010 års avtalsperiod understeg lönenormen löneutfallet med 1 procentenhet och tjänstemännens löner ökade mer än för arbetarna. Under 2012 års avtalsperiod understeg lönenormen löneutfallet med endast 0,5 procent och arbetarnas och tjänstemännens löner ökade ungefär lika mycket.

I diagram 5.4 har avtalsperioderna ordnats efter hur mycket normen har understigit löneutfallet. Då ser man att det verkar finnas ett

Diagram 5.4 Avtalsrörelser i näringslivet

Olika avtalsrörelser ordnade efter Norm-utfall, procentenheter

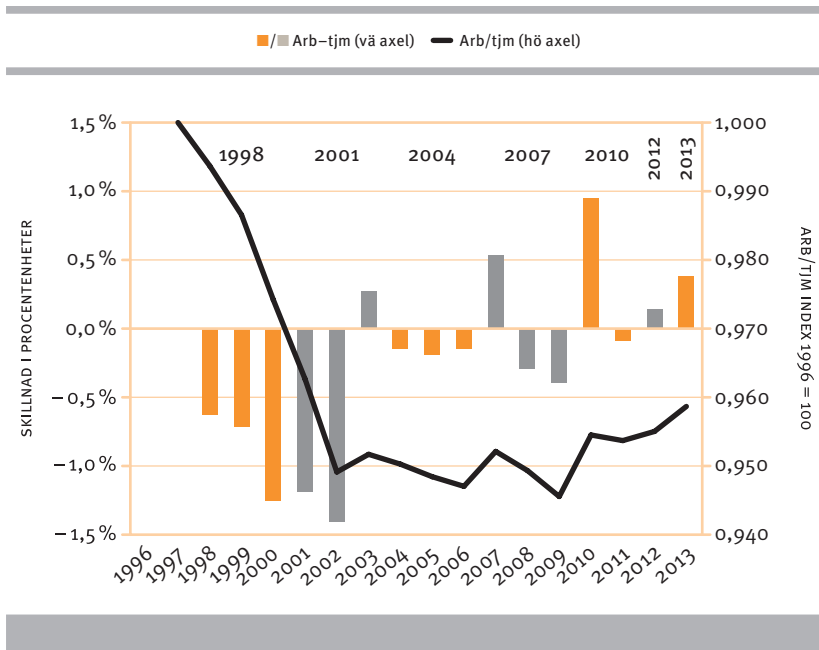
Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

samband mellan att ju mer normen understiger löneutfallet, ju mer understiger arbetarnas löneutveckling tjänstemännens. När normen närmar sig utfallet ökar arbetarnas och tjänstemännens löner i samma takt och när normen är lika med utfallet ökar arbetarnas löner mer (2013 års avtalsperiod kan ännu inte utvärderas). En slutsats av detta skulle kunna vara att en relativt hög norm begränsar utrymmet för lokala lönepåslag vilket gynnar arbetarnas löneutveckling jämfört med tjänstemännens.

Löneutveckling inom ekonomins tre huvudsektorer

Inom näringslivet har löneutvecklingen skiljt sig något mellan industrin och privata tjänstesektorn. I industrin har arbetarnas utgående löner ökat långsammare än tjänstemännens under de två avtalsperioderna 1998 och 2001. Mätt i genomsnittlig årstakt har arbetarnas löner ökat -0,8 procent långsammare. Under dessa avtalsrörelser hade IER

Diagram 5.5 Skillnad arbetarnas och tjänstemännens löneökning, industrin under olika avtalsperioder Procentenheter

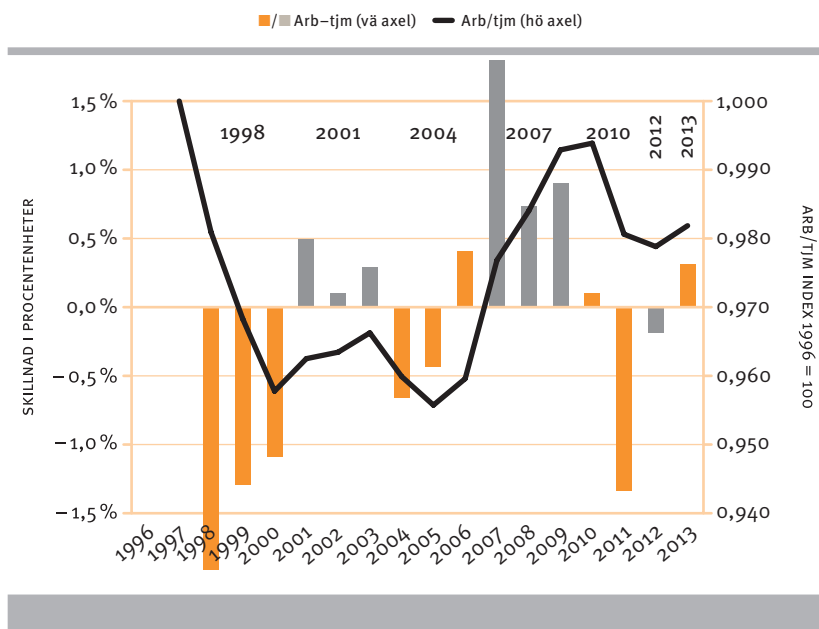
Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

förespråkade en relativt återhållsam löneutveckling och lönenormen blev betydligt lägre än löneutfallet i näringslivet. Detta har skapat utrymme för höga lokala lönepåslag till tjänstemännen och deras utgående löner ökade mer än för arbetarna.

Under avtalsperioden 2007 ökade lönerna ungefär lika mycket för industriarbetare och industritjänstemän. Då var lönenormen relativt hög och blev nästan lika stor som löneutfallet i näringslivet. Utrymmet för lokala påslag var därför begränsat. Under avtalsperioden 2010 ökade industriarbetarnas löner mer än för tjänstemännen och därefter ungefär i samma takt.

Industriarbetarnas löner relativt industritjänstemännen har från 1997 fram till 2013 ökat – 4 procent långsammare. Hela försämringen av industriarbetarnas relativa löneläge inträffade under de två första avtalsperioderna. Därefter har lönerna ökat i ungefär samma takt.

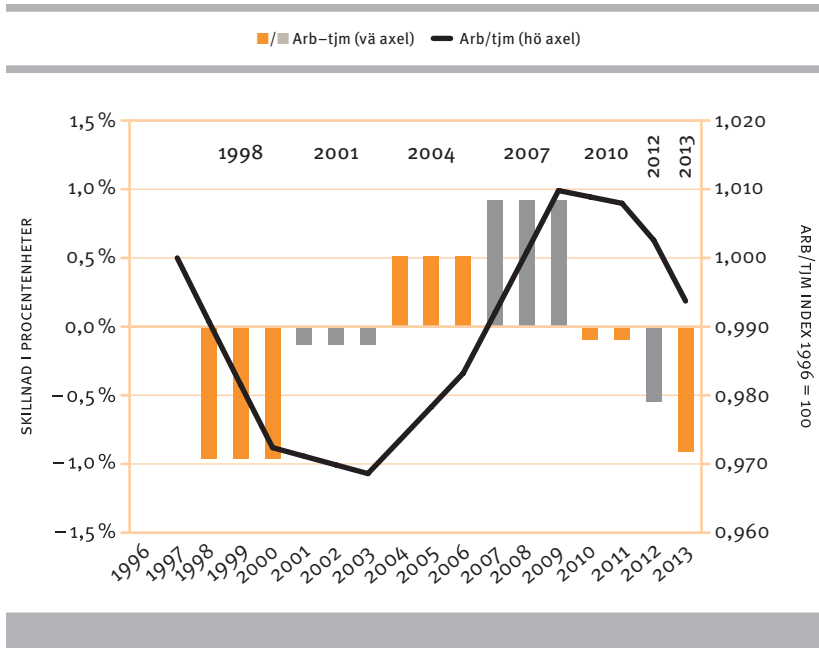
Diagram 5.6 Skillnad arbetarnas och tjänstemännens löneökning, privata tjänster under olika avtalsperioder Procentenheter

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

I tjänstesektorn under avtalsperioden 1998 försämrades arbetarnas löneläge relativt tjänstemännen betydligt mer än vad som skedde för industriarbetarna. Arbetarnas löner ökade nästan –1,5 procent långsammare per år än tjänstemännens (se diagram 5.6). Men under avtalsperioderna 2001 och 2004 ökade de i samma takt. Under avtalsperioderna 2007 ökade arbetarnas löner i genomsnitt drygt 1 procent mer per år jämfört med tjänstemännens. Bidragande orsaker var för det första att lönenormen blev nästan lika hög som näringslivets löneutfall. För det andra blev arbetarnas centrala avtal betydligt högre än lönenormen, som ett resultat av att det utöver lönenormens procentuella lönehöjning även ingick en stor jämställdhetspott, den så kallade kvinnopotten. Industriarbetarna hade ingen sådan jämställdhetspott i sina avtal utan de satsade i stället på en stor höjning av lägstalönerna.

Diagram 5.7 Skillnad arbetarnas och tjänstemännens löneökning, kommunerna under olika avtalsperioder Procentenheter

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

Under 2010 års avtalsperiod tappade arbetarna i tjänstesektorn åter till tjänstemännen, men därefter har man hållit jämna steg. Sammantaget från 1997 och fram till 2013 har i privata tjänstesektorn arbetarnas löneläge relativt tjänstemännen försämrats med – 2 procent.

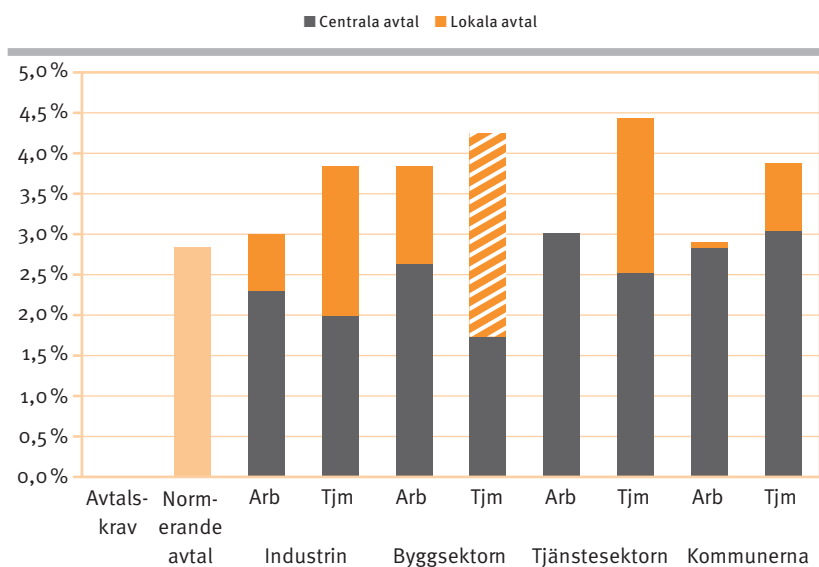
I kommunerna ökade även arbetarnas löner i årsgenomsnitt 1 procent långsammare än tjänstemännens under avtalsperiod 1998 (se diagram 5.7). Därefter har de ökat i ungefär samma takt fram till 2007 års avtalsperiod. Under 2007 års avtalsperiod ökade arbetarnas löner nästan 1 procent mer per år. Därefter ökade de något långsammare än tjänstemännens löner. Från 1997 och fram till 2013 har kommunalarbetarnas relativa löner minskat med – 0,5 procent jämfört med kommunaltjänstemännens.

6. De 7 avtalsperioderna under 1998–2013

UNDER AVTALSPERIODEN 1998 var lönenormen 2,8 procent och understeg väsentligt näringslivets löneutfall. I diagram 6.1¹³ kan man se vilka grupper på arbetsmarknaden som vann på detta. För det första ser man att arbetarna i tjänstesektorn och kommunerna inte fick högre löneökningar än vad det centrala avtalet gav. Övriga grupper fick märkbara lokala lönepåslag, framförallt tjänstemän i industri och privat tjänstesektor. De fick lägre centrala avtal men de lokala avtalen kompenserade mer än väl för detta. De betydligt högre lokala lönepåslagen för byggtjänstemän är

Diagram 6.1 Avtalsrörelsen 1998, perioden april 1998–mars 2001

Årstakt i procent

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

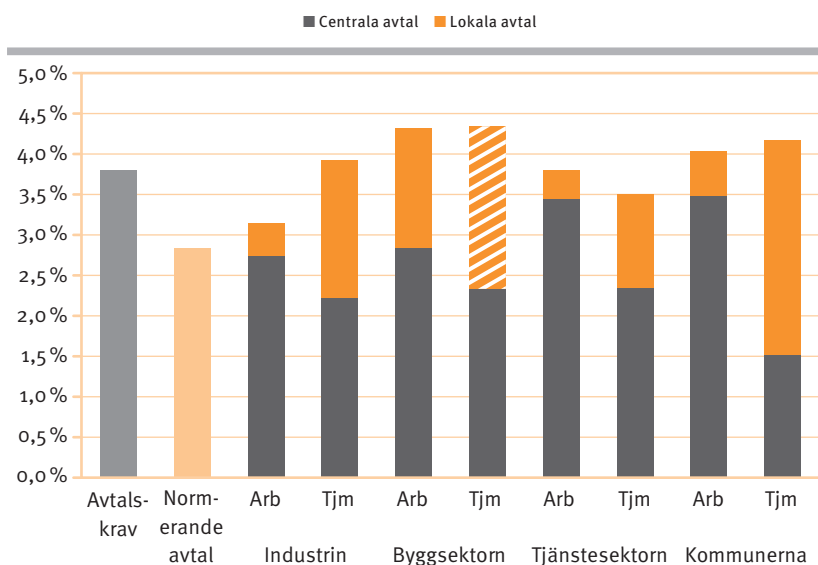
13 Det framställdes inte något enhetligt tydligt avtalskrav i avtalsrörelsen 1998.

osäker på grund av ett litet urval och bör inte fästas så stor uppmärksamhet till. Detta gäller även för byggtjänstemännens lokala lönepåslag under de följande avtalsperioderna. Industrierbetarnas centrala avtal understeg lönenormen vilket beror på att inom lönenormens ram ingick andra avtal som inte påverkade utgående lön. Inklusive lokala avtal blev industrierbetarnas löneökningar något högre än lönenormen. De högsta löneökningarna på omkring 4 procent fick under denna period privata och kommunala tjänstemän samt byggarbetare.

Under 2001 års avtalsperiod blev industrierbetarnas totala löneökningar åter något högre än lönenormen på 2,8 procent (se diagram 6.2). Arbetare i bygg-, tjänste- och kommunal sektor fick i genomsnitt ut ännu högre löneökningar liksom tjänstemän i privat och kommunal sektor. Arbetarna i tjänstesektorn och kommunerna fick förutom höga centrala avtal även lokala lönepåslag. Högsta löneökningar fick industritjänste-

Diagram 6.2 Avtalsrörelsen 2001, perioden april 2001–mars 2004

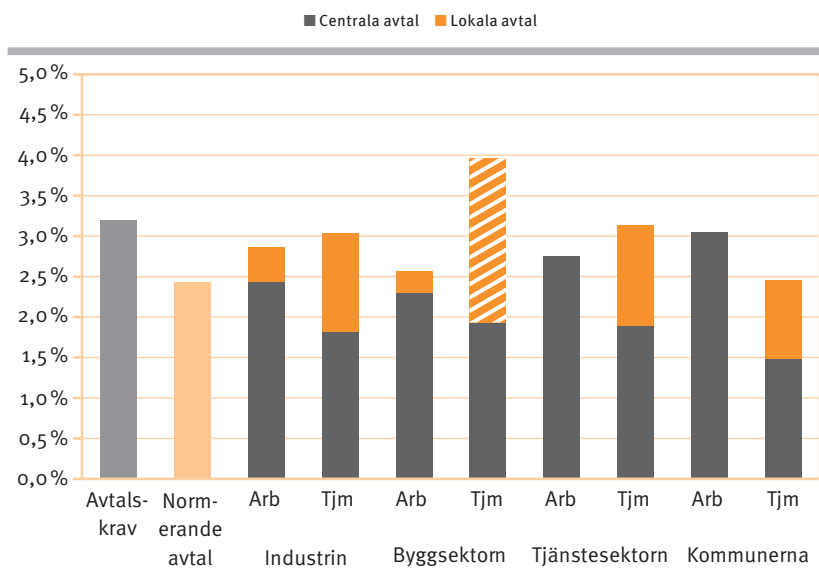
Årstakt i procent

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

Diagram 6.3 Avtalsrörelsen 2004, perioden april 2004–mars 2007

Årstakt i procent

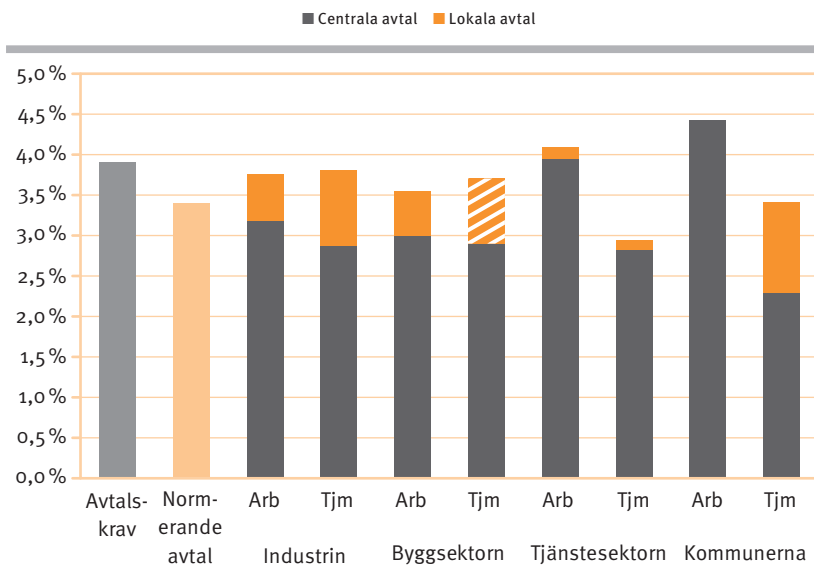
Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

män och kommunala tjänstemän samt arbetare i byggsektorn och kommunerna samt möjligtvis arbetare i tjänstesektorn.

Under avtalsperioden 2004 (se diagram 6.3) blev de lokala avtalen lägre än under de tidigare avtalsperioderna trots att lönenormen på 2,4 procent också var lägre. Detta berodde på att det dåliga vinstläget behövde förbättras. Arbetarna i tjänstesektorn och kommunerna fick högre centrala avtal än lönenormen. Detta ledde till att deras löner ökade i ungefär samma takt som industri- och byggarbetarna, som utöver ett centralt avtal i enlighet med lönenormen också fick lokala lönepåslag. Tjänstemännen i privat och kommunal sektor fick lägre centrala avtal än lönenormen men de lokala avtalen kompenserade för detta. Alla

Diagram 6.4 Avtalsrörelsen 2007, perioden april 2007–mars 2010

Årstakt i procent

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

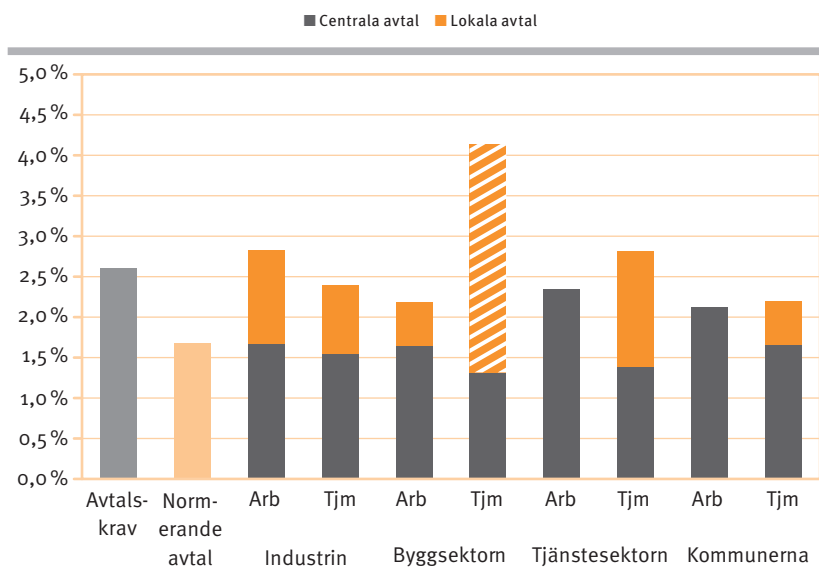
grupper fick ungefär lika stora löneökningar.

Under 2007 års avtalsperiod var lönenormen betydligt högre än under de förra avtalsperioderna och uppgick till 3,4 procent (se diagram 6.4). Under denna period inträffade också finanskrisen, vilket begränsade utrymmet för lönehöjningar. Löneutfallet blev därför ungefär som lönenormen. De lokala lönepåslagen blev därför betydligt lägre än tidigare. Arbetarna i tjänstesektor och kommuner fick utöver lönenormen även en relativt stor jämställdhetspott. Resultatet blev att deras löner ökade mer än för de andra grupperna. Högst löneökningar fick kommunalarbetarna.

De centrala avtalen för avtalsperiod 2010 tecknades i efterdyningarna

Diagram 6.5 Avtalsrörelsen 2010, perioden april 2010–mars 2012

Årstakt i procent

Anm. Inom industrin varade avtalsperioden främst endast till januari 2010, vilket innebär att de centrala avtalen för arbetare och tjänstemän i verkligheten blev 0,3 procent lägre än vad som visas i figuren ovan. Utgående löner blev ett par tiondelar lägre (se bilaga 4).

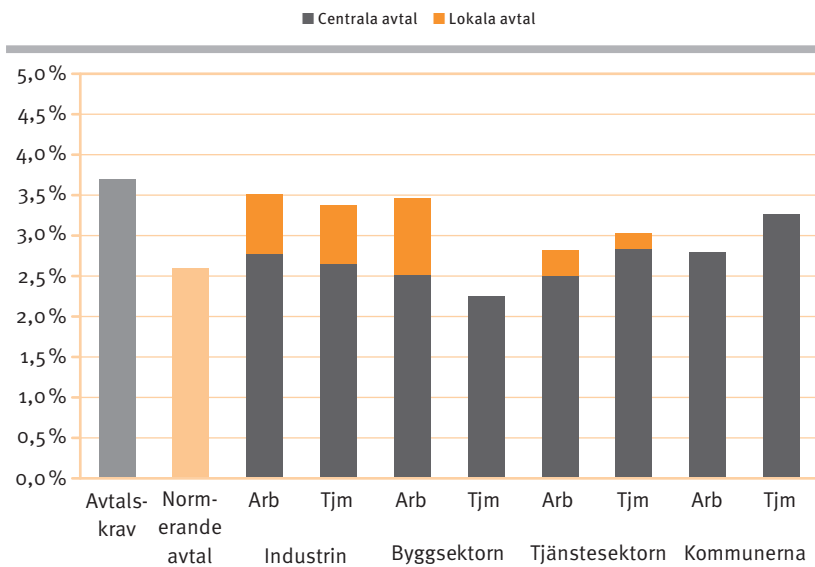
Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

från finanskrisen, vilket bidrog till att det normerande avtalet blev så lågt som 1,7 procent (se diagram 6.5). 2010 vände dock ekonomin upp vilket medförde att löneutfallet blev 1 procent högre än lönenormen. Arbetarna inom tjänstesektor och kommuner kunde inte få del av detta extra löneutrymme med lokala lönepåslag. En jämställdhetspott i de centrala avtalen medförde dock att deras löner ändå ökade nästan lika mycket som tjänstemännens i respektive sektor. Löneökningarna blev likartade för de olika grupperna.

Avtalsperioden 2012 var inte helt samordnad mellan LO-förbunden och blev endast 1-årig. Det lönenormerande avtalet blev 2,6 procent vilket visade sig understiga löneutfallet med 0,5 procent. Detta utrymme

Diagram 6.6 Avtalsrörelsen 2012, perioden april 2012–mars 2013

Årstakt i procent

Anm. Inom industrin började avtalsperioden främst redan februari 2012, vilket innebär att de centrala avtalen för arbetare och tjänstemän i verkligheten blev 0,3 procent högre än vad som visas i figuren ovan. Utgående löner blev ett par tiondelar högre (se bilaga 4).

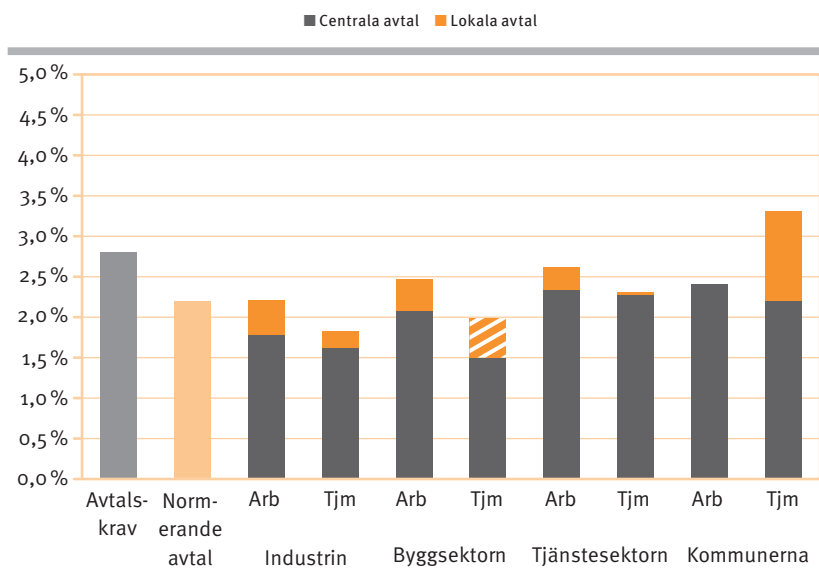
Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

tillföll främst industrins arbetare och tjänstemän samt byggarbetarna, vilka tillsammans med kommunala tjänstemän fick högre löneökningar än övriga grupper (se diagram 6.6). Kommunala tjänstemän fick detta år i genomsnitt ovanligt höga centrala lönehöjningar, vilket främst berodde på lärarnas treåriga avtal som var framtungt.

Avtalsperioden 2013 blev 3-årig och i diagram 6.7 har endast det första avtalsåret passerat. Löneutfallet har för de flesta grupperna blivit ungefär som det lönenormerande avtalet på 2,2 procent. De lokala lönepåslagen har blivit betydligt mindre än under tidigare avtalsperioder. Undantaget är för kommunala tjänstemän som utöver ett centralt avtal enligt lönenormen även fick stora lokala påslag på 1 procent. Deras

Diagram 6.7 Avtalsrörelsen 2013, perioden april 2013–mars 2014

Årstakt i procent

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

utgående löner ökade med nästan 3,5 procent vilket var högst bland de redovisade grupperna.

Bilaga 1. Samhällsekoniskt löneutrymme

DET SAMHÄLLSEKONOMISKA LÖNEUTRYMMET utgår från hur produktivitet och priser utvecklar sig. Produktivitetens utvecklingen varierar med konjunkturen omkring en långsiktig utvecklingsbana. När ekonomin är i en lågkonjunktur uppstår ett produktivitetsslag som sluts när ekonomin når balans, det vill säga, ligger på den långsiktiga utvecklingsbanan. I en högkonjunktur ligger ekonomin över utvecklingsbanan. När den ekonomiska utvecklingen följer den långsiktiga utvecklingsbanan benämns produktivitetens utvecklingen som konjunkturrensad produktivitetens utveckling och ligger till grund för beräkningen av samhällsekoniskt löneutrymme.

Priserna antas bero på det regelverk som är beslutat för den svenska ekonomin, det vill säga riksdagens beslut om prisstabilitet i den svenska ekonomin och riksbankens beslut om att definiera detta som en KPI-inflation på 2 procent.

Det samhällsekoniska löneutrymme utgår från konjunkturrensad produktivitet och KPI-målet på 2 procent. Denna norm kallas prismet.

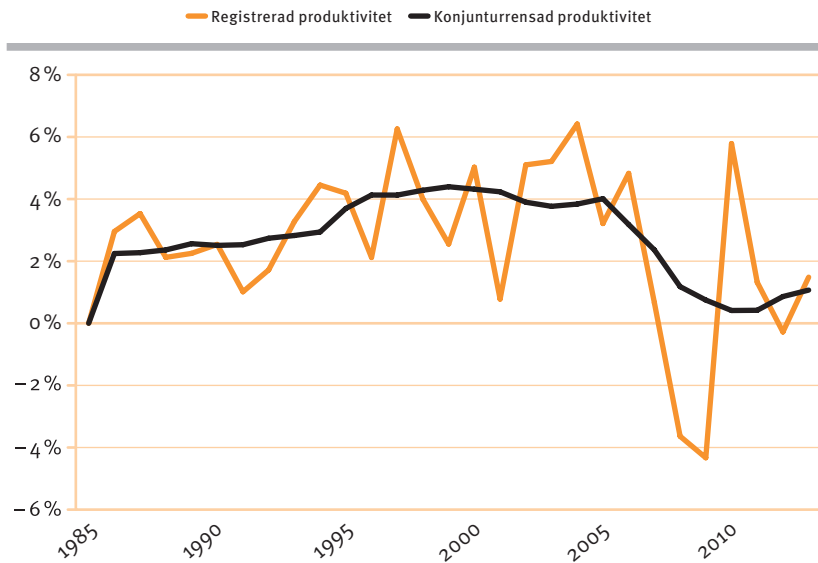
Prismet och löneutveckling

Det samhällsekoniska löneutrymme bestäms av utvecklingen i det svenska näringslivet. Löneutrymme beräknas som procentuell förändring av konjunkturrensad produktivitet och näringslivets utrymme för prisökningar utifrån ekonomins inflationsmål på 2 procent. Denna norm kallas prismet¹⁴. Förutsättningen för att prismet ska beskriva löneutrymme är att vinsterna är i ett balanserat läge.

Konjunkturrensad produktivitet kan ses som den registrerade produktiviteten korrigerad för förändringar i kapacitetsutnyttjandet av arbetade timmar, det vill säga, i en lågkonjunktur rensad för dämpande produktivitetseffekter från "labour hoarding". Beräknat över en konjunkturcykel ökar konjunkturrensad och registrerad produktivitet i ge-

¹⁴ Eurozonan är en kompletterande norm som anger att lönen bör öka i takt med lönen i 13 västeuropeiska länder.

Diagram B1.1 Registrerad och konjunkturrensad produktivitet i näringslivet Procent

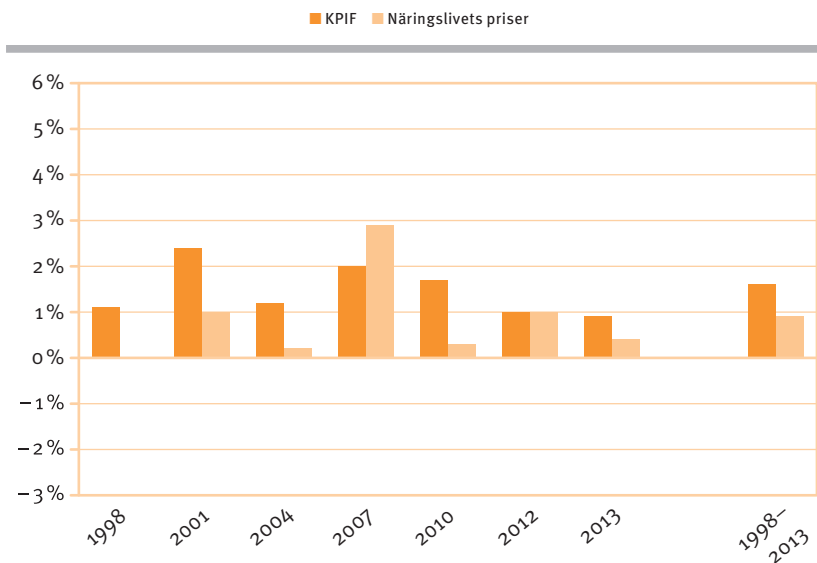
Källa: SCB samt egna beräkningar.

nomsnitt lika mycket. Konjunkturrensad produktivitet har från mitten av 1990-talet till mitten av 2000-talet ökat med 4 procent i årstakt. Därefter har takten mer än halverats och ligger 2013 på 1–1,5 procent per år (se diagram B1.1).

Utrymmet för näringslivets prisökningar har 2013 av Konjunkturinstitutet (KI) beräknats till 1,1 procent vid oförändrad växelkurs. Detta innebär att näringslivets priser sett över några år ska öka 0,9 procent långsammare än KPI-målet.

KPI påverkas av riksbankens reporänta medan KPIF är inflationen exklusive reporäntans prisseffekter, det vill säga vid oförändrad repo-

Diagram B1.2 Prisutveckling Procent

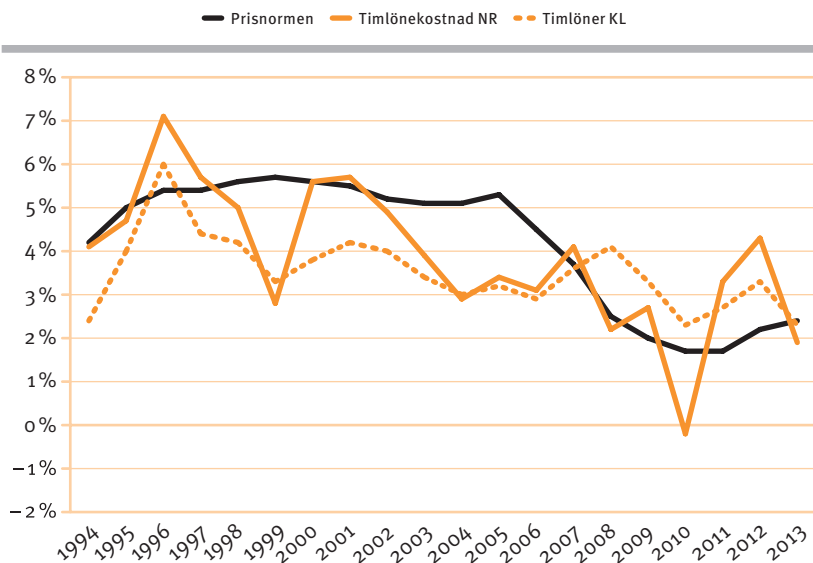

Källa: SCB samt egna beräkningar.

ränta är KPIF = KPI. Därför är KPIF en bättre målvariabel för att nå KPI-målet på ett par års sikt.

KPIF har sedan 1998 i genomsnitt till och med 2013 ökat med 1,6 procent per år samtidigt som näringslivets priser ökat med i genomsnitt 0,9 procent (se diagram B1.2). Detta betyder att näringslivets priser har ökat 0,7 procent långsammare än KPIF, vilket tyder på att näringslivets prisutrymme under inflationsmålet skulle kunna vara 0,7 procent lägre i stället för 0,9 procent lägre. Näringslivets priser skulle därmed kunna öka med 1,3 procent om KPIF ökar med 2 procent. Detta utrymme för näringslivets prisökningar har använts i beräkningen av prisenormen.

Diagram B1.3 Näringslivet Procent

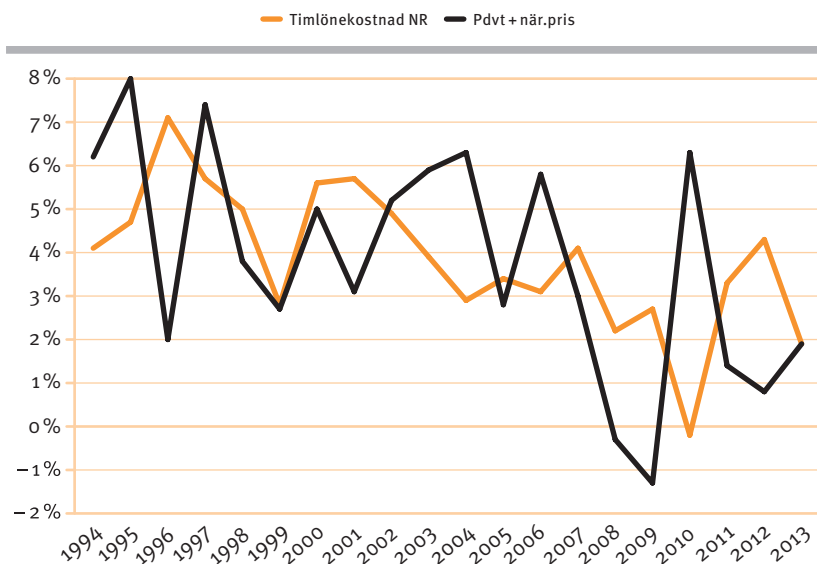
Källa: SCB samt egna beräkningar.

Löneutrymmet kan beräknas som prisnormen, det vill säga konjunktursad produktivitet + 1,3 procent (se diagram B1.3). Prisnormen har fram till mitten av 2000-talet i genomsnitt ökat med 5–5,5 procent per år. Nu ligger takten på 2,5 procent. När beräkningar ska göras över hur mycket av löneutrymmet som tagits ut, ska lönekostnadsutvecklingen enligt Nationalräkenskaperna (NR) jämföras med prisnormen.

Timlönekostnaderna¹⁵ har från avtalsperioden 1998 i genomsnitt ökat långsammare än prisnormen. Vissa år har timlönekostnaderna följt prisnormen och även ökat mer, men oftast har de ökat långsammare (se diagram B1.3). Framförallt under åren 2004–2006 då de varje år ökade 2 procent långsammare. År 2010 ökade timlönekostnaderna inte alls enligt NR, vilket troligen beror på statistiska osäkerheter. Under hela perio-

¹⁵ Prisnormen är beräknad med statistik från nationalräkenskaperna (NR). När löneutvecklingen ska jämföras med prisnormen ska därför lönekostnaderna också beräknas med statistik från NR.

Diagram B1.4 Näringslivet Procent

Källa: SCB samt egna beräkningar.

den 1998–2013 ökade prisen i genomsnitt med 4 procent medan timlönekostnaderna ökade med 3,5 procent.

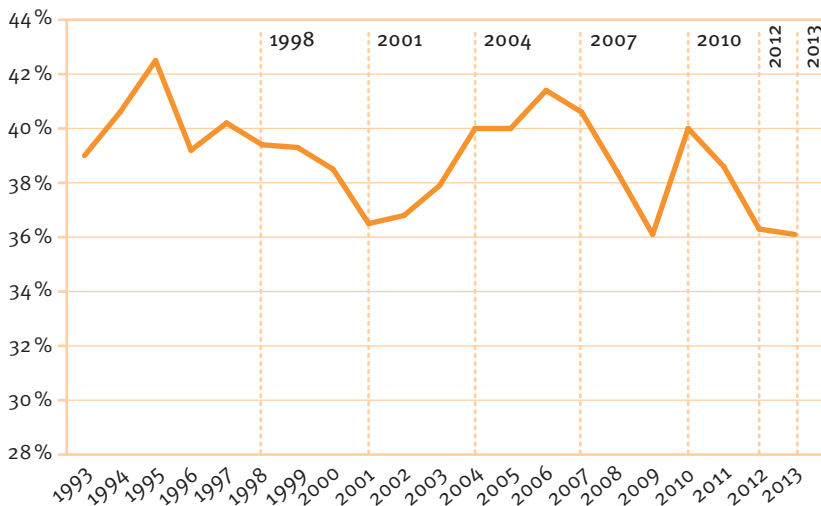
Vinster och löneutveckling

När beräkningar ska göras av hur lönerna påverkar vinsterna varje år enligt NRs statistik, ska man inte jämföra utvecklingen av lönekostnader med prisen. I stället ska lönekostnaderna jämföras med hur summan av registrerad produktivitet och näringslivets priser har utvecklats (produktivitet + pris).

Om lönerna följer prisen blir resultatet en oförändrad vinstandel sett över en konjunkturcykel. Om lönerna följer produktivitet + pris ger det en oförändrad vinstandel varje år. Sett över en konjunkturcykel ökar båda måtten i samma genomsnittliga årstakt.

Timlönekostnaderna har under 1998–2013 ökat både mer och mindre

Diagram B1.5 Bruttovinstandel i näringslivet Procent

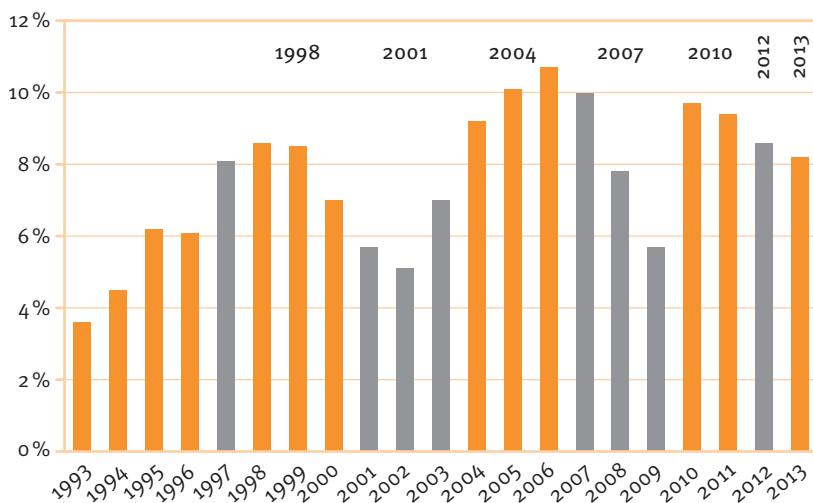
Källa: SCB samt egna beräkningar.

än produktivitet + pris (se diagram B1.4). I genomsnitt har de ökat med 3,5 procent i årstakt. Detta är 0,2 procent mer än produktivitet + pris och 0,5 procent mindre än prisenormen.

När lönekostnaderna ökar mer än produktivitet + pris så faller bruttovinstandelen samma år och när lönekostnaderna ökar mindre så stiger bruttovinstandelen. Genom att timlönekostnaderna i genomsnitt under åren 1998–2013 ökat 0,2 procent mer per år än vad produktivitet + pris har ökat, så har bruttovinstandelen minskat under perioden. År 1997 låg den på 0,40 och har 2013 sjunkit till 0,36 (se diagram B1.5).

Kapitalavkastningen följer ungefär bruttovinstandelens utveckling. Kapitalavkastningen är en riskfylld avkastning och kan jämföras med den riskfria statsobligationsräntan. När kapitalavkastningen jämförs med statsobligationsräntan kan skillnaden mellan dem betraktas som ett mått på vinstläget.

Diagram B1.6 Näringslivets vinstläge/riskpremie Procent

Källa: SCB samt egna beräkningar.

Vinstläget är 2013 ungefär detsamma som 1998 och ligger på drygt 8 procent (se diagram B1.6), vilket innebär att kapitalavkastningen överstiger statsobligationsräntan med drygt 8 procentenheter. Det är också lika med genomsnittet för perioden 1998–2013 och kan betraktas som ett balanserat vinstläge.

Vinstläget har under avtalsperioderna varierat mellan 6 och 10 procent. Under avtalsperioden 2001 låg den på 6 procent, vilket kan anses vara för lågt. Vinsterna återställdes under nästa avtalsperiod 2004 då vinstläget låg omkring 10 procent. Under 2007 års avtalsperiod sjönk vinstläget från 10 till 6 procent. Under 2010 års avtalsperiod steg vinstläget och låg mellan 9 och 10 procent. Därefter har vinstläget legat på drygt 8 procent.

Bilaga 2. En förenklad framställning om reallön och sysselsättning

I DENNA BILAGA ges en förenklad nationalekonomisk beskrivning av hur varumarknaden och arbetsmarknaden fungerar. Syftet är att den som inte har studerat ämnet nationalekonomi tidigare, ska få en liten introduktion.

På varumarknaden bestäms ett jämviktspris och en jämviktsvolym där utbudet av varor är lika med efterfrågan på varor. På arbetsmarknaden bestäms en jämviktslön och en sysselsättning.

Analysen ger en förenklad bild av näringslivet. Den beskriver endast hur sambandet mellan lön och sysselsättning kan gå över varumarknaden. När till exempel lönen sänks så sänks företagets produktionskostnader och priset på varumarknaden. Varuefterfrågan ökar och därmed ökar även företagets produktion och sysselsättning. Genom att varupriset sänks så minskar reallönen mindre än den nominella lönen.

Den analys som görs är en partiell analys på kort sikt och visar effekten på sysselsättning av en förändrad lön inom cirka 1–2 år. Den förändring av lönen som avses är relativt en löneutveckling som följer löneutrymmet. En lönesänkning innebär således en sänkning relativt den framtida lönenivå som skulle nås om lönerna följt löneutrymmet. En löneökning i underkant av löneutrymmet beskrivs därför i effektanalysen som en lönesänkning.

Analysen utgår i de flesta fall från en kortsiktig jämvikt på varumarknaden, det vill säga utbudet av varor är lika med efterfrågan på varor. Det betyder också att det är ett högt kapacitetsutnyttjande av företagets produktionskapital men behöver inte betyda full sysselsättning utan endast att de anställda utnyttjas fullt ut. Om lönen följer löneutrymmet, så kommer varumarknaden att på kort sikt söka sig till en ny kortsiktig jämvikt med ett varupris där utbud av varor är lika med efterfrågan. När lönen till exempel sänks kommer varumarknaden att söka sig till en annan kortsiktig jämvikt med ett annat pris som också medför att utbud är lika med efterfrågan. Effektanalysen visar skillnaden mellan dessa två kortsiktiga jämviktslägen.

Med reallön avses företagens reallönekostnad, det vill säga nominell lön deflaterad med produktpriset. Reallöneinkomsten är nominell lön deflaterad med konsumentpriser. I den enkla modellen blir produktpris lika med konsumentpris. Det innebär att reallönekostnaden blir lika med reallöneinkomsten. I analysen görs ytterligare förenklingar som inte påverkar huvuddragen i slutsatserna.

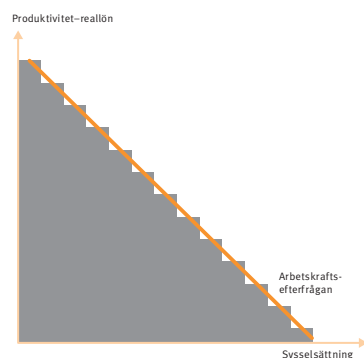
I den följande framställningen kommer efterfrågekurvan och utbudskurvan av varor att beskrivas. Dessa ritas förenklat som raka linjer med 45 graders lutning (positiv lutning) respektive 135 graders lutning (negativ lutning). I verkligheten är sambanden sällan linjära utan kurvorna har ett annat utseende. Likheten med verkligheten är att lutningen är lika, det vill säga positiv respektive negativ lutning. Detta är det väsentliga för att visa huvuddragen i sambandet mellan lön och sysselsättning. Slutligen beskrivs hur jämviktslägena på varu- och arbetsmarknaden hänger ihop.

Företagssektorn, produktivitet – reallön

På varumarknaden finns företag som bjuder ut sina varor. Dessa företag kan rangordnas efter fallande produktivitet, som ungefär är detsamma som förmåga att betala reallön (se figur B2.1). Ju lägre reallönekostnad för arbetskraften på arbetsmarknaden desto fler företag har tillräckligt hög produktivitet för att kunna anställa och sysselsättningen blir hög. Stiger reallönekostnaden så blir det färre företag som har tillräckligt hög produktivitet för att anställa och sysselsättningen blir lägre. Reallön och produktivitet anges på den vertikala axeln i figur B2.1 och sysselsättning på den horisontella axeln. Företagen kan i figuren bindas samman med en negativt lutande linje som visar sambandet mellan reallön och sysselsättning. Denna linje utgör då företagets efterfrågekurva på arbetskraft.

Företagen vill betala så låg reallön som möjligt för då maximeras deras vinster. Låga reallöner medför också att fler företag kan betala rådande reallön och sysselsättningen blir hög. I figur B2.2 visas fö-

Figur B2.1 Företagens efterfrågan på arbetskraft

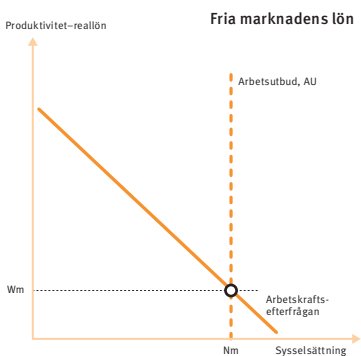
Källa: Egna beräkningar.

retagens efterfrågekurva på arbetskraft. Dessutom visas arbetskraftens utbudskurva. Den visas förenklat som en vertikal linje vilket innebär att utbudet är konstant och inte beror på reallönens storlek. Om företagen själva får bestämma väljer de en reallön där utbudet av arbetskraft är lika med efterfrågan av arbetskraft (N_m). Denna reallön kan kallas för den fria marknadens reallön (W_m) och blir väldigt låg.

Parternas lönesättning

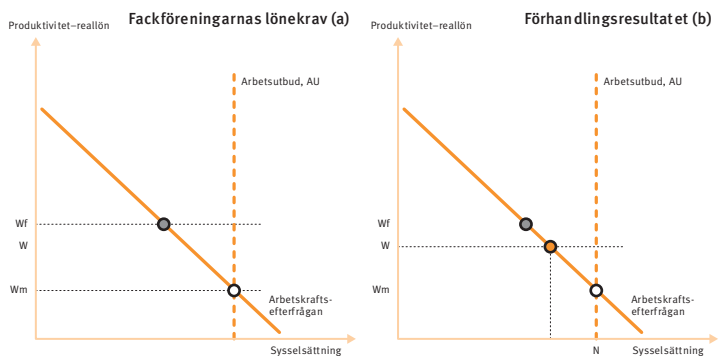
Den låga reallönen i figur B2.2 medför väldigt höga vinster i de företag som har hög produktivitet och ger stora inkomster till kapitalägarna. Samtidigt är reallönen så låg att det knappt går att leva på lönen. Fackföreningar bildas som ställer krav på högre reallöner (W_f , se figur B2.3a). I förhandling med företagen fastställs en något lägre lön (W , se figur B2.3b). Denna reallön är högre än W_m , vilket innebär en något lägre sysselsättning och en viss arbetslöshet.

Figur B2.2 Företagen bestämmer reallönen

Källa: Egna beräkningar.

Figur B2.3 Realöneresultat av löneförhandlingar mellan arbetsmarknadens parter

Källa: Egna beräkningar.

Arbetsmarknad, nominell lön

Reallönen kan naturligtvis inte bestämmas av parterna utan är ett resultat av vilka nominella löner man kommer överens om. Sambandet mellan nominell lön och sysselsättning visas i figur B2.4. Ju högre lön W_0 desto lägre sysselsättning N_0 . Som framgår av en jämförelse med figur B2.3 är efterfrågan på arbetskraft mer känslig för en förändring av reallönen än för en förändring av nominell lön. Det märks på att efterfrågekurvan med nominell lön har en brantare lutning. Detta beror på att en förändring av nominell lön på hela arbetsmarknaden ofta fångas upp av priserna så att reallöneförändringen blir mindre.

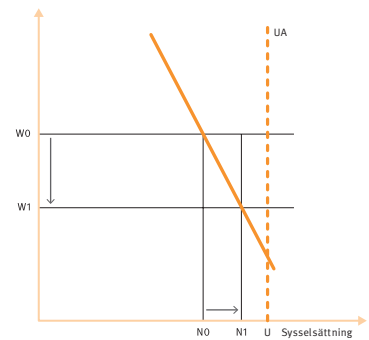
Varumarknad, utbudskurva

De företag som i figur B2.1 rangordnades efter sin produktivitet, kan även ordnas efter produktionskostnad. Företag med hög produktivitet har låg lönekostnad per producerad enhet och företag med låg produktivitet har hög lönekostnad per producerad enhet (se figur B2.5). Företagen kan sammanbindas med en rak linje som då utgör företagets utbudskurva av varor. Ju högre pris på varumarknaden, desto fler företag kan hantera sina lönekostnader och bjuder ut varor för marknaden. Omvänt gäller att ett lägre pris ger ett lägre utbud. Vid priset P_0 blir utbudet av varor Q_0 .

Varumarknad, efterfrågekurva

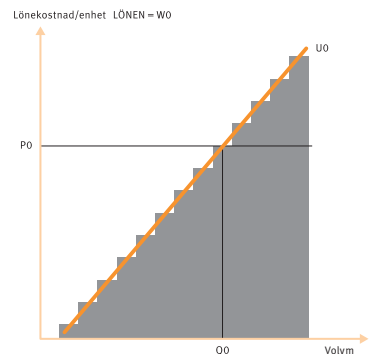
På varumarknaden beskrivs sambandet mellan efterfrågan på varor och varupriset av en efterfrågekurva som är negativt lutande (se figur B2.6). På den vertikala axeln i figuren anges priset. Ju högre upp på axeln desto högre pris. På den horisontella axeln anges efterfrågevolymen av varor. Ju längre till höger på axeln desto högre efterfrågevolym.

Figur B2.4 Arbetsmarknaden med nominell lön och sysselsättning

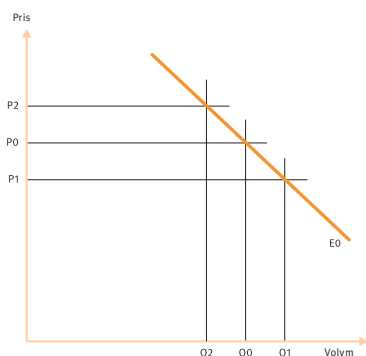
Källa: Egna beräkningar.

Figur B2.5 Utbudskurva för varor

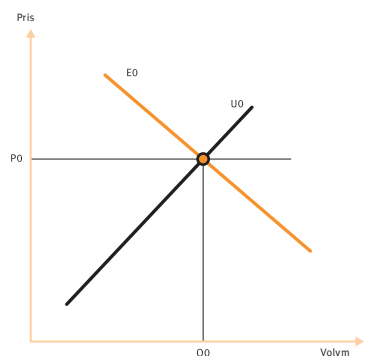
Källa: Egna beräkningar.

Figur B2.6 Efterfrågekurva på varor

Källa: Egna beräkningar.

Figur B2.7 Jämvikt på varumarknaden

Källa: Egna beräkningar.

En punkt på kurvan visar hur priset (P_0) ger upphov till en efterfrågevolym (Q_0). Att kurvan är negativt lutande innebär att ju lägre pris på varan (P_1) desto högre efterfrågan av varor (Q_1). Det omvända gäller också att ju högre pris (P_2) desto lägre efterfrågan (Q_2).

Jämviktspris på varumarknaden

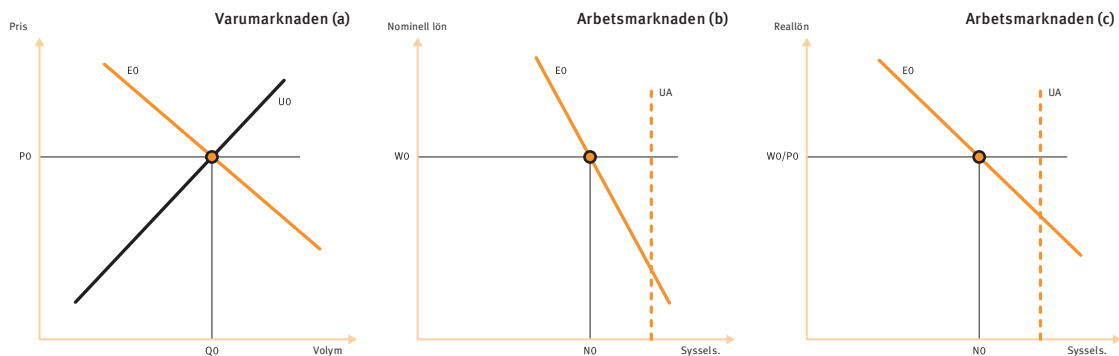
Nu kan efterfrågekurvan för varor och utbudskurvan för varor läggas in i samma diagram (se figur B2.7). Där efterfrågekurvan och utbudskurvan korsar varandra råder jämvikt på varumarknaden. Vid priset P_0 är utbud lika med efterfrågan (Q_0). P_0 kallas för jämviktspriset. Skulle priset vara högre så blir utbudet högre och efterfrågan mindre och det råder ingen jämvikt. Skulle priset vara lägre så blir utbudet lägre och efterfrågan högre och det råder inte heller någon jämvikt.

Sambandet mellan lön och sysselsättning

Nu kan tre av figurerna ovan kombineras till en modell som beskriver hur sambanden går mellan lön och sysselsättning (se figur B2.8). Modellen kan endast användas för effektanalys och beskriver förändringar mellan olika jämviktslägen. I figur B2.8b fastställer arbetsmarknadens parter den nominella lönen (W_0). Lönekostnaden per producerad enhet bestämmer därefter läget på företagets utbudskurva av varor i figur B2.8a.

Läget på efterfrågekurvan i figur B2.8a bestäms av faktorer utanför modellen som till exempel konjunkturläget eller Riksbankens penningpolitik. Ett jämviktspris (P_0) bestäms på varumarknaden där utbud av varor är lika med efterfrågan av varor (volymen Q_0). Vid produktionsvolymen Q_0 behövs N_0 antal sysselsatta (se figur B2.8b). I figur B2.8c visas att vid reallönen W_0/P_0 önskar företagen anställa N_0 antal personer.

Figur B2.8 En modell som beskriver sambandet mellan lön och sysselsättning, jämvikt på varu- och arbetsmarknad

Källa: Egna beräkningar.

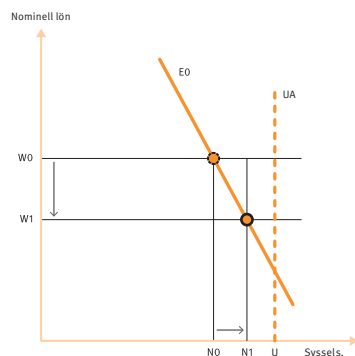
Efterfråge- och utbudskurvorna i figur B2.8 kan byta läge beroende på yttre faktorer eller på vad som händer på arbetsmarknaden respektive varumarknaden. På varumarknaden analyseras hur marknaden rör sig mot jämvikt, det vill säga där efterfrågekurvan och utbudskurvan korsar varandra.

Vad händer om lönen sänks?

Om lönen sänks från W_0 till W_1 (se figur B2.9, som visar samma samband som figur B2.8b) kommer sysselsättningen att öka från N_0 till N_1 . Hur kommer det sig?

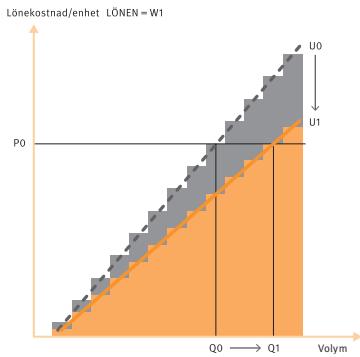
När lönen sänks, blir produktionskostnaden lägre för alla företag. Den linje som nu sammanbinder alla företag ligger på en lägre nivå än den förra (se

Figur B2.9 Arbetsmarknaden med nominell lön

Källa: Egna beräkningar.

Figur B2.10 Företagens utbudskurva vid lägre lön

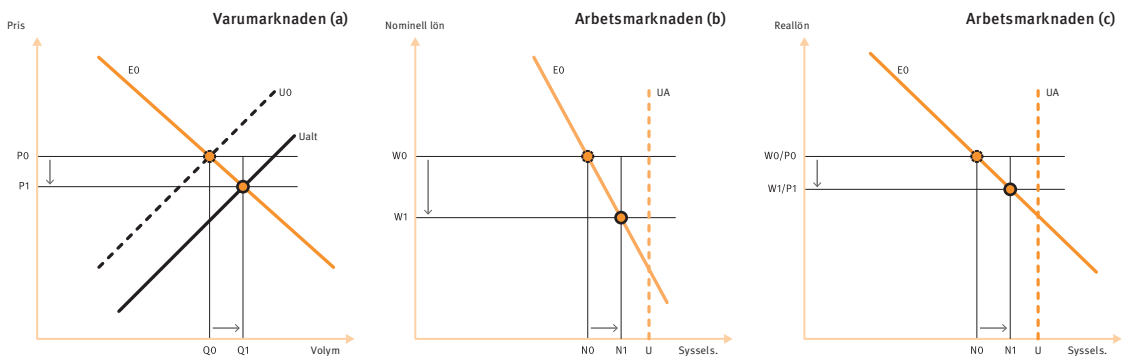
Källa: Egna beräkningar.

figur B2.10). Detta brukar beskrivas som att lägre löner medför att utbudskurvan för varor skiftar nedåt.

När parterna på arbetsmarknaden sätter en lägre lön än W_0 , så kommer priser och volym att söka sig till en ny jämvikt på varumarknaden (se figur B2.11a). I denna nya jämvikt är lönen lägre (W_1). Utbudskurvan på varumarknaden har skiftat nedåt från U_0 till U_1 . Priset har sjunkit till P_1 och jämviktsvolymen har ökat till Q_1 . I figur B2.11b visas att sysselsättningen ökat till N_1 då varuvolymen ökat till Q_1 . I figur B2.11c visas att reallönen sjunkit till W_1/P_1 . Genom att priserna faller blir reallöneminskningen mindre än den nominella lönesänkningen. Modellresultatet blir att lägre lön ökar sysselsättningen. Men det är viktigt att förstå att förutsättningen är att marknaderna i utgångsläget befinner sig i jämvikt.

Figur B2.12 nedan beskriver sambanden på längre sikt. Den långsiktiga utbudskurvan på varumarknaden (LU) antas vara horisontell.

Figur B2.11 Lönerna sänks och Riksbanken sänker inte räntan. Effekter på kort sikt

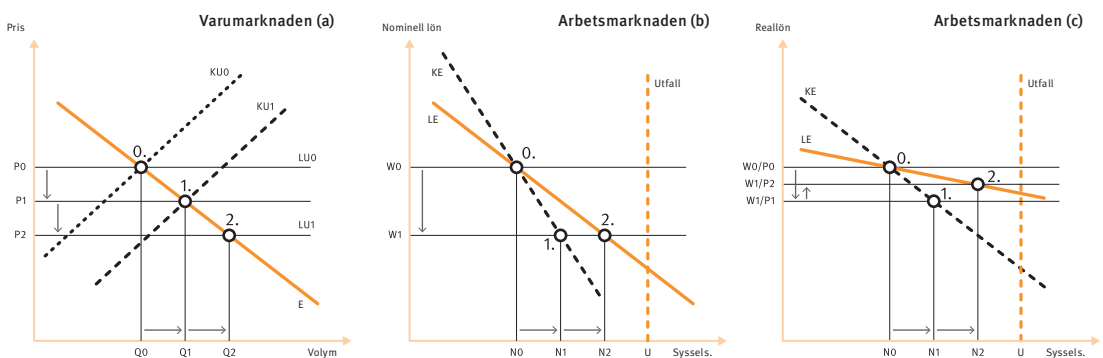
Källa: Egna beräkningar.

Detta är fallet då produktionsteknologin uppvisar konstant skalavkastning samt att priset på produktionsfaktorerna inte påverkas av förändringar i efterfrågan. I figuren visas de kortsiktiga sambanden från figur B2.11 som streckade linjer (KU och KE). Den långsiktiga jämvikt som nås utan lönesänkning betecknas med punkten 0. Efter lönesänkning anges den kortsiktiga jämvikten av punkterna 1 och den långsiktiga av punkterna 2 i figurerna.

Lönen sänks och hamnar på W_1 i (se figur B2.12b). Priserna blir lägre och hamnar på kort sikt på P_1 och på längre sikt på P_2 (se figur B2.12a). Reallönerna blir lägre än W_0/P_0 . Genom att priserna blir lägre på längre sikt än på kort sikt blir därför reallönerna inte lika låga på längre sikt (W_1/P_2) som de blir på kort sikt (W_1/P_1), se figur B2.12c.

Jämviktsvolymen på varumarknaden blir högre på längre sikt än på kort sikt då utbudskurvan är horisontell. Den kortsiktiga och långsiktiga utbudskurvan skiftar lika mycket nedåt. Sysselsättningen blir därför högre på längre sikt än på kort sikt (N_2 jämfört med N_1). I figur B2.12c framgår att reallöneelasticiteten är betydligt högre på längre sikt än på kort sikt.

Figur B2.12 Lönerna sänks och Riksbanken sänker inte räntan. Effekter på längre sikt

Källa: Egna beräkningar.

Bilaga 3. Två stora fackföreningar, beräkningar om samband lön och sysselsättning

I DENNA BILAGA analyseras sambanden mellan lön- och sysselsättningsutveckling då arbetsmarknaden organiseras av två stora kollektiv. Den ena fackföreningen fastställer sina löner först och den andra blir klar efteråt. Syftet är att beskriva hur den första fackföreningens sysselsättning och reallön påverkas av den andra fackföreningens löneutfall. Syftet är att fånga in effekternas riktning och storleksordning. Analysen är partiell och utgår från en härledd efterfrågeekvation på arbetskraft där den oberoende variabeln är lön. Parametrarnas värden i ekvationen är gjorda antaganden med någorlunda realism för beräkningarnas syfte. Ekvationer används för att strukturera analysen av sambandet mellan lön och sysselsättning när de två fackföreningarna har olika löneökningstakter.

Den första fackföreningen antas få sina löner fastställda endast i centrala förhandlingar. Den andra får dessutom lönerna fastställda i en efterföljande lokal lönebildning. Dessa två fackföreningar kan ses som karikatyrer av arbetarnas och tjänstemännens fackliga organisationer. Som visats i första kapitlet så bestäms i genomsnitt arbetarnas löner till 90 procent i centrala förhandlingar medan tjänstemännens bestäms till 65 procent.

Beräkningsresultaten redovisas först på längre sikt. På längre sikt är produktionsfaktorerna fullt utbytbara mot varandra. Tidsperioden varierar för olika branscher men kan antas vara cirka 5 år. Därefter visas resultaten på kort sikt. Då kan inte produktionsfaktorerna (arbetare, tjänstemän och kapital) ersätta varandra. Tidsperioden är cirka 1–2 år.

Samband mellan lön och sysselsättning på längre sikt

Ekvationerna beräknar de anpassningar som sker på längre sikt. Man kan då anta att produktionen uppvisar konstant skalavkastning. Eftersom arbetarnas och tjänstemännens löner är exogent bestämda påverkas de inte av de volymförändringar som sker och priset på kapital kan antas vara konstant. Då kommer även produktionens marginalkostnad att vara konstant. Kostnadstrycket från till exempel för höga löneökning-

ar slår på längre sikt helt igenom på varumarknadens priser. Lönerna för arbetare och tjänstemän sätts separat av varsin fackförening och företagen anställer det antal som maximerar vinsterna.

Löneelasticiteten

Efterfrågeekvationen beräknar sysselsättningens lönekänslighet (löneelasticiteten, ϵ). Löneelasticitetens storlek beror på två faktorer: hur lätt det är att i teknisk mening ersätta kapital och arbetskraft med varandra (substitutionselasticiteten, σ) samt varumarknadens priskänslighet (priselasticiteten, $n < 0$). Löneandelens storlek i förädlingsvärdet (s) anger vilken betydelse respektive elasticitet har. Utifrån de samband som används i denna bilaga kan ett uttryck för löneelasticiteten på längre sikt härledas¹⁶:

$$\epsilon = -(1-s) \times \sigma + s \times n$$

Den första termen anger substitutionseffektens storlek och den andra anger skaleffekten. Vid en given teknologi (ett givet värde på σ) är det lättare att ersätta kapital med arbetskraft ju mer kapital som finns att substituera mot arbetskraft, det vill säga ju större kapitalandelen ($1-s$) är¹⁷. Ju större kapitalandel desto större betydelse får värdets storlek på σ .

Skaleffekten beror på prisgenomslagets storlek från löneförändringen samt varumarknadens priskänslighet. Ju större löneandel desto högre lönekänslighet. Eftersom en större löneandel innebär en lägre kapitalandel, så betyder detta att då marknadens priskänslighet väger tungt, så väger de tekniska substitutionsmöjligheterna lätt.

Formeln ovan visar elasticiteten mellan nominell lön och sysselsättning. Den partiella analysen nedan ger som resultat hur en nominell löneutveckling påverkar både sysselsättning och produktionens pris. I denna rapport är intresset framförallt inriktat mot sambandet mellan reallön och sysselsättning. Därför har också en reallöneelasticitet beräknats utifrån de resultat som den partiella analysen ger.

Ekvationerna

Efterfrågeekvationen beskriver hur företagen i en bransch på längre sikt efterfrågar olika produktionsfaktorer då priset på produktionsfak-

¹⁶ Labour Market, Fallon & Verry (1988)

¹⁷ Kapitalandelen = $1-s$, eftersom kapitalandel och löneandel summerar till 1.

torerna förändras. Sysselsättningsefterfrågans lönekänslighet beror på branschens produktionsteknologi och varumarknadens priskänslighet. Företagens prissättning på varumarknaden sker under perfekt konkurrens. Analysen kan anses gälla även för hela näringslivet.

I utgångsläget befinner sig arbetsmarknaden i jämvikt. När en produktionsfaktors lön förändras påverkas jämvikten på alla tre faktormarknader. Gamla och nya jämviktslägen jämförs med varandra och ger som resultat hur sysselsättning och kapitalanvändning har förändrats.

Här görs en partiell analys av sambandet mellan lön och sysselsättning. I den partiella analysen används framförallt två ekvationer där den oberoende variabeln är produktionsfaktorernas löner. Den första ekvationen beräknar den kostnadsminimerande insatsen av produktionsfaktorer, det vill säga substitutionseffekten på sysselsättningen. Den andra ekvationen beräknar hur produktionens pris påverkas och hur detta sedan påverkar efterfrågan på produktionen, det vill säga skaleffekten.

Beräkningarna är gjorda utifrån härledda ekvationer¹⁸. Först visas hur ekvationerna ser ut med två produktionsfaktorer. Utgångspunkten är en produktionsfunktion av så kallad CES-typ som visar sambandet mellan de två produktionsfaktorerna arbete (N) och kapital (K) å ena sidan och produktionsvolym (Q) å den andra. Produktionsfunktionen är homogen av graden 1, vilket innebär att användningen av produktionsfaktorerna kommer att öka lika mycket i procent som produktionsvolymen.

Produktionsfunktionen har följande utseende:

$$Q = (\alpha \times N^\rho + (1 - \alpha) \times K^\rho)^{\frac{1}{\rho}}$$

$$\rho = \frac{\sigma - 1}{\sigma}$$

Hur lätt det är att ersätta kapital och arbetskraft med varandra i produktionsprocessen anges med en så kallad substitutionselasticitet (σ). Värdet på α och $1 - \alpha$ anger sysselsättningens respektive kapitalets relativa betydelse för produktionsvolymens storlek.

Efterfrågan på produktionsfaktorer givet konstant produktionsvolym (Q_0) härleds genom att matematiskt lösa problemet att utifrån produk-

18 Se Thomas Rutherford 2002, Lecture Notes on Constant Elasticity Functions.

tionsfaktorernas priser (W och R) minimera produktionskostnaderna givet att produktionsfunktionen är av CES-typ (se ovan). Lösningen blir en efterfrågeekvation på produktionsfaktorn sysselsättning (N). Substitutionseffekten på sysselsättning kan nu beräknas utifrån följande efterfrågeekvation (M står för totala faktorkostnaden):

$$N = \left(\frac{\alpha}{W}\right)^\sigma \times \frac{M}{\alpha^\sigma \times W^{1-\sigma} + (1-\alpha)^\sigma \times R^{(1-\sigma)}}$$

$$M = P \times Q_0$$

Ett prisindex (P) som hör till produktionsfunktionen och beror på produktionsfaktorernas priser kan beräknas. Det beräknade priset in-sätts därefter i ett uttryck för varuefterfrågan (E) som beror på inkomsterna i ekonomin (B) och marknadens priskänslighet (η). I den partiella analysen antas B vara konstant. För jämvikt på varumarknaden krävs att $Q = E$. Detta jämviktsvillkor är uppsatt nedan. Prisekvationen och jämviktsvillkoret beräknar skaleffekten:

$$P = (\alpha^\sigma \times W^{1-\sigma} + (1-\alpha)^\sigma \times R^{(1-\sigma)})^{\frac{1}{1-\sigma}}$$

$$Q = B \times P^\eta$$

Nu ska visas hur beräkningar kan göras med de tre produktionsfaktorerna arbetare (A), tjänstemän (T) och kapital (K). För att kunna ge olika värden på substitutionselasticiteter används en så kallad *nestad* produktionsfunktion med två nivåer. På varje nivå finns en produktionsfunktion. Först beräknas på den lägre nivån (nivå 2) en så kallad kompositvara (KOM) som produceras av de två produktionsfaktorerna K och T med produktionsfunktionen ovan:

$$(4) \text{ KOM} = (\alpha_2 \times K^\rho + (1-\alpha_2) \times T^\rho)^{\frac{1}{\rho}}$$

Därefter används produktionsresultatet (KOM) tillsammans med produktionsfaktorn A i produktionsfunktionen som på nivå 1 producerar slutresultatet (Q):

$$(5) \text{ Q} = (\alpha_1 \times A^\rho + (1-\alpha_1) \times \text{KOM}^\rho)^{\frac{1}{\rho}}$$

Beräkningarna startar med att utifrån produktionsfaktorernas nya priser och konstant produktionsvolym beräkna den kostnadsminimerande sammansättningen av produktionsfaktorerna K och T. Då används efterfrågeekvationen. Priset på KOM beräknas med priskekvationen. Efterfrågeekvationen används sedan för att utifrån nya priser på produktionsfaktorerna KOM och A och konstant produktionsvolym beräkna den kostnadsminimerande insatsen av KOM och A.

Hittills har endast sysselsättningens substitutionseffekter beräknats. För att erhålla den totala sysselsättningseffekten återstår att beräkna skaleffekten. Först beräknas varuproduktionens pris med priskekvationen. Varumarknadens priskänslighet bestämmer därefter varuefterfrågan och skaleffektens storlek med hjälp av jämviktsvillkoret.

Resultat på längre sikt

Två beräkningar redovisas nedan. I den första beräkningen sänks lönerna lika mycket för A och T, det vill säga med – 2 procent relativt löneutrymmet. Genom att båda fackföreningarna har samma löneutveckling kan lönebildningen anses som samordnad och resultaten blir liknande de resultat som skulle erhållits utifrån teorin med en stor fackförening. I den andra beräkningen sänks lönen endast för A med – 2 procent. T förhandlar i efterhand och väljer då att i stället höja lönen med 1,3 procent. I detta fall tas sammantaget hela löneutrymmet ut.

I tabell B3.1 visas parameterantaganden samt modellens delresultat och slutresultat. Värdena på substitutionselasticiteter och marknadens priselasticitet visas i tabellhuvudet. Utifrån produktionsfaktorernas andel av produktionsresultatet kan värden på α beräknas.

På rad 1 anges startvärden och på rad 2 anges de exogena löneförändringarna. Resultatet av de substitutionseffekter som sker på nivå 2 i den *nestade* funktionen mellan KOM och T visas på rad 3. De prisförändringar som sker på nivå 1 på produktionsfaktorerna KOM och A visas på rad 4. Rad 5 visar resultatet av de substitutionseffekter som då uppstår på nivå 1. Den substitutionseffekt som påverkar KOM på nivå 1 påverkar också de produktionsfaktorer som producerar KOM. Resultatet visas på rad 6.

På rad 7 visas hur det slutliga produktionsresultatets pris påverkas av exogena prisförändringar och substitutioner (prisförändringar från substitutioner är dock mycket begränsade). På rad 8 visas resultatet på nivå

Tabell B3.1 Lönerna ökar i samma takt. Delresultat och slutresultat av modellberäkningar med nestad produktionsfunktion

Beräkningsmodell: Nestad CES-funktion med 2 nivåer

Substitutionselasticitet nivå 2	0,35
Substitutionselasticitet nivå 1	0,8
Marknadens priselasticitet	-1

	Volymtal				Tot prod	Tot syss
	Kapital	Tjänstemän	Komposit	Arbetare		
1 Start	350	400	750	250	1 000	650
2 Pris %		-2,0 %		-2,0 %	-1,30 %	-2,0 %
3 Nivå 2, substitution	349	401	750			
4 Nivå 1, pris %			-1,1 %	-2,0 %		
5 Nivå 1, substitution			749	251	1 000	
6 Nivå 1, substitution	348	401				652
7 Nivå 1, pris %					-1,30 %	
8 Nivå 1, varuefterfrågan			758	255	1 013	
9 Slutresultat	353	406	758	255	1 013	660
10 Total syss.effekt	0,7 %	1,4 %	1,1 %	1,9 %	1,3 %	1,6 %
11 substitutionseffekt	-0,6 %	0,1 %	-0,2 %	0,6 %	0,0 %	0,3 %
12 skaleffekt	1,3 %	1,3 %	1,3 %	1,3 %	1,3 %	1,3 %
13 Löneelasticitet		-0,7		-0,9		-0,8
14 Reallöner		-0,7 %		-0,7 %		-0,7 %
15 Reallöneelsticitet		-2,0		-2,7		-2,3
16 Reallönepris % per syssels %		-0,5		-0,4		
17 Syssels.pris % per reallön %		-2,0		-2,7		

Källa: Egna beräkningar.

i då skaleffekterna har medräknats. De skaleffekter som påverkar KOM påverkar också dess produktionsfaktorer. Slutresultatet visas på rad 9.

De procentuella förändringar som skett visas på rad 10. Uppdelat på substitutions- och skaleffekt visas förändringarna på rad 11 och 12. När tjänstemännens och arbetarnas löner sänks med -2 procent så ökar deras sysselsättning med 1,4 procent respektive 1,9 procent. Skillnaden beror på att de har olika värden på substitutionselasticiteten. På nivå 2 har T

värdet 0,35 i relation till K medan på nivå 1 har A värdet 0,8 i relation till KOM. Total substitutionseffekt för T och A blir 0,1 procent respektive 0,6 procent. Skaleffekten är lika för A och T och uppgår till 1,3 procent.

Reallöneelasticiteten (rad 15) anger hur mycket en förändring av reallönen med en procent påverkar sysselsättningen. Ts reallöneelasticitet blir något lägre än As och uppgår till -2,0 jämfört med -2,7. För arbetarna betyder det att sysselsättningen ökar med 2,7 procent om reallönen sänks med -1 procent. Då lönerna för A och T förändras i samma takt blir reallöneelasticiteten relativt hög.

På rad 16 visas reallönepriset för sysselsättning. En procents ökning av sysselsättningen kostar -0,5 procent lägre reallön för T och -0,4 procent lägre för A. På rad 17 visas sysselsättningspriset för en reallöneökning. En procents ökning av reallönen kostar -2 procent lägre sysselsättning för T och -2,7 procent lägre sysselsättning för A.

Reallöneelasticiteten för till exempel A är känslig för hur priset förändras på T. Detta visas i nästa beräkningsexempel där A åter sänker sina löner med -2 procent men T i stället höjer dem med 1,3 procent (se tabell B3.2). Då kommer det sänkta pristrycket från As löner att helt motverkas av det höjda pristrycket från Ts löner. Produktionens pris förändras inte och då påverkas inte heller produktionsvolymen. Det uppstår inga skaleffekter på sysselsättningen utan endast substitutionseffekter.

Produktionsfaktorn As sysselsättning ökar med 1,6 procent och Ts minskar med -0,7 procent. Detta är ett resultat från endast substitutionseffekter. Reallöneelasticiteten för A och T blir nu endast -0,8 respektive -0,6. Denna betydligt lägre reallöneelasticitet, jämfört med när lönerna sänktes i samma takt, har stor betydelse för A och T men på helt olika sätt. Detta märks på sysselsättningens reallönepris och på reallönens sysselsättningspris. As reallöner sänks nu mer samtidigt som sysselsättningen ökar mindre. Nu kostar för A varje procents ökning av sysselsättningen -1,2 procent i förlorad reallön jämfört med -0,4 procent då även T sänkte lönen. Ts reallöneökning kostar i stället betydligt mindre i förlorad sysselsättning jämfört med om även A hade höjt lönerna. Nu är priset endast -0,6 procent i lägre sysselsättning för varje procents högre reallöneökning. Om A också hade höjt lönerna skulle Ts reallöneökning kostat -2 procent i lägre sysselsättning.

Dessa två beräkningar visar hur Ts sysselsättningspris för reallön

Tabell B3.2 Lönerna ökar i olika takt. Delresultat och slutresultat av modellberäkningar med nestad produktionsfunktion

Beräkningsmodell: Nestad CES-funktion med 2 nivåer

Substitutionselasticitet nivå 2	0,35
Substitutionselasticitet nivå 1	0,8
Marknadens priselasticitet	-1

	Volymtal				Tot prod	Tot syss
	Kapital	Tjänstemän	Komposit	Arbetare		
1 Start	350	400	750	250	1 000	650
2 Pris %		1,3 %		-2,0 %	0,00 %	0,0 %
3 Nivå 2, substitution	351	399	750			
4 Nivå 1, pris %			0,7 %	-2,0 %		
5 Nivå 1, substitution			746	254	1 000	
6 Nivå 1, substitution	349	397				651
7 Nivå 1, pris %					-0,01 %	
8 Nivå 1, varuefterfrågan			746	254	1 000	
9 Slutresultat	349	397	746	254	1 000	651
10 Total syss.effekt	-0,3 %	-0,7 %	-0,5 %	1,6 %	0,0 %	0,2 %
11 substitutionseffekt	-0,3 %	-0,7 %	-0,5 %	1,6 %	0,0 %	0,2 %
12 skaleffekt	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %
13 Löneelasticitet		-0,6		-0,8		
14 Reallöner		1,3 %		-2,0 %		0,0 %
15 Reallöneelasticitet		-0,6		-0,8		
16 Reallönepris % per syssels %		-1,7		-1,2		
17 Syssels.pris % per reallön %		-0,6		-0,8		

Källa: Egna beräkningar.

sänks om A redan har sänkt lönen med -2 procent. Priset blir endast 1/3 av det pris som skulle gälla om A i stället valt att också "köpa" reallön. Eftersom Ts arbetslöshet är betydligt lägre än As, så är T mer intresserad att "köpa" reallön och A är mer intresserad att "köpa" sysselsättning. As löneförhandlingar är klara före Ts. Om A i sina förhandlingar har legat lågt för att med lägre reallön köpa sysselsättning, så blir det lockande för T att i stället "köpa" reallön eftersom sysselsättningspri-

set har blivit lågt. Om T då "köper" reallön och får ut det som är kvar av löneutrymmet, så stiger As reallönepris för sysselsättning väsentligt. T har fått reallöneökningar till lågt sysselsättningspris och A har fått sysselsättningsökning till högt reallönepris.

Om både A och T i stället "köper" sysselsättning blir reallönepriset för As sysselsättning relativt lågt. Men detta alternativ framstår inte som realistiskt. Detta beror på tre faktorer: 1) T har betydligt lägre arbetslöshet än A, 2) As löneförhandlingar är klara före Ts, 3) T har därför ett bra tillfälle att i sina löneförhandlingar "köpa" reallön till ett lågt sysselsättningspris.

Därför bör inte A "köpa" sysselsättning och därmed lämna kvar ett löneutrymme i förhoppningen att företagen ska investera detta och öka sysselsättningen. Risken är stor att T väljer att använda detta löneutrymme till att öka sin reallön eftersom sysselsättningspriset har blivit lågt. T får då reallönen billigt och A får sysselsättning dyrt.

Samband mellan lön och sysselsättning på kort sikt

Nu ska visas vad som händer på kort sikt i de två lönescenarier som analyserades ovan. Först beskrivs hur en kortsiktig efterfrågekurva på arbetskraft är härledd. På kort sikt uppstår inga substitutionseffekter på sysselsättningen men däremot skaleffekter, som är lika för A och T. Produktionsfaktorn kapital hinner inte förändras på kort sikt utan kapitalstocken är konstant. Detta innebär att produktionen uppvisar avtagande marginalavkastning då sysselsättningen ökar. Om en lönesänkning medför ökad sysselsättning så sjunker produktiviteten när produktionen ökar. Detta medför att priserna sjunker mindre jämfört med ett rakt prisgenomslag från en lönesänkning. En lägre produktivitet innebär att sysselsättningen ökar mer än vad som kommer från skaleffekten. Därför kan man säga att det på kort sikt uppstår en produktivitetseffekt på sysselsättningen. På kort sikt består således total sysselsättningsseffekt av en produktivitetseffekt och en skaleffekt.

I den kortsiktiga analysen används samma produktionsfunktion och samma parametervärden i de olika sambanden som i analysen på längre sikt. På kort sikt är inte produktionsfaktorerna arbete och kapital utbytbara mot varandra. Det innebär att ett kostnadsminimerande samband inte kan bli uppfyllt på kort sikt, eftersom ett sådant samband

förutsätter att produktionsfaktorerna är utbytbara mot varandra. Därför har detta samband ersatts av ett vinstmaximeringsvillkor. Följande tre samband används i den partiella analysen:

1. Ett uttryck för produktionsteknologin en så kallad produktionsfunktion som visar hur arbete (N) och kapital (K) producerar produktionsvolymen (Q).
2. Ett vinstmaximeringsvillkor för företagen där lönen (W) per arbetsinsats ska vara lika med marginalintäkten.
3. Ett jämviktsvillkor på varumarknaden där utbud (Q) är lika med efterfrågan (E). Efterfrågan beror på inkomsterna i ekonomin (B) och på produktionspriset (P), det vill säga $E = B \times P^n$. B antas vara konstant.

Dessa samband kan skrivas som tre ekvationer¹⁹:

$$Q = (\alpha \times N^\rho + (1 - \alpha) \times K^\rho)^{\frac{1}{\rho}}$$

$$W = (1 - \alpha) \times \left(\frac{Q}{N}\right)^{1-\rho} \times P$$

$$Q = B \times P^n$$

Eftersom en kortsiktig jämvikt kännetecknas av att kapitalstocken inte förändras kan variabeln K kan ersättas med konstanten K_0 . Ur de tre ekvationerna ovan kan ett samband mellan lön och sysselsättning lösas ut där lönen är en funktion av sysselsättningen:

$$W = \alpha \times \frac{((1 - \alpha) \times K_0^\rho + \alpha \times N^\rho)^{\frac{1 + n(1 - \rho)}{n\rho}}}{B^{\frac{1}{n}} \times N^{1 - \rho}}$$

De beräkningsresultat som redovisas i nästa avsnitt utgår från att det endast finns en stor fackförening som förhandlar om lönen. I ett senare avsnitt ska analysen utvidgas till att gälla den situation då det finns två fackföreningar.

¹⁹ För härledning av dessa ekvationer hänvisas till standardverk i nationalekonomin, till exempel Labour Markets, Fallon & Verry (1988) eller Labour Demand, Hamermesh (1993).

Tabell B3.3 Resultat då löne-
kostnaderna minskar med – 2 procent.
Riksbanken sänker inte räntan

Förutsättningar	
Löneandel	0,65
Sigma	0,50
Priselasticitet	– 1,00
Lön	– 2,0%
Resultat	
	Kort sikt
Sysselsättning	1,5 %
skaleffekt	1,0 %
pdvt-/subst.effekt	0,5 %
Kapitalstock	0,0 %
Produktion	1,0 %
FV-pris	– 1,0 %
Produktivitet	– 0,5 %
Reallön	– 1,0 %
Lönelasticitet	– 0,7
Reallönelasticitet	– 1,4

Källa: Egna beräkningar.

Resultat på kort sikt

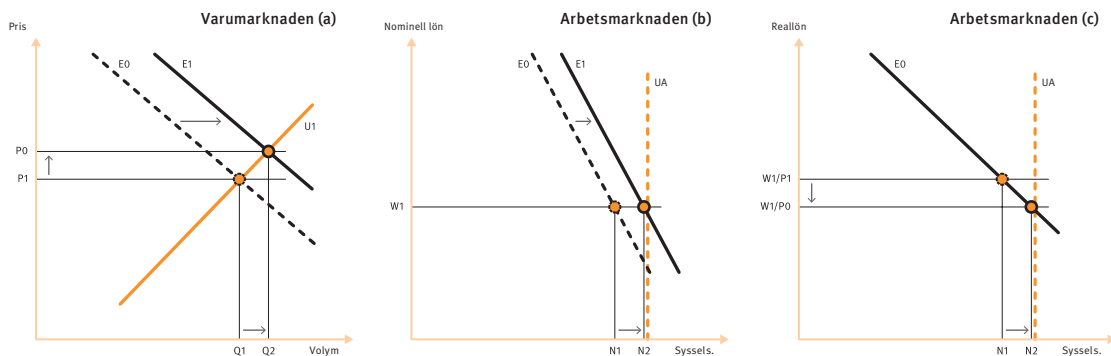
När man analyserar vilka sysselsättningseffekter som en reallöneförändring kan ge, analyserar man skillnaden mellan två jämviktslägen. Med de tre sambanden ovan har kortsiktiga effekter beräknats då lönerna minskar med – 2 procent relativt löneutrymmet och Riksbanken inte reagerar med sänkt ränta (se tabell B3.3).

Resultaten visar att sysselsättningen ökar med 1,5 procent. Skaleffekten på sysselsättningen är 1 procent och produktivitetseffekten på sysselsättningen 0,5. Produktionens pris minskar med – 1 procent. Detta är en mindre sänkning än vad som uppstår på längre sikt. Då minskar priserna med – 1,3 procent (se tabell B3.1, rad 7). Reallönerna minskar därför mer på kort sikt än på längre sikt. Samtidigt ökar sysselsättningen mer på längre sikt än på kort sikt. Det betyder att reallönelasticiteten är lägre på kort sikt än på längre sikt, – 1,4 respektive – 2,3. Men priserna har sänkts med – 1 procent vilket innebär att Riksbanken har fått ett utrymme att stimulera ekonomin med lägre ränta innan inflationsmålet hotas. Effekten av en lägre ränta analyseras i nästa avsnitt.

Riksbankens räntesättning

Utgångspunkten är den jämvikt som blir resultatet då lönerna sänks med – 2 procent (se avsnittet ovan). Produktionspriset har sjunkit till P_1 och varuvolymen ökat till Q_1 (se diagram B3.1a i figur B3.1). Innan lönerna sänktes var produktionspriset P_0 och varuvolymen Q_0 (se bilaga 2 figur B2.11). När priserna fallit till P_1 uppstår ett utrymme för riksbanken att sänka räntan och stimulera efterfrågan. Om Riksbanken sänker räntan kan detta beskrivas som att efterfrågekurvan flyttar utåt till E_1 . Vid jämviktspriset P_1 kommer då efterfrågan att överstiga utbudet vilket pressar upp priserna och efterfrågan dämpas. Då priset stiger ökar utbudet av varor. Till slut nås ett nytt pris där utbud är lika

Figur B3.1 Riksbanken sänker räntan. Ny jämvikt på varu- och arbetsmarknaden

Källa: Egna beräkningar.

med efterfrågan. I den nya jämvikten har priset stigit tillbaka till P_0 och varuvolymen har ökat till Q_2 .

Vid den högre produktionsvolymen Q_2 behövs fler sysselsatta och sysselsättningen ökar till N_2 . Riksbankens räntesänkning har således medfört att både produktionsvolym och varupris har blivit högre. Den nominella lönen har inte förändrats. När priset på varumarknaden stiger från P_1 till P_0 så innebär det att reallönen minskar från W_1/P_1 till W_1/P_0 . Då reallönen sjunker ökar sysselsättningen från N_1 till N_2 (se figur B3.1c).

Effekterna från en lönesänkning kan siffersättas med samma ekvationer som i förra avsnittet om beräkningar på kort sikt. Riksbankens efterfrågestimulans kan simuleras genom att ange en extremt hög efterfrågeelasticitet. Den har satts till -100 . Detta medför att då lönerna sänks med -2 procent blir till slut den kortsiktiga effekten på varupriset noll. Detta är den totala priseffekt som förväntas av en lönesänkning då Riksbanken utnyttjar det lägre pristrycket och sänker räntan.

De kortsiktiga resultaten från Riksbankens räntesänkning visas i den första kolumnen i tabell B3.4. I den andra kolumnen visas de kortsiktiga effekterna utan räntesänkning från tabell B3.3. I den tredje kolumnen visas skillnaden mellan dessa två beräkningar.

Tabell B3.4 Kortsiktiga förändringar när lönerna sänks med – 2 procent. Riksbanken sänker räntan (Rb) respektive inte sänker räntan (Ej Rb).

Förutsättningar			
Löneandel	0,65	0,65	
Sigma	0,50	0,50	
Priselasticitet	- 100,0	- 1,0	
Lön	- 2,0	- 2,0 %	
	Resultat Rb	Ej Rb	Differens
Sysselsättning	2,9 %	1,5 %	1,4 %
skaleffekt	1,8 %	1,0 %	0,9 %
pdvt-/subst.effekt	1,0 %	0,5 %	0,5 %
Kapitalstock	0,0 %	0,0 %	0,0 %
Produktion	1,9 %	1,0 %	0,9 %
FV-pris	0,0 %	- 1,0 %	0,9 %
Produktivitet	- 1,0 %	- 0,5 %	- 0,5 %
Reallön	- 2,0 %	- 1,0 %	- 0,9 %
Löneelasticitet	- 1,4	- 0,7	- 0,7
Reallöneelasticitet	- 1,4	- 1,4	0,0

Källa: Egna beräkningar.

När Riksbanken ingriper och styr prisanpassningen kommer på kort sikt reallönerna att minska med – 2 procent och sysselsättningen öka med 2,9 procent. Skaleffekten på sysselsättningen är 1,8 procent och produktivitetseffekten 1 procent. Både skaleffekt och produktivitetseffekt blir större då Riksbanken sänker räntan. Produktionspriset blir 0,9 procent högre vilket ger en reallön som är 0,9 procent lägre. Men reallöneelasticiteten påverkas ej. Den är – 1,4 oavsett om Riksbanken sänker räntan eller ej.

Riksbankens räntepolitik kan således inte påverka sambandet mellan reallön och sysselsättning. Riksbanken kan endast påverka hur mycket sysselsättning man "köper" och hur mycket reallön man därmed avstår ifrån. Riksbanken kan däremot påverka sambandet mellan nominell lön och sysselsättning, det vill säga löneelasticitetens storlek. Den kortsiktiga löneelasticiteten är högre i exemplet med en aktiv riksbank och uppgår till – 1,4 jämfört med – 0,7 då riksbanken inte sänker räntan.

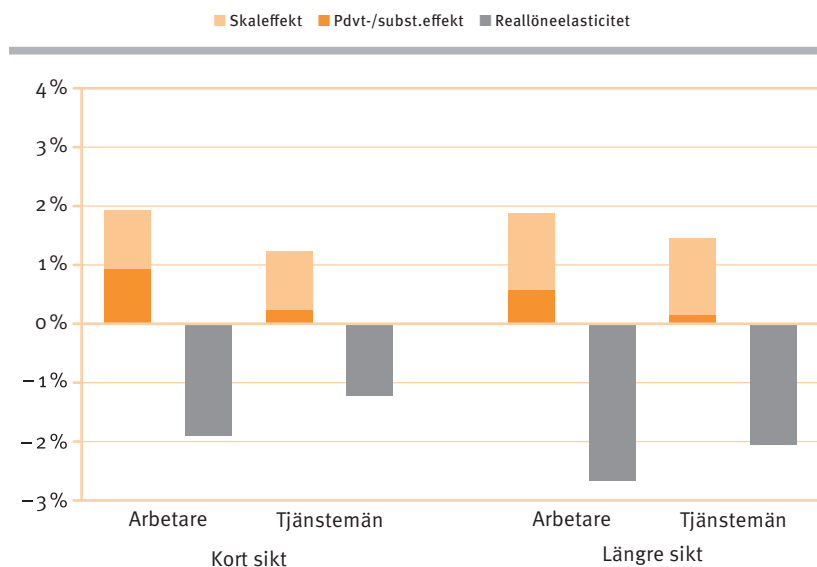
Två fackföreningar, effekter på kort och längre sikt

De kortsiktiga effekterna på sysselsättningen som redovisats ovan med en fackförening fördelas här på de två fackföreningarna A och T. Skal-effekterna ska bli lika stor för A och T. Däremot kommer produktivitetseffekterna på sysselsättningen att bli olika för A och T. Sammantaget ska de uppgå till samma effekt som för en fackförening. Produktivitetseffekten antas kunna fördelas på A och T i relation till hur deras substitutionseffekter skiljer sig åt på längre sikt. Resultaten på längre sikt är hämtade från tabellerna B3.1 och B3.2.

I diagram B3.1–3 visas arbetarnas och tjänstemännens sysselsättnings-effekter på kort och längre sikt uppdelat på produktivitets- respektive substitutionseffekt och skaleffekt. Dessutom visas reallöneelasticiteten. Beräkningsförutsättningarna står i diagramrubriken.

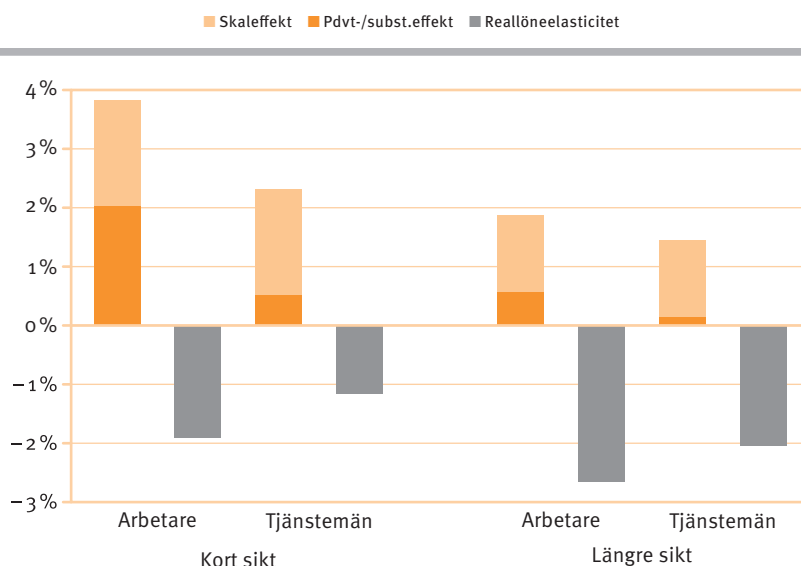
När lönerna sänks med – 2 procent påverkar de priserna som också sjunker på kort sikt. När priserna sjunker och hamnar under inflations-målet på 2 procent skapas utrymme för Riksbanken att sänka räntan och

Diagram B3.1 Sysselsättningseffekter. Arblön – 2 %, Tjmlön – 2 %

Källa: Egna beräkningar.

Diagram B3.2 Sysselsättningseffekter. Arblön – 2 %, Tjmlön – 2 % Rb aktiv

Källa: Egna beräkningar.

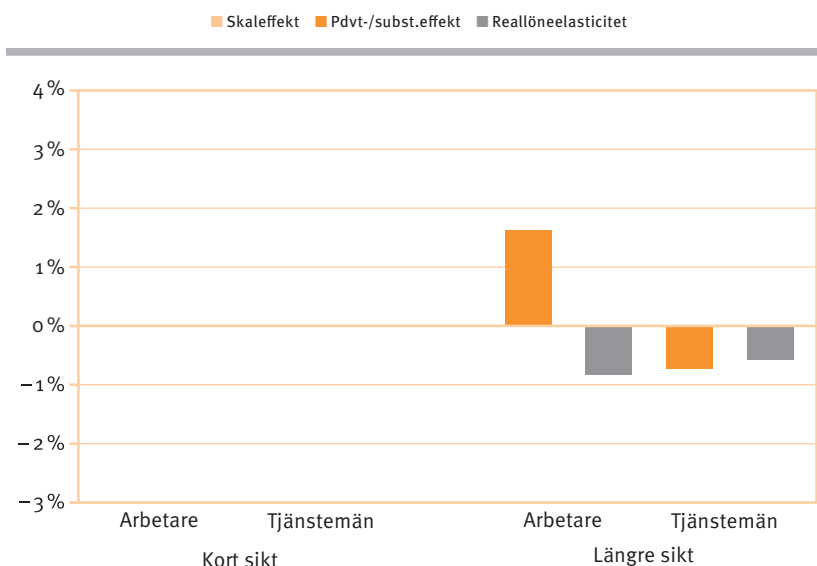
stimulera ekonomin tills inflationen åter blir 2 procent. Diagram B3.1 visar resultatet när Riksbanken är passiv och inte sänker räntan. Diagram B3.2 visar vad som händer när Riksbanken är aktiv och sänker räntan.

När Riksbanken sänker räntan blir sysselsättningseffekten högre. I detta räkneexempel blir den dubbelt så stor. Detta beror på att reallönerna minskar dubbelt så mycket. Genom att förändringen i sysselsättning och reallön blir lika stora påverkas inte reallöneelasticiteten.

Diagram B3.3 visar det fall då A sänker lönen och T höjer. Genom att hela löneutrymmet tas ut, påverkas inte produktionens pris och inget händer på kort sikt med produktion och sysselsättning. Det enda som händer är att As reallöner sänks och Ts höjs, men eftersom det inte ger upphov till några sysselsättningseffekter är på kort sikt reallöneelasticiteten 0,0.

På längre sikt blir inte heller produktionens pris lägre och det inträffar inga skaleffekter. Däremot medför den skilda löneutvecklingen för A och T att substitutionseffekter uppstår. Produktionsfaktorn As sysselsättning ökar och Ts sysselsättning minskar. För A medför sub-

Diagram B3.3 Sysselsättningseffekter. Arblön - 2 %, Tjmlön + 1,3 %

Källa: Egna beräkningar.

stitutionseffekten att sysselsättningen på längre sikt ökar ungefär lika mycket som i det exempel då även Ts löner sänktes. Däremot blir As reallöneutveckling olika. As reallöner minskar betydligt mer då Ts löner höjs jämfört med om Ts löner också hade sänkts. När Ts löner höjs blir reallöneelasticiteten endast $\frac{1}{3}$ så stor jämfört med då båda sänkte lönerna. Reallönepriset blir således högt för As sysselsättningsökning.

Reallöneelasticiteten för T blir också $\frac{1}{3}$ så stor när T höjer lönen. Men detta är en fördel för T eftersom en låg reallöneelasticitet betyder att Ts reallöneökning kostar lite i förlorad sysselsättning.

Om A sänker lönen och T höjer lönen så mycket att inget blir kvar av löneutrymmet blir resultatet ofördelaktigt för A och fördelaktigt för T. På kort sikt får A endast reallönesänkning men ingen sysselsättning. T får reallöneökning utan att behöva betala något pris i form av minskad sysselsättning. På längre sikt kommer As sysselsättningsökning att vara dyr i form av förlorad reallön. Ts reallöneökning kommer att kosta lite i förlorad sysselsättning.

Bilaga 4. Diverse om löner

Lönebegrepp

Det lönebegrepp som används i rapporten är utgående lön. Det betyder att effekter från förändrade arbetsgivaravgifter inte ingår. Undantag görs för avtalsperioderna 1998 och 2001 då det anses relevant att medräkna tjänstemännens kraftiga höjningar av ITP-avgiften.

Beräkningen av utgående lön utgår från SCBs konjunkturlönestatistik exklusive övertidstillägg och rörliga tillägg. För att efterlikna Medlingsinstitutets (MI) beräkningar har lönerna korrigerats utifrån de differenser som uppstår då MI och SCB aggregerar löneutvecklingen. Förändringen av utgående lön anges som en årstakt i procent. Den årsvisa löneökningstakten avser inte kalenderår utan avtalsår. För enkelhetens skull har alla avtals avtalsår(t) satts till april(t) – mars(t + 1). Detta har ingen märkbar betydelse för resultaten eftersom detta avtalsår är det vanliga. Undantag utgör industrins avtal under avtalsperioderna 2010 och 2012 (mer om detta i ett senare avsnitt).

Löneutvecklingen är strukturrensad utifrån beräknade strukturella effekter från SCBs strukturlönestatistik.

Avtalskravet innehåller de krav som anges i procent. Däremot ingår inte de kostnader som beror på kronpåslag eller jämställdhetsattsning då de anges i kronor.

Det normerande avtalet anges i procent och innehåller kostnader för ökning av utgående lön, höjning av avtalade pensionsavgifter samt arbetstidsförkortning.

Centrala avtal är beräknade utifrån MIs sammanställning av hur mycket centrala avtal har påverkat utgående lön. Avtalade löneavgifter (till exempel pensionsavgifter) ingår därför inte men däremot ingår kostnader för avtal om arbetstidsförkortning. Centrala avtal om löneöversyn som främst tecknats inom teknikavtalets område har behandlats som ett centralt avtal när de är siffersatta.

Lokala avtal är den restpost som uppkommer då effekter från centrala avtal har dragits bort från en strukturrensad utgående lön. Sifferlösa

avtal har betraktats som lokala avtal, men från och med 2009 ingår de inte längre i aggregerade sammanställningar.

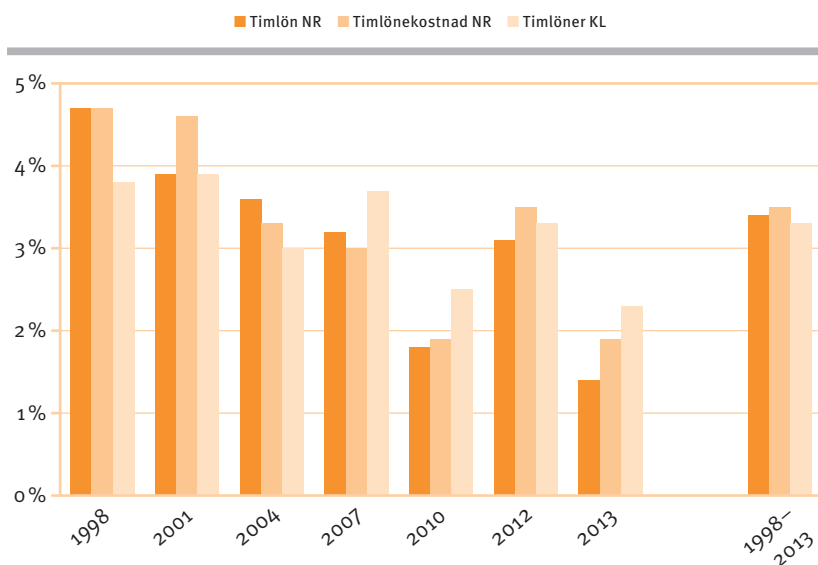
Med reallön menas totala lönekostnader i näringslivet deflaterat med näringslivets förädlingsvärdespris och dividerad med de anställdas arbetade timmar. Produktiviteten beräknas som näringslivets produktionsvolym dividerad med totalt arbetade timmar (anställda + egenföretagare).

Lönestatistik

Löneutvecklingen beskrivs bäst utifrån konjunkturlönestatistiken (KL) men kan också beskrivas utifrån nationalräkenskaperna (NR). Skillnaden beror på något olika definitioner samt på statistisk osäkerhet i båda beräkningarna. Skillnaden mellan NRs löne- och lönekostnadsberäkningar beror på att även avtalade och lagstadgade löneavgifter ingår lönekostnadsbegreppet.

När timlönekostnader beräknas utifrån nationalräkenskapsdata och

Diagram B4.1 Olika lönebegrepp Procent

Källa: SCB, Medlingsinstitutet samt egna beräkningar.

ska jämföras med löneutrymmet, ska lönekostnadssumman divideras med de anställdas faktiskt arbetade timmar. Ska jämförelse göras med timlönen utifrån konjunkturlönestatistiken ska lönesumman divideras med dagkorrigerade arbetade timmar. Detta är gjort i diagram B4.1.

Strukturrensning

När en hel grupps löneökningar beräknas, så beror löneökningen inte endast på centrala avtal och lokala lönepåslag. En del kan bero på att gruppens sammansättning och struktur har förändrats. Är löneskillnaderna i gruppen tillräckligt stora kan strukturella förändringar ge märkbara effekter på gruppens löneutveckling (strukturella effekter). I denna rapport har strukturella effekter beräknats under åren 1998–2013 för alla tjänstemän i de fyra sektorerna industrin, byggindustrin, privata tjänster samt kommunala sektorn. För arbetare är löneskillnaderna inte tillräckligt stora för att det ska uppstå märkbara strukturella effekter på löneutvecklingen.

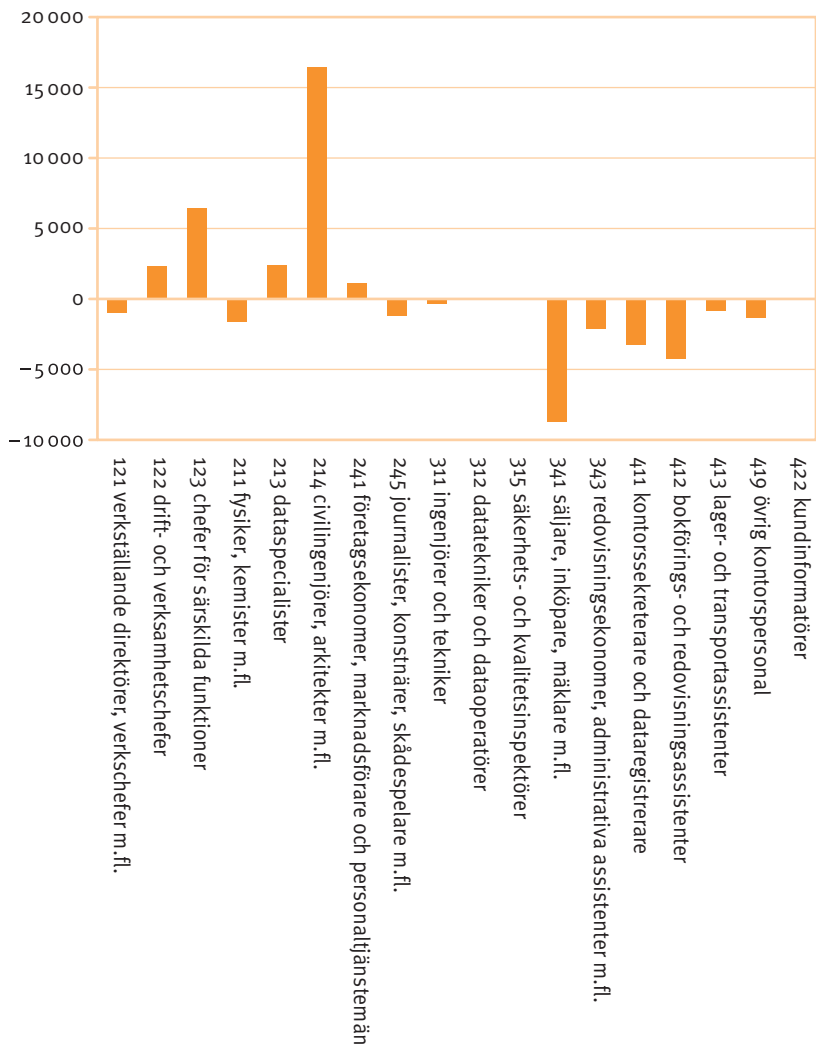
I gruppen industritjänstemän har antalet högavlönade tjänstemän blivit fler vilket har höjt gruppens genomsnittliga löneläge. Samtidigt har antalet lågavlönade blivit färre, vilket också höjt gruppens genomsnittliga löneläge.

I diagram B4.2 visas industritjänstemännens sysselsättningsförändring uppdelad på yrken och ungefär ordnad efter fallande löneläge från vänster till höger. Sysselsättningen har ökat med 25 000 personer i de högre avlönade yrkena som chefer (yrkeskod 122 och 123) och civilingenjörer (yrkeskod 214). Samtidigt har sysselsättningen minskat med 20 000 personer i de lägre avlönade yrkena som säljare med mera (yrkeskod 341) och administrativ personal (yrkeskoder 343, 411, 412 och 419).

Dessa strukturella förändringar har under perioden höjt gruppen industritjänstemäns löner med 5 procent. Dessutom har tjänstemännens genomsnittsålder blivit högre vilket höjt löneläget med ytterligare 2 procent. Om inte dessa strukturella effekter borträknas så skulle industritjänstemännens löner ha ökat med ytterligare 7 procent.

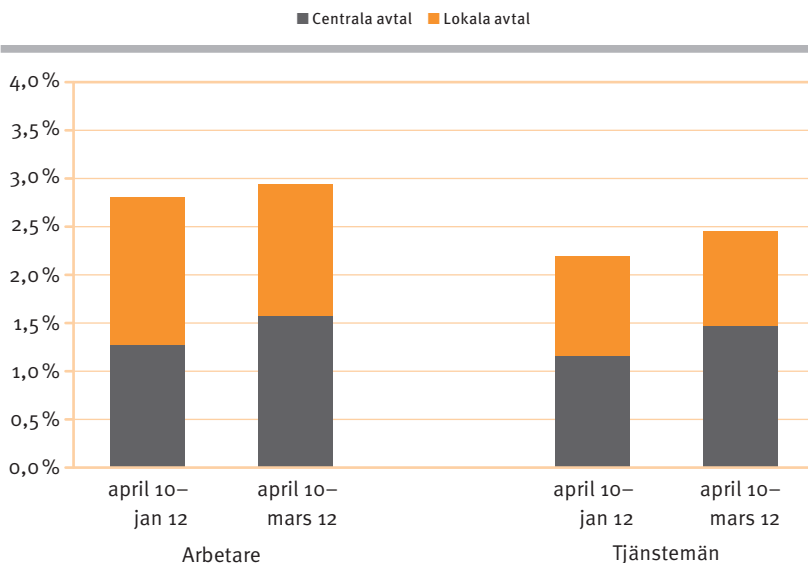
När löneutvecklingen inte strukturrensas medräknas de effekter som strukturella förändringar har på kollektivets löneutveckling. De strukturella förändringarna handlar till exempel om att kollektivets åldersammansättning eller yrkessammansättning förändras. Det visar sig att

Diagram B4.2 Sysselsättningsförändringar inom industrin 1998–2013 Antal

Källa: SCB samt egna beräkningar.

Diagram B4.3 Avtalsrörelsen 2010, industrin

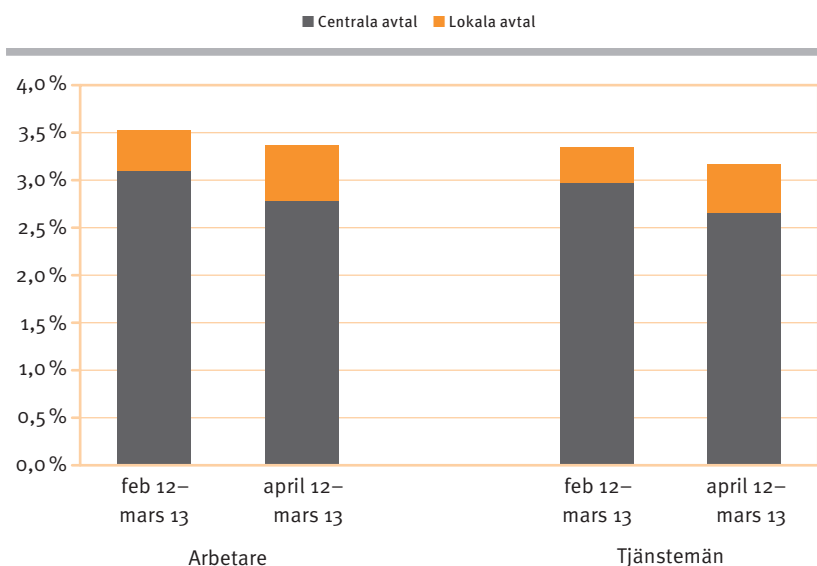

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

könsfördelningen har liten betydelse i detta sammanhang. Nyanställningar och avgångar samt yrkesuppflyttningar är strukturella förändringar och kan resultera i att kollektivets löneökningstakt påverkas. I denna rapport vill visas hur lönerna har ökat efter centrala förhandlingar och lokala lönepåslag. Då ska inte medräknas effekter på kollektivets löneutveckling som kommer från strukturella förändringar. Därför har löneutvecklingen strukturrenats.

I privata tjänstesektorn är de strukturella effekterna i tjänstemännens löneutveckling betydligt mindre och uppgår till endast 1 procent totalt under perioden 1998–2013. Hälften kommer från förändrad yrkesstruktur och hälften kommer från ökad ålder. I kommunala sektorn uppgår den strukturella effekten hos tjänstemännens löner under denna period till 2 procent och beror helt på ändrad yrkesstruktur.

Diagram B4.4 Avtalsrörelsen 2012, industrin

Källa: Medlingsinstitutet, SCB samt egna beräkningar.

Industrins avtalstid under avtalsperioderna 2010 och 2012

Inom industrin tecknades 2010 främst 22-månadersavtal och 2012 tecknades främst 14-månadersavtal. Unionen tecknade 2010 18-månadersavtal och hade därefter avtalslöst i 4 månader. I jämförelsen nedan behandlas detta som ett 22-månadersavtal.

I jämförelsen mellan sektorerna i kapitlet "De 7 avtalsperioderna 1998–2013" antas att 2010 tecknas 24-månadersavtal och 2012 12-månadersavtal. För industrin innebär detta att arbetarnas och tjänstemännens centrala avtal beskrivs som något högre än vad de blev 2010 och något lägre än vad de blev 2012 (se diagram B4.3 och B4.4). En liknande differens gäller även utgående löner.

Rapporter i serien

1. Sverige behöver ett bättre banksystem
ISBN 978-91-566-2967-9
2. Hundra år av ojämlikhet – löner och löneutveckling efter klass och kön
ISBN 978-91-566-2968-6
3. Bör sänkt lägstatlön ingå i en svensk sysselsättningsstrategi?
ISBN 978-91-566-2982-2
4. Hur många har erfarenhet av arbetslöshet?
ISBN 978-91-566-2983-9
5. Den "nya" strukturomvandlingen?
Jobbpolariseringen och konkurrensen om jobben
ISBN 978-91-566-2985-3
6. Vilja, få och förmå – Synpunkter på en sysselsättningspolitik byggd på ekonomiska incitament
ISBN 978-91-566-2997-6
7. Skolan sviker – hur, varför och vad vi kan göra åt det?
ISBN 978-91-566-2999-0
8. Inflation – allt du behöver veta men aldrig vågat fråga om
ISBN 978-91-566-3001-9
9. Investeringar och sysselsättning i Sverige
ISBN 978-91-566-3002-6
10. Bostadsbrist och arbetsmarknad
– hur får vi en bostadsmarknad i balans?
ISBN 978-91-566-3004-0
11. Samhällsekonomi i koma – kan höjda löner återuppliva den?
ISBN 978-91-566-3008-8
12. Modellen som klev ut genom ett fönster
– om globaliseringen och den svenska modellens framtid
ISBN 978-91-566-3009-5
13. Penningpolitik och full sysselsättning
ISBN 978-91-566-3010-1
14. Vägval när det gäller marknadsmekanismer i utbildningssystemet
ISBN 978-91-566-3011-8
15. Arbetsförmedlingen och arbetskraftsförmedlingen
– missbedömd eller dömd att misslyckas?
ISBN 978-91-566-3012-5

16. Tillsammans – LO-samordning och samverkan i praktiken
ISBN 978-91-566-3013-2
17. Ungas färdigheter och etableringsproblem på arbetsmarknaden
ISBN 978-91-566-3059-0
18. Lönebildning bortom NAIRU
ISBN 978-91-566-3061-3
19. Totalrenovering av Sverige
– för framtidens sysselsättning och välfärd
ISBN 978-91-566-3065-1
20. I skuggan av hög arbetslöshet – om flykting- och
anhöriginvandrares arbetsmarknadsetablering
ISBN 978-91-566-3067-5
21. Workers Ownership and Profit-Sharing in a New Capitalist Model?
ISBN 978-91-566-3069-9
22. Lön eller sysselsättning eller bådadera
ISBN 978-91-566-3074-3

Den här rapporten behandlar vår tids stora fråga – kopplingen mellan sysselsättning och lön. Hur kan jobben bli fler? Hur sätter vi fler i arbete? För högern är sänkta löner lösningen. Men är lägre löner verkligen den silvertejp som kan lappa ihop arbetslöshetens Sverige? Rapporten har skrivits av Mats Morin inom ramen för LOs projekt *Full sysselsättning och solidarisk lönepolitik*. Rapporten är en ingång till både teori och praktik vad gäller kopplingen mellan löner och sysselsättning.

Februari 2016

ISBN 978-91-566-3074-3

www.lo.se